DE PROVIDENTIA NVMINIS ET ANIMI IMMORTALITATE LIBRI DVO

ADVERSVS ATHEOS ET POLITICOS:

Auctore LEONARDO LESSIO è Societate Iesu Theologo, & S. Theologiæ Professore.

Quorum assidua consideratio vt pulcherrima, ita magni solatij esse poterit homini, qui pro benefactis præmia expectat, & pro malefactis pœnas formidat, quæ mortali animæ vix contingerent.

In Germania superiori tempore impressi, sed nunc primum in Italia rursus prælo suppositi, & in cuiusuis gratiam, & commodum publico iuri destinati.

CVM PRIVILEGIO.

VENETIIS, MDCXVII.

APVD ANDREAM BABA.

IN LIBRVM R. P. LEONARDI LESSII DE NVMINE.

MAGNVS est numerus, fuitq́; eritq́;
Oris omnibus, angulisq́; mundi,
Qui mundo negat imperare Numen.
Sed minor numerus, minor, minorque
Fiet LESSII ob aureum libellum
Quem de Numine condidit recenter.
Cuius qui modo, tresve, quatuorve
Pagellas leget, immo pauciores;
Negabit prius esse in orbe Solem
Quam verum neget esse in orbe Numen.

Hermannus Hugo Societ. Iesu.

PRÆFATIO.

DVÆ nobis hic quæstiones discutiendæ: altera de Numine; sitne aliquod Numen quod sua prouidentia res humanas gubernet, & post hanc vitam rationem factorum exigat: altera de anima humana, sitne illa immortalis; an vnà cum corpore extinguatur. Res vtraque inquisitione dignissima, & inter omnia cognitu maximè necessaria. Nam quod ad priorem quæstionem attinet, si semel constiterit nullum esse Numen, à quo istud Vniuersum, & res humanæ gubernentur, sed omnia vel naturæ quodam impetu, vel fortuito causarum concursu euenire; magno futurorum metu soluti, liberè secureq. poterimus agere, quidquid animo fuerit collibitum. Nemo enim post hanc vitam rationem actorum exiget, nemo pro malè gestis pœnas irrogabit; nulla etiam pro benè actis præmia erunt expectanda. Vtcumq. ergo vixerimus, nihil mali nobis inde impendebit, aut boni. Nam & peccatum ipsum nihil erit, nisi falsa quædam opinio legis violatæ, Numinisq. offensi.

Si verò sit aliquod Numen, cuius prouidentia regantur omnia, magno nos eius timore contineri par est; & maximopere nobis cauendum, ne illius leges & sanctiones violantes, illud offendamus. Certissimè enim post hanc vitam rationem actorum exiget, & meritas pœnas ijs qui peccauerint infliget. Nam ad prouidentiam Gubernantis pertinet in primis, & malefacta supplicijs, & benefacta præmijs compensare. Confirmant id omnes gubernationis, quæ inter mortales in vsu sunt, formæ: tam quæ vitiosæ, vt Tyrannis, Oligarchia, & Democratia; quàm quæ probæ, vt Monarchia, Aristocratia, Politia, & quidquid ex his mixtum. Nam hæ omnes præmia, & supplicia constituunt, quibus tamquam fundamentis nituntur, sine quibus nullo modo consistere valerent. Si ergo est aliquis supremus rerum moderator, necesse est etiam in eius gubernandi ratione præmia, & supplicia esse constituta, vt eorum consideratione & à flagitijs absterreantur, & incitentur ad virtutem. Valdè igitur hoc Numen mortalibus est formidandum, ne illius iram incurrant, ne vindictam illius in caput suum accersant. Nemo illi resistere valet, nemo eius potentiam & dominatum effugere; nemo extra imperij limites euadere.

Quare & hoc cauendum quàm maximè, ne priusquam solidis rationibus planè & perspicuè constiterit, tale Numen nusquam existere, sed esse figmentum humanum ad rem politicam (vt quidam volunt) excogitatum; negetur esse in rerum natura, vel prouidentia & mundi gubernatio ei detrahatur. Maximum enim in huiusmodi temeritate est periculum grauissimi sceleris. Si enim tale Numen existit, atrocem blasphemiam, & grauissimum perduellionis crimen in illam Maiestatem patrasti. Sicut enim Regem maxima iniuria afficit, qui vel ipsum esse Regem, vel Regnum ipsi negat esse subiectum, estq. reus læsæ Maiestatis, etiamsi ex aliquibus conie-

ctuis

cturis putet se vera dicere: ita qui negat esse aliquod Numen supremum, quo mundus & omnia regantur, atrocem iniuriam irrogat Deo, estque reus læse Maiestatis diuinæ, quamuis ratiunculis aliquibus in hanc opinionem adductus sit. Quid ergo illi aliud expectandum quàm grauissima vindicta, si tale Numen extiterit?

Ex quibus constat, quantopere hæc res sit cognitu necessaria. Neque multò minùs necessaria est notitia conditionis animæ. Si enim deprehensum fuerit hanc esse mortalem in hominibus sicut in brutis, nihil est quod vereamur in posterum, sed securi futurorum pro arbitrio viuere poterimus. Si verò contrarium ostensum fuerit, meritò conuenit nos esse anxios, ne post hanc vitam immortalis anima in graues, & immortales pœnas incurrat. Vtrumque horum statui discutere. Prius de Numine, libro priore: posterius de anima, libro posteriore. Vtriusque consideratio pulcherrima est, & magni solatij. Nam præsentia diuini Nnminis, eiusque prouidentia mirificè elucet, tum in ipsa mundi, & eorum quæ mundo continentur, fabrica; tum in rerum cursu & gubernatione. Animi quoque immortalitas plurimis, & apertissimis indicijs deprehenditur. Tractabo hæc ea qua potero breuitate & perspicuitate, prætermissis multis curiosis, & parum vtilibus, quæ Lectorem implicare & à primario scopo auertere possent. Non enim hæc ad ostentationem, sed ad fructum legentium comparata esse desidero.

DE NVMINE EIVSQVE PROVIDENTIA LIBER PRIMVS.

PRimò, recenſebo quinam ex veteribus ſenſerint nullum eſſe Numen, quo res humanæ temperentur, & potiora eorum argumenta proferam. Secundò, ſtatuam ſententiam contrariam, eamque multis argumentis confirmabo. Tertiò, rationes aduerſæ partis diſſoluam.

CAPVT PRIMVM.

Quinam ſuſtulerint Diuinitatem, & quænam ad hoc ſuppetant rationes.

1 INTER veteres quidam reperiuntur, qui ſuſtulere prorſus Diuinitatem; negantes omne Numen à quo mundus dependeat. Quidam admiſſo tali Numine, negarunt ipſius prouidentiam circa res in particulari ſpectatas, præſertim circa liberas actiones, coacti ratiuncula aliqua, quam ſoluere non poterant. Qui prorſus negarunt, pauci fuere; quorum præcipui Diagoras Mileſius, & Protagoras Abderites, vterque Democriti diſcipuli, & Theodorus ille paſſim atheus dictus, ſophiſta impuriſſimus pariter & impudentiſſimus, & Bion Boryſthenites Theodori diſcipulus; de quibus conſule Suidam in Lexico, & Laertium l. 2. & 9. de vitis Philoſophorum. His adiungi poteſt Lucianus omnium numinum irriſor, & acerrimus Chriſtianorum hoſtis, qui ob impietatem à canibus diſcerptus, teſte Suida. & Plinius, qui lib. 2. c. 7. dubitat an præter ſolem, quem principale naturæ regimen ac *numen* antè dixerat, ſit aliud numen, ſeu Deus alius. *Quiſquis*, inquit, *eſt Deus (ſi modò eſt alius) & quacumque in parte, totus eſt ſenſus, totus viſus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus ſui.* Deinde refutatis gentilium dijs, ait: *Deus eſt mortali iuuare mortalem, & hæc ad æternam gloriam via: hac proceres iere Romani, hac nunc cæleſti paſſu cum liberis ſuis vadit maximus omnis æui Rector Veſpaſianus Auguſtus, feſſis rebus ſubueniens. Hic eſt vetuſtiſſimus referendi benè merentibus gratiam mos, vt tales numinibus adſcribantur.* Et infrà: *Irridendum verò, agere curam rerum humanarum illud quicquid eſt ſummum. Anne tam triſti atque multiplici miniſterio non pollui credamus, dubitemuſve?*

2 Solam prouidentiam, conceſſo numine, negarunt Democritus, Heraclitus, Epicurus, & Lucretius: quia omnia putabant euenire aut vi naturę, teſte Lactantio lib. 1. de ira Dei cap. 9 & 10. aut fortuito atomorum concurſu, vt apertè colligitur ex Lucretio. Item Ariſtoteles, vt multi putāt. Nam lib. 12. Metaphyſ. cap. 9 dicit abſurdum eſſe primam mentem de rebus quibuſdam cogitare, & melius eſſe quædam non videre quam videre. Contrarium tamen inſinuat lib. 10. Ethic. cap. 8. quam ob cauſam illum ab hoc crimine malim vindicari. Cicero lib 2. de diuinat. tollit præſcientiam futurorum quæ pendent à libertate arbitrij; quia putat hanc præſcientiam allaturam ipſis rebus neceſſitatem: vnde etiam tollit diuinationem & prouidentiam. Inter recentiores plures reperias, qui ipſam diuinitatem è medio tollant, pauciores qui ſolam prouidentiā. Ratio enim prouidentiæ ita eſt coniuncta cum diuinitate, vt nullo modo ſeparari poſſit, ſi quis rem paulò attentiùs expendat. Qualis enim eſſet ille Deus qui ignoraret etiam ea quæ nobis ſunt perſpicua? aut cui mens eſt adeò debilis & anguſta, vt ad omnia, quæ fiunt in mundo, attendere nequeat? Rectè D. Auguſtino quodam loco contra Ciceronem dictum eſt, *confiteri eſſe Deum, & negare præſcium ſuturorum, apertiſſima inſania eſt.* Itaque vel admittenda eſt prouidentia, vel penitus Diuinitas è medio tollenda. *Lib. 5. de Ciuit. c. 9.*

3 Etſi autem complures ſint hodie qui Diuinitatem omnino negent, nō tamen ita paſſim ſunt noti. Premunt enim ſilentio hoc myſterium metu legum, nec auſi euulgare niſi apud familiares. Occaſionem maximam præbuere huius æui hæreſes, quæ ferè omnes ad atheiſmum ducunt. Vbi enim diſceſſum eſt à religione Catholica, nihil inuenitur ſolidi in quo animus poſſit acquieſcere: quo animaduerſo, ſtatim incidit dubitatio de toto Religionis negotio, & incipit homo ambigere, ſitne res conficta ad populum metu Numinis & prætextu pietatis in officio continendū. Hinc fit, vt plerique qui inter hæreticos ſunt prudentiores, maioreque præditi ingenio, de ſumma Religionis ambigant; & vel nullum eſſe Numen putent, vel ancipites hæreant, parati ad quamlibet Religionem, prout ad ſtatū ſuum retinendum vel augendū viſum fuerit opportunius. Hos paſſim Politicos vocamus, quia omnem Religionem ad Politiam, ſiue ſtatum Politicum referunt; & quatenus Religio aliqua ad hunc conducibilis videtur, eatenus eā æſtimant & vſurpant. Ex horum numero non poſtremas tulit Nicolaus Macchiauellus, vt ex libris, quos Italicè conſcripſit, & in primis ex libro de Principe, qui multorum manibus teritur conſtat.

4 Rationes præcipuę quibus hæc ſentētia nititur, ſunt illę. *Rationes cōtra Prouidentiam.*

1. Si eſſet aliquod Numen quo mundus regeretur, nō ſic inualeſceret improbitas, nō tam proſperos haberet ſucceſſus, nec ita poſſet opprimere virtutis & innocentiæ cultores; ſicut omnibus ſæculis factum videmus. Nam ad prouidentiā gubernantis pertinet, improbos non permittere dominari; ſed coercere pœnis, & varijs calamitatibus caſtigare, tum vt probos affligere deſinant, tum vt vitam emendent, & ad virtutis ſtudium ſe conuertant. Sit enim ciuitas aliqua, in qua peſſimi quique perpetuò dominentur, impunè in aliorum fortunas inſolent, alienos toros violent, omniaque pro ſua libidine gerāt nemine impediente; quis dixerit hanc ciuitatem habere gubernatorem? ſapientem, inquam, & prouidum? Quare cùm in mundo tantam videamus ordinis perturbationem, quanta maior vix animo cogitari poteſt; nimirum Dei cultores opprimi, paupertate & varijs miſerijs conflictari, ab omnibus deſpici, & tandē ſæpe miſere mori; impios verò dominari, triumphare, pios ſubijcere, opibus abundare, voluptatibus & honoribus circumfluere, omnia illis ex voto cedere, denique tranquilla morte defungi; quis hic putet præſidere aliquam prouidētiam, qua omnia diſpenſentur? Ex illa enim ataxia & confuſione rerum quæ apparet in opere, conijcimus nullum eſſe Rectorem, qui illi præſideat. Hoc argumentum illi ſententiæ fulciendæ videtur præcipuum, quod etiam olim multos turbauit, & etiamnum turbat.

5 2. Experientia conſtat, cuique ferè ſua negotia ſuccede-

re

re pro ratione industriæ, & virium quas adhibet, non pro ratione iuris quod habet: vnde plerumque qui iniquissima bella gerunt, victoriam obtinent, vel quia potentiores sunt, vel quia maiore industria vtuntur: & qui iniquam litem fouent, sæpè Iudicum sententiam obtinent, periurijs & falsis instrumentis instructi: denique in omnibus negotijs humanis magis industriam & vim humanã, quam prouidentiam & dispositionem alicuius causæ superioris dominari videmus. quæ omnia nobis videntur indicio, nullum esse numen à quo omnia gubernentur, sed quemque suæ prouidentiæ ac industriæ relictum.

6 3. Videmus res eas quæ natura constant, semper eodem modo procedere, eumdemque cursum & ordinem tenere; solem oriri, occidere, remeare in suos circulos, suo accessu efficere ver & æstatem; recessu autumnum & hiemẽ: res oriri & occidere, & alias ex alijs sine fine procreari ad perpetuitatem speciei: quod signum est omnia naturæ vi gubernari: nec aliud numen præter naturam rerum, qua hæc omnia efficiantur, quærendum.

4. Præterea videmus homines gigni, formari, nasci, crescere, adolescere, senescere, & mori eodem modo, quo reliqua animantia perfectiora; & iisdem constare mẽbris ac organis: ergo idem quoque ipsis est finis vitæ: & sicut illa funditus pereunt, ita & homines.

7 5. Denique si est aliquod Numen supremum, credibile est illud se rebus humanis non immiscere, nec curare quid apud nos agatur. Primò, quia id indignum videtur eius maiestate: sicut magnus quispiam monarcha nõ immiscet se negotijs priuatis singulorum ciuium, aut agricolarũ, aut mancipiorum; nec curat quid singuli cogitent, aut dicant, aut agant; omnes enim tam minutam curam fastigio regali censet indecoram: sic etiam homines non immiscent se negotijs formicarum aut culicum; neque curant quã illi politiam habeant, quæ cõmercia tractent aut bella gerant. At nos ad illud Numen longè sumus formicis minores. Deinde, quia ipsum erit summe beatum, & sibi sufficientissimum, nec quidquam extra se quæret: cur ergo de rebus nostris sit sollicitum? Denique, quia per res humanas, vtcumque se habeant, nulla potest illi fieri accessio vel decessio. Alias rationes non inuenio.

CAPVT II.

Esse vnum supremum Numen, cuius prouidentia administrentur omnia, multis rationibus demonstratur.

8 AT contraria sententia tamquam certissima statuenda est, nimirum esse vnum supremum Numen, cuius prouidentia res humanæ, & cetera omnia gubernentur, quod Deum vocamus: idque non tantum credi ex reuelatione diuina, sed etiam multis rationibus, ex iis quæ nobis nota sunt, & sensibus percipiuntur, solidè probari posse. Etsi enim Diuinitas secundum se nobis sit planè inuisibilis, tamen tam multæ & perspicuæ illius in rebus sensibilibus elucent notæ, tot vbiq; impressa vestigia, tot illius lucis emicant stricturæ, vt si quis hęc diligenter consideret, nullo modo de illa, eiusque prouidentia, possit ambigere.

9 Quatuordecim vel quindecim mihi occurrunt rationes, quibus hęc veritas probari, imò & clarè demonstrari posse videtur, quas breuiter explicabo.

1. Ex omnium gentium & sapientum confessione.
2. Ex motu orbium cælestium.
3. Ex eo quod res corporales & aspectabiles non possint esse à seipsis.
4. Ex rerum pulchritudine, & structura partium respectu totius.
5. Ex structura partium mundi in ordine ad finem.
6. Ex structura partium in animalibus & plantis in ordine ad finem.
7. Ex eo quod omnium operationes ordinatissimè ad finem tendunt.
8. Ex vultuum & vocum diuersitate, & mũdi paupertate.
9. Ex miraculis.
10. Ex prædictionibus & occultorum reuelatione.
11. Ex spiritibus.
12. Ex morum & vitæ directione.
13. Ex eo quòd nihil debet manere inordinatum, & animę immortalitate.
14. Ex varijs diuinæ seueritatis & benignitatis exemplis.
15. Ex pęnis quę blasphemis, sacrilegis, periuris repentè & inuisibiliter irrogatæ.

Prima Ratio, ex gentium, & sapientum confessionem.

OMNES gentes tam barbaræ quàm litteris cultæ, omnibus sæculis, quantum ex historijs constare potest, 10
senserunt esse aliquod Numen, quod res humanas cognoscat & gubernet, quod nostri curam gerat, ad quod in periculis & afflictionibus sit cõfugiendum, à quo præmia pro rectè factis, & supplicia pro sceleribus sint expectanda. Ita Iudæi, Ægyptij, Æthiopes, Assyrij, Chaldæi, Gręci, Romani, Germani, Galli, Indi, Chinenses, Iapones, Tartari, & alij, non solum post Christum, sed etiam ante. Cuius manifestũ signum est: nam omnes habuerunt sua sacra, suas cærimonias, sua templa, suos sacerdotes ad cultum Numinis institutos. Huic preces & vota faciebant, sacrificia & donaria offerebant, & varijs modis illud placare, & sibi conciliare conabantur. Tribuebant ergo illi prouidentiam, & sentiebant omnia nostra ab eo cognosci; illudque posse opẽ ferre, pericula propulsare, desiderata largiri, & malefacta vindicare. Frustra enim supplicarent, & sacrificia offerrent illi qui non attenderet, qui rebus nostris se non misceret, nec nostri curam gereret.

Hinc sequitur hanc sententiam non esse traditione ac- 11
ceptam, sed à natura omnium mentibus insitam, cùm omnes gentes in eam consentiant. Etsi enim non omnes cõueniant, sitne illud Numen vnum an plura, corporeum an incorporeum, finitum an immensum; omnes tamen sentiunt esse aliquod Numen, idque esse colẽdum: vt etiam Cic. testatur, cùm ait: *De hominibus nulla gens est neque tam immansueta, neque tam ferrea, quæ non, etiamsi ignoret qualem Deum habere deceat, tamen habendum sciat.* Vnde idem alibi ait, *hoc omnibus esse innatum & insculptum.* Si omnibus hoc à natura est insitum, fieri omnino nequit, vt sit falsum. Natura enim nõ inseuit menti assensum falsi (alioquin praua esset, & mentem rationemque peruerteret) sed solũ veri. Nã verũ est bonũ intellectus, & veluti sanitas; falsũ verò est malũ eius & deprauatio. Atqui malũ & vitiũ rei non est ex inclinatione naturę, sed cõtra illã: quare neç assẽsus falsus.

Lib. 1. De legibus.

De Natura Deorum.

Addo: Si non esset verum *Deum esse*, non solum id esset 12
falsum, sed etiam penitus ἀδύνατον, & contradictionẽ implicans. Si enim Deus iam non est, aut prouidentiam non habet; prorsus impossibile est, & contradictionem inuoluit, ipsum aliquando existere, & prouidentiam habere. In diuinis enim idem est esse actu, & posse esse: non esse actu, & esse impossibile, vt Aristoteles & omnes Philosophi docent. At quomodo fieri potest, id quod non solùm est falsum, sed penitus impossibile, ita omnibus gentibus esse persuasum, ita omnium animis insculptum, vt in illud consentiant omnes, & omnibus locis absque doctrina externa semper consenserint? Qua in re ostenditur vis huius veritatis, quæ tanta est, & tantam cum mente humana consensionem habet, vt omnium mẽtes sponte sua peruaserit, & occuparit. Cuius etiam signum est, quod omnes gentes in repentinis periculis naturæ quodam instinctu, absque deliberatione ad Deum recurrant, eiusq; opẽ implorent: *O Deus succurre, ò Deus adiuua me, ò Deus miserere, &c.* Rursus quod Deum dicant omnia scire, omnia posse: eius fauorẽ imprecentur amicis, vindictam inimicis; vt eleganter prosequitur Tertullianus libello De animæ testimonio.

Et quamuis hęc veritas non sit ita per se nota, & omni-
bus conspicua, vt nemo possit refragari; ita tamen lumini 13
rationis est consentanea, vt & ex ipsis terminis statim appareat verosimilis, & mẽs in eius assensum inclinet, & lingua in eius confessionem erumpat occulto quodam instinctu, nulla deliberatione præuia. Vnde nemo vmquam illã negauit, nisi cui naturale iudicium falsa aliqua ratiuncula, vel peruersa phãtasia corruptũ, & veluti prauo colore fuscatũ fuit: quo modo etiã interdũ accidit, vt quidam ea quæ ipsis sẽsibus sũt manifesta iuerint inficias. Sic Zeno negabat motũ; Democritus statũ, affirmãs nihil esse permanens, sed oĩa versari in assiduo fluxu, & mũdum quotidie nasci, quotidie interire. Nihil enim est adeò absurdũ, qđ huic vel illi, corrupto mẽtis sincero (vt sic dicã) palato, & peruersa Imagina-

tricis

tricis natiua dispositione, verum & rationi consonum videri non possit. Qua ex causa etiam factum est, vt quidam ex Philosophis diuinitatem sustulerint, aut prouidentiam, vt supra diximus. Verùm non est curandum quid pauci aliqui senserint, sed quibus rationibus nixi ita senserint. Rationes esse nullius momenti, infra ostendemus.

14 Præter commune iudicium omnium gentium, habemus etiam sententiam præstantissimorum Philosophorum, qui vsquam gentium floruerunt. Hi enim pœne omnes diuinitatem & prouidentiam statuere, vt fuse ostendit Augustinus Eugubinus in opere De perenni Philosophia. Ita docuere Patriarchæ, Prophetæ, & omnes sapientes apud Hebræos, Sacerdotes apud Ægyptios, Magi apud Chaldæos, Gymnosophistæ apud Indos, Druidæ apud Gallos, & præcipuæ Philosophorum sectæ apud Græcos; nimirum Pythagoreorum, Platonicorum, Stoicorum, & (vt probat Eugubinus) etiam Peripateticorum. Omitto sententias hac de re clarissimas & pulcherrimas, quæ ex Trismegisto, Orpheo, Musæo, Homero, Hesiodo, Pindaro, Sophocle, ex Platone & Platonicis, ex Seneca, Plutarcho, & alijs adferri possent; quas qui cupit inspicere, Auctorem iam memoratum consulat.

15 Stant igitur ab hac sententia omnes gentes, omnes ætates, omnes religiones, omnes sacrorum ritus, omnes sacerdotes, omnes prophetæ, omnes magorum disciplinæ, omnes omnium gentium illustriores philosophi; denique ipsa natura rerum quæ hunc sensum humano generi inculpsit.

Cuius ergo vel amentiæ vel arrogantiæ fuerit, ob leues aliquas coniecturas contra sentire? hoc enim nihil est aliud quàm iudicium priuatum iudicio totius orbis & omnium sæculorum anteponere, & seipsum omnibus sapientiorem & perspicaciorem facere. Produnt ergo omnes athei suam amentiam & superbiam quandam immensam, quæ eos dementauit.

Secunda Ratio, ex orbium cælestium conuersione.

16 ADferam nunc aliquot rationes philosophicas, sed perspicuas, omissis obscurioribus quæ ex Metaphisica peti possent. Primò, Videmus corpora cælestia rapidissimo motu in orbem rotari. hic autem motus non potest habere originem ab impetu aliquo naturæ cælis insito, vel à causa corporali; ergo ab aliqua substantia spirituali & intelligente. hæc autem erit Deus. Quòd hic motus non oriatur ex inclinatione naturali cælorum, videtur manifestum. Nam quæ ex naturæ inclinatione mouentur, tendunt ad aliquem terminum in quo quiescant, & conseruentur. Sic omnia sublunaria habent impetum ad motum, vt si forte extracta loco suo natiuo fuerint, ad illum redeant, & in eo se locent ac firment. Nam in loco natiuo res omnes interitui obnoxiæ benè se habent & conseruantur: extra illum tabescunt, & naturæ statum amittunt. Nihil autem habet inclinationem ad motum, vt sine fine moueatur, & numquam ad terminum pertingat: quia motus est quid imperfectum, vtpote via ad terminum. Nihil appetit semper esse in via, sed omnia cupiunt venire ad terminum, & in eo conquiescere. Quare cùm orbium cælestium motus non tendat ad aliquem terminum, vt ibi sit requies, consequens est hunc motum non esse ex naturæ inclinatione, sicut motus omnium rerum inanimarum, quas in mundo videmus.

17 Idem confirmatur ex eo quòd inclinatio naturalis ad motum sit propter bonum subiecti, nimirum vt illud suam perfectionem assequatur, & conseruetur; non autem propter bonum aliorum. Ideò enim res singulæ habent impetum ad motum, vt singulæ suum locum naturæ suæ congruentem assequantur, & in eo se firmiter locent; non vt alijs prosint. Atqui motus orbium cælestium nihil perfectionis adfert ipsis orbibus aut cœlestib. corporibus (quid enim soli vel astris illa gyratio prodest?) sed solùm vtilis est rebus inferioribus, dum astrorum vim & efficientiam per totum orbem differt ac distribuit, & omnia facit crescere, vegetari, perfici, conseruari. Constat ergo hunc motum non esse ex naturæ inclinatione. Non enim cælorum orbes cogitare potuerunt hunc motum vtilem fore mundo inferiori, vt ex affectu ac charitate illius sese hoc modo assiduè rotarent. Nam hoc mentis est & intelligentiæ. Quare necesse est vt sit aliqua mens potentissima, quæ hanc vtilitatem animo conceperit, & propter illam hunc motum instituerit, certoque modo temperauerit, à qua assiduè dependeat & continuetur.

Præterea ipsa motuum cælestium varietas satis indicat, illos à natura, cuius inclinatio simplex & vniformis, non esse. Nam præter motum ex Oriente in Occidentem super polos mundi (qui omnibus est communis) singuli planetarum orbes habent proprium ex Occidente in Orientem, diuerso axe, diuerso tramite, differenti celeritate. Orbis enim Saturni periodum suam cōficit annis fere 30. Iouis 12. Martis circiter duobus, Solis vno, Veneris vno, Mercurij eodem ferè spatio, Lunæ 27. diebus, horis 8. Ecce quanta diuersitas? Neque refert, etsi loco motus planetarum in Orientem, statuas motum in Occidentem, sed tardiorem, iuxta quorundam sententiam; quia eadem cernitur varietas, idem motuum discrimen, eadem symphonia & proportio. Rursus planetæ interdum sunt terræ viciniores, interdum multò remotiores, nunc stationarij, nunc directi, nunc retrogradi: ad quod demonstrandum excogitati sunt eccentrici & epicycli. 18

Præterea multa alia per fistulam dioptricam, recens à quodam Batauo inuentam, in cœlo nuper animaduersa sunt prorsus admiranda, & toti antiquitati tot sæculis ignota. Nimirum corpus lunæ veluti spongiosum, & floccis quibusdam constans, varijs locis intercisum. Sidus Veneris crescere & decrescere instar lunæ: curuatur enim in cornua, eodem prorsus modo quo luna; dimidiatur, & impletur. Sed cùm plenus est eius orbis, non opponitur soli ex diametro sicut Luna, sed parum ab eo distat. Vnde efficaciter colligi videtur sidus Veneris in vasto epicyclo moueri circum solem, ita vt aliquando sit multò altius sole, aliquando multò demissius. Simili modo circa sidus Iouis notatæ sunt quatuor stellæ paruæ, quæ nunc ipsum antecedunt, nunc sequuntur; nunc omnes simul apparent: nunc aliæ apparent, aliæ non apparent. Vnde perspicuè sequi videtur illas moueri in paruis epicyclis circa illud sidus. Rursus in sole animaduersæ sunt multæ maculæ, quæ tamen non retinent eumdem situm, sed assiduè locum mutant: & nunc pauciores, nunc plures apparent. Vnde facilè colligitur eas corpori solis non inhærere, sed esse paruas stellas, quæ se inter aspectum nostrum & solem obijciunt, & circùm corpus solis in epicyclis mouentur. Sæpè hæc omnia ipse instrumento conspexi, cum summa admiratione diuinæ sapientiæ & potentiæ, quæ motus astrorū tam stupendo artificio disposuit, vt mens humana eorum rationem & modum nullo modo possit assequi. Omitto innumerabilem stellarum multitudinem quæ adminiculo illius instrumenti distinctissime in cælo notantur, omnibus Astronomis vsque ad hoc tempus irrepertam.

Denique in sphæra octaua, in qua sunt stellæ fixæ, triplex animaduersus est motus. Primus ex Oriente in Occidentem, qui totum cyclum horis 24. absoluit. Secundus ex Occidentem in Orientem, qui centum annis putatur conficere gradum vnum. Tertius ex Austro in Septentrionem, & contra, quo principium Arietis & Libræ sphæræ octauæ describit paruulos circulos circa principium Arietis & Libræ sphæræ nonæ, qui 700. annis peragitur. Quis tam multiplicem varietatem motus localis dicat esse a natura, & non a mente aliqua præstantissima, hæc omnia sic moderante ob commoda sublunarium, præsertim humani generis, cui cetera seruiunt? 19

Neque refert, siue dicas hos motus fieri per varios impulsus transeuntes, sicut motus rotæ figuli efficitur a figulo, siue per vires stabiles & permanentes (vt quidam volunt) cælestibus orbibus impressas. Nam vtroque modo fiat, necesse est procedere à causa aliqua incorporea, mente & intelligentia prædita; non ab inclinatione propria naturæ. Hanc autem causam tam potenti manu, tam miris modis orbes cælestes rotantem dicimus esse Deum siue id ipse faciat immediate, quod est multò verisimilius; siue ministerio inferiorum spirituum, vt multi sentiunt. 20

Tertia

Tertia Ratio, ex eo quòd res corporeæ & aspectabiles non possint esse à seipsis, nec à casu fortuito.

21 Est aliqua causa in rerum natura, à qua cetera omnia secundùm suam substantiam dependent. hanc autem vocamus Deum. Esse talem causam probatur: quia res corporeæ vel sunt à seipsis, vel à casu fortuito, vel sunt ab aliqua causa incorporea mente prædita. Nullus enim Philosophorum aliud mundi principium efficiens statuit, nec aliud fingi potest, nisi quis dicat hunc mundum esse productum ab alio mundo, & istum ab alio, & sic deinceps absque termino: quod per se est absurdum, cùm inducat processum in infinitum. Atqui constat res non esse à seipsis, nec à casu: ergo necesse est illas esse productas & formatas ab aliqua mente. Non esse à casu, nimirum ex concursu fortuito atomorū seu minimorum corpusculorum, sicut Democritus, Epicurus, Lucretius & alij quidam censuerunt, patet tum ex mundi rerumque omnium structura & forma; tum ex summo ordine & constantia, quæ in motu cælorum, & aliarum rerum functione conspicitur. Quis rationis compos ea quæ summa ratione cōstant, & artium omnium ingenia superant, sine ratione, sine arte, solo motu, & cōcursu fortuito atomorum producta existimet? hoc enim perinde est, ac si palatium quoddam pulcherrimum, non ab artifice aliquo summa arte constructum, sed fortuitò extitisse dicas, terræ motu rupem disturbante, & fragmentis saxorum casu in hanc formam dispositis: aut annales Ennij, vel Liuij commentarios non à scriptoribus illis concinnatos, sed fortuito litterarū concursu perfectos. Si enim mūdi partes, & partium dispositio, & corpora animalium ac plantarum, in quibus est summa ratio summumque artis ingenium, sine arte & ratione, solo fortuito concursu atomorum fieri potuerunt: cur simili modo non possunt fieri palatia, templa, ciuitates, vestes, gladij, libri, epistolæ, & similia in quibus longè minus est artis & ingenij? Valeat ergo insana illa de atomorum concursu sententia, quæ nullum alium in finem à suis Auctoribus videtur excogitata, quàm ne cogerentur fateri mundū diuina prouidentia gubernari: quam prouidentiam tamquam formidabilem humanæ menti flagitijs mancipatæ, & omnis voluptatis turbatricem, exosam habebant; vt ex Lucretio & Plinio aperte colligitur.

Lucr. lib. 1. & 3. Plin. li. 2. c. 7. & lib. 7. c. 55.

22 *Homo & animantia.* Non esse à seipsis, constat Primò, in rebus sublunaribus, inter quas eæ quæ sunt perfectissimæ, (vt homo & animantia) non possunt esse à seipsis. Quæ enim tot causarum egent præparatione & concursu, vt nascantur, tot adminiculis externis vt viuant, quomodo possunt esse à seipsis? Quomodo à seipso esse queat, quod tanta facilitate extinguitur & perit?

Dices Indiuidua seu singulos homines à seipsis non esse, verùm ipsam humanam speciem à se esse, vtpote æternam; similiter & alias rerum species. Verùm hoc imperitè dicitur. Nam species non est quid separatum ab indiuiduis, vt Platonici quidam finxerunt, sed existit in ipsis, nec habet esse in rerum natura nisi per ipsa. Imò species humana nihil est aliud quàm tota hominum indiuiduorum tum existentium tum possibilium multitudo, vt illi inter se quandam naturæ similitudinem habent. Si ergo singuli homines indiuidui ab alio pendent, etiam tota species, quæ ab indiuiduis ex parte rei non distinguitur, ab alio pendeat necesse est.

23 *Quod à se est, nunquā incepit.* Quod etiam ex eo clarè constat. Nam tota species deleri potest, & penitus extingui. Id autem quod à nullo pendet, sed à se esse habet, deleri non potest. Quod enim est à se, numquam incepit, sed semper extitit: ac proinde nec potest desinere. Numquam incepisse, ex eo constat; quia quidquid incepit, aliquando non fuit: est ergo productum à non-esse ad esse. Atqui non potest esse productum à seipso, cùm producens debeat antecedere, vt id quod producendum est, ex non-esse ad esse trahere possit. Ergo quidquid incipit, ab alio productum est: ac proinde non habet esse à seipso. Habere enim esse à seipso, est habere per suam essentiam absque vllius causæ efficientis influxu. Perspicuum est ergo, omne quod à seipso est, numquam incepisse; ac proinde nec posse vnquam desinere. Et contrà omne quod incepit, non habere esse seipso, sed necessariò esse productum ab alio.

Præterea, quidquid est compositum ex materia & forma, non potest esse à se, sed necessariò est ab aliqua causa efficiente, quæ materiam disponat, & formam producat, & eam materiæ coniungat. Materia enim neque illas dispositiones ex sua essentia obtinet, neque formam: possunt enim ab ea separari. Prouenit ergo illa vnio materiæ & formæ ab aliqua causa extrinseca. Idem dicendum de omni eo quod partibus constat. Cùm enim partes non sint vnitæ necessariò, possintque à se mutuò separari, necesse est earum vnionem, ab aliqua causa, quæ partes coniunxerit, procedere. 24 *Omne compositum.*

Ex his patet etiam elementa, vt terram, aquam, aerem, non esse ex se, sed habere aliquod principium efficiens. Si enim ea quæ sunt perfectissima in rebus sublunaribus, non sunt à se, sed pendent ab alio; multò magis ea quæ sunt imperfecta, vt sunt elementa, ab alio pendere necesse est. Esse enim à se, seu à nullo dependere, maximæ est perfectionis, cùm ipsum quod tale est, sit sibi origo & fons totius boni, & nullo externo indigeat. Deinde elementa non sunt propter se, sed propter alia, nimirum vt sint partes mundi, & vt præbeant materiam corporibus mixtis: ergo non sunt à se. Quod enim habet causam finalem ad quā ordinetur, habet etiam efficientem à qua ordinetur. Nihil enim est à se vt alteri seruiat, sed vt seipso fruatur. Itaque hoc ipso quo aliquid est non propter se, sed ob aliud, indicat se ab aliquo esse institutum, qui bonum alterius intendit. Præterea, quod elementa sint huius vel illius magnitudinis & mensuræ, in hoc vel illo situ respectu immensi spatij, non habent à se, cùm essentia eorum nihil horum postulet: ergo habent id ab aliqua causa extrinseca, quæ singulis mensuram & situm constituit. Denique cùm elementa tot subiecta sint mutationibus, & tantæ causarum extrinsecarum seruituti, qua ratione dicentur esse à seipsis, suique iuris, & à nullo dependere? 25 *Elementa.*

Quod est propter aliud, non est à se.

Eædem rationes conuincunt etiam materiam primam non à se, sed ab alio esse. Hæc enim vel non distinguitur ab elementis, vt multi antiquorum Philosophorum putarunt: vt si elementa ponantur corpora planè simplicia, omnis compositionis materiæ & formæ expertia, & vltimum formarum omnium subiectum: vel si distinguitur (vt vult Aristoteles cum suis) est quid elementis longè imperfectius, vtpote elementorum materies. Itaque cùm sit imperfectissima & nihilo propinquissima, omnibus mutationibus subiecta, omnibus causis naturalibus serua, à se planè inops & informis, omnem perfectionem suam ab alijs mendicans, non potest esse à seipsa, ab omni alia causa independens. 26 *Materia prima.*

Ex his perspicuum est, nihil sublunarium à se ipso, sed omnia ab alia quadam causa effectrice esse suum obtinere.

Hanc autem causam esse incorpoream & intelligentem patet Primo, quia materia prima non potuit produci à causa aliqua corporea, cùm omnis actio rei corporeæ supponat subiectum in quo recipiatur, vt Aristoteles & omnes Philosophi docet. Atqui ante materiam primam nullum subiectum supponi potest, cùm ipsa sit primum, & vt sic dicam, profundissimum & fundamentale subiectum. Deinde, si causa eius esset corporalis, ea haud dubiè esset cælum. Nulla enim alia superest causa corporea, cui id possit affingi. Cælum autem non potuit materiam primam produxisse; tum quia non agit nisi lumine & influxu astrorum, quæ duo requirunt subiectum in quo excipiantur: tum quia ante productionem illam, totum spatium, in quo nunc sunt elementa, fuisset vacuum, vtpote destitutum omni corpore; & cælum debuisset materiam in vacuo producere, nullo subiecto supposito: ac proinde ex nihilo creare: quod est supra vires omnis naturæ corporeæ. Necesse ergo est, vt causa materiæ sit incorporea & potentissima, vt quæ illam ex nihilo ad esse extraxerit. 27 *Esse causā incorporeā.*

Vnde etiam oportuit vt esset intelligens: tum quia omnis substātia incorporea necessariò intelligens est, vt Philosophi docent: tum quia non produxit illam cæco modo; sed certo consilio, nimirum vt ex ea res aliæ conficerentur, essetque formarum omnium subiectum: denique, quia causæ tam sublimi & potenti perfectissimus modus operandi tribuendus est: hic autem est per intellectum & voluntatem. Idem cōstat ex eo quòd in causa debeat con- 28

tineri

tineri omnis perfectio effectus, idque eminentius quàm sit in effectu, quando causa est diuersæ rationis & naturæ. Quare cùm humana natura quæ ratione prædita est, & animantium species quæ sensu vigent, sint effectus causæ incorporeę, necesse est in ea omnem horum perfectionem, nimirum sensum & rationem, eminenti modo contineri.

29 Quòd etiam cælestes orbes à seipsis non sint, colligitur Primo ex eorum motu. Si enim eorum motus ab aliqua superiore causa, eaque incorporea pendet, vt ostensum est, fatendum quoque est eorum substantiam & figuram ab eadem causa productam. Quis enim adeò mentis inops est, vt credat causam illam in hunc mundum tamquam in vacuam & ἀδέσποτον domum (in quam nihil ei sit iuris) ingressam, eius gubernationem sibi vindicasse? Adeòne impotens erat, vt nō posset sibi propriam extruere? Si propria non erat, cur eius regimen sibi assumpsit? Cur eam tantis omnis generis opibus, fossilium, metallorum, gemmarum, herbarum, virgultorum, arborum, auium, piscium, animantium terrestrium, & omni rerum varietate impleuit?

Cælestes orbes.

30 Deinde si potentiam consideres, quam in hoc motu demonstrat, dubitare non poteris, quin ipse totius operis sit auctor. Etsi enim sol sit incomparabiliter maior vniuerso terræ & maris globo, (vt ex cono seu pyramide vmbræ terræ, quæ ad cælum Martis non pertingit, conuincitur) imò, iuxta Astronomos, contineat eius magnitudinem cēties sexagies sexies: tamen tanta velocitate cum toto suo orbe rotatur, vt horæ vnius spatio supra cētum myriades, seu decies centena millia milliariorum (millionem vocamus) conficiat. Vnde vna hora suo cursu ambitum terræ æquat quinquagies. Inter stellas fixas multæ sunt quæ 50. 70. 90. vel 100. partibus sunt maiores vniuersa terra; & nulla est quæ non superet eam saltem 18. partibus, vt Astronomi tradunt; & tamen tāta cum toto orbe suo pernicitate cientur, vt illæ quę circa Æquinoctialem sunt singulis horis supra 40. milliones (siue quater mille myriades) milliariorum percurrant: ac proinde ambitum terrę conficiant bis millies vna hora. Quis hanc potentiam, quę tam vasta & immensa corpora tam immenso impetu torquet, non admiretur? Quæ maiora possint esse omnipotentiæ indicia? Si vel vnum ex astris iuxta terram tanta velocitate per aerem raperetur, repentè omnia dissiparentur, montibus radicitus euulsis, & vnà cum terra & mari in puluerem distractis & comminutis. Magna videtur celeritas globi tormento excussi; sed si quis bene rationem subducat, hic etsi vniformiter volet, vix centum horis semel ambitum terræ conficiet. Experientia enim constat vno horæ minuto vix tria milliaria conficere. itaque vna hora percurret milliaria 180. centum horis octodecim millia, quæ nondum implent ambitum terræ, vt qui iuxta veriorem sententiam sit nouemdecim millium & 80. Quare longè plus sol vna hora conficit spatij, quàm globus tormenti quinque millibus horarum absolueret. Celeritas autem stellarum fixarum circa Æquinoctialem est quadragecuplo maior, quam sit celeritas solis. Itaque illa vis incorporea, quæ ita præsidet & dominatur orbibus cælestibus, vt eos tanta facilitate, tam incomprehensibili velocitate, tāto tempore absque vlla fatigatione vel molestia circumagat; satis indicat suum opus esse, se illorum esse dominum & opificem, cui sic ad nutum obediunt: nec aliunde eos habere naturam, quàm vnde tam stupendum habent motum. Nemo profectò qui rem istam attentiùs perpenderit, de ea dubitare queat. Non enim maius potest esse indicium, rem non esse a se, sed ab alio pendere, quam si ea non sit sui iuris, sed alteri subsit ac seruiat, & alius ei dominetur.

31 Idem colligitur ex diuersitate partium, quibus orbes isti constant. Hæ enim cùm distinctæ prorsus sint, & diuersas qualitates habeant, non potuerunt in vnum coalescere, nisi aliquo eas vniente, & singulis suum situm, suam magnitudinem, mensuram, proprietates & vires assignante. Confirmatur, quia iste situs & dispositio illa partium, qua, verbi gratia, hæc stella est in hac parte cæli, illa in ista, &c. non est de essentia illarum, neque etiam ex essentia ipsarum necessariò manat: ergo est ab aliqua causa extrinseca quæ eas sic disposuit.

Quarta Ratio, ex rerum pulchritudine & structura partium respectu totius.

32 Ipsa rerum pulchritudo, quæ sita est in debita proportione quam partes habent tum inter se, tum in ordine ad totum, manifestè nobis indicat esse mentem quandam sapientissimam, quæ hæc omnia apud se antè conceperit; expenderit, dimensa sit, contulerit; deinde exteriùs produxerit. Cùm videmus palatium aliquod magnificum, omnibus suis membris absolutum, & suis mensuris probe cōstitutum, in quo partium omnium summa proportio & symmetria, ita vt ratio architecturæ nihil in eo desiderare possit; nemo dubitat, quin à peritissimo architecto sit extructum; & dubitare quis poterit hunc mundum, cuius omnes partes adeò sunt perfectæ, & tanta inter se proportione dispositæ, & sympathia quadam deuinctæ; cuius tantus est ornatus & decor, vt inde nomen κόσμου (quod ornatum denotat) obtinuerit; artificem præstantissimum habere?

33 Cælum supernè instar amplissimæ testudinis extensum, omnia ne diffluant operit, & intra se coercet, innumera stellarum veluti gemmarum multitudine ad elegātiam & admirationem distinctum. Pulchrum planè, & pretiosum lacunar huius mundani palatij. Quid colore isto cęruleo & purpurascente oculis gratius? Quid micantibus illis gemmis purius? Quid adamantina illa firmitate, quæ iam tot sæculis inuiolata perdurat, nusquam attrita, nusquam obsolescens, aut satiscens, solidius? Quid solari globo lucis & caloris fonte mirabilius? Quæ natura rerum his omnibus hanc formam, hunc sitū, hunc nitorem, & splendorem, hanc cælestem & inuiolabilem pulchritudinem impertiji? Non enim eam à seipsis habent, cum à seipsis non sint, sed ab alio. Si ab alio habent esse: ergo & pulchritudinem. Hoc autem aliud non potest esse quid corporeum: quia cælestibus illis nullum corpus potest esse potentius aut pulchrius. Erit ergo substantia quædam incorporea, cuius infinitam potentiam, & pulchritudinem ex tali opere possumus æstimare.

Terra quoque etsi imo loco sita veluti pauimentum huius basilicæ, vel potiùs sentina in quam omnes elementorum sordes exonerantur, quantam tamen pulchritudinem habet? quantam gratiam in montibus & vallibus, in fontibus & fluminibus, in pratis, in siluis, in pascuis, in satis, in hortis & campis omni colorū genere picturatis, in multiplici illo herbarum, florum, & arbustorum vestitu omnia tapetia & aulæa vincente? Quis dicat hæc omnia à natura rationis experte sic esse disposita, cùm ne mens quidem cogitando quidquam admirabilius & pulchrius in hoc genere assequi possit?

34 Nec refert quod sol & astra horum omnium causa esse videantur. Etsi enim absque illorum influxu & calore, quo vis seminalis excitatur, & humores vegetantes præparantur, nasci, crescere & perfici nequeant; tamen causam suam originalem & rationem structuræ ac conformationis a sole non habent, sed à mente aliqua quæ seminibus vim quamdam veluti conceptus sui imaginem impressit, per quam, tamquam per instrumentum, ex humore terræ digerit, disponit, conformat rem totam, vt formæ conceptæ omnino respondeat. Non enim sol aut astra dicere possunt, qualis quæque arbor esse debeat, quo temperamento, quo colore, sapore, odore, quibus viribus ad vsus medicos, qualibus vestiri folijs, ornari floribus, locupletari fructibus, quæ radicum & ramorum ad caudicem esse debeat proportio, quæ singularum partium mensuræ, figuræ, extensiones, diffusiones, conuexiones, & alia innumera, quæ in singulis admirabili ratione existunt. Tantum enim est in singulis naturæ (vt vocant) operibus artificium, tanta subtilitas, vt nulla ars ea vel millesima ex parte assequi, nullum ingenium comprehendere possit. Et quispiam erit adeò rationis inops, vt ea quæ tam eminenti ratione constant, sine ratione affecta esse putet?

Varietas & pulchritudo rerum non potest in Solem referri.

35 Sol suapte natura diffundit lumen & calorem, & per hæc vniformi quodam modo omnibus seminibus cooperatur: nimirum terram calefaciendo, semina fouendo, vim & spi-

& spiritum seminalem excitando, humores præparando. Itaque infinita illa rerum diuersitas, & quæ in illis cernitur proportio & pulchritudo, nō potest esse à sole, cuius operatio circa omnia est vniformis; sed debet reduci ad aliquod principium, quod hæc omnia in se distinctè eminenti quadam ratione contineat: quod non potest esse aliud quàm mens aliqua præstantissima, horum omnium inuentrix & opifex.

36 *Animantia.* Fiet hoc magis perspicuum si res singulæ considerentur. Inspiciamus animalia: quantum est in illorum structura artificij, quantum ingenij? singula innumeris ferè particulis constant, & tamen hæ omnes certam habent tum inter se, tum ad totum quod ex illis constat, proportionē, quę in omnibus eiusdē speciei eadē reperitur, nisi aliquid vitij ex abundantia vel defectu materiæ, vel externæ causæ concursu interuenerit. *Corpus humanum.* Exempli gratia, in corpore humano est ea proportio, vt longitudo ad latitudinem sit sextupla, ad crassitiem (quæ spectatur à superficie dorsi secundùm lineam rectam ad superficiem pectoris) decupla: ad cubitū quadrupla, ad extensionem vtriusque brachij æqualis, ad pedem exporrectum sextupla, ad palmum vigecupla quadrupla, ad pollicis latitudinem septuagecupla dupla, ad latitudinem digiti nonagecupla sextupla. Similes sunt proportiones ad oculos, ad nasum, ad frontem, ad auriculas, ad oris hiatum, ad singulos artus, ad singulas etiam partes internas, ad ossa, ad viscera, ad neruos, arterias, venas, musculos: similes & harum omnium partium inter se, adeò vt plusquam centum millia proportionum in solius hominis fabrica sint consideranda. Non enim tantùm in longitudine, sed etiam in crassitie, in conformatione, in distantia & vicinitate, in robore, in temperamento proportio singularum partium esse debet. In hac partium inter se & cum toto symmetria consistit totius corporis pulchritudo: adeò vt si vel vna debita proportione caruerit, aliquid de totius pulchritudine detrahatur.

Reliqua animalia. Similem partium symmetriam in omnibus animalibus reperiri oportet, vt formam & structuram naturæ suæ congruentem obtineant; adeò vt neque muscæ, neque culices, neque vermiculi ea sint destituti. Quodlibet enim horum adeò iuxta suam speciem est perfectum, adeò pulchrum & admirabile, vt tota sapientia hominum, etsi in vnum conflata foret, non posset quidquam in his vel minimum emendare: imò nec cogitando quidem rationem structuræ assequi. Vnde etiamsi aliquis hominum tanta esset præditus potentia, vt solo nutu possit exteriùs facere, quidquid interiùs animo potest concipere, non tamen posset vel vnā muscā formare (quia totam structuræ illius internæ & externæ rationem cōprehendere nequit) multoque minùs animare, vigoremque sensus & motus tribuere, phantasiam & indolem inserere: quorum singula quid sint, multò minùs imaginari potest.

37 *Plantarum genus.* Iam quanta est pulchritudo in plantarum genere? Quàm decore terram vestiunt? Quàm miro modo eas ex sinu suo terra sursum protrudit, & radicibus apprehensas tenet & firmat, ne ventorum flatu prosternantur? Quanta in his est varietas, tot arborum, tot virgultorum, tot segetum & leguminum, tot herbarum hortensium, campestrium, & montanarum, tot florum, quibus prata & horti renident & fragrant? Et quidem in ceteris multiplex est cōmoditas vel ad ædificia, & varia instrumenta conficienda; vel ad alimenta hominum & animantium; vel ad funes, storeas, indumenta, vela, aliave huiusmodi: vel ad ignis fomenta, & alias vitæ opportunitates.

Flores. In floribus autem id tātùm spectari videtur, vt sua multiplici forma, colore, odore oblectent, & nos in admirationem tanti artificis rapiant. Nusquam maior prouidentiæ lusus, & profusio artis diuinæ in materia adeò vili, & mox tabescente. Quæ non ibi formæ diuersitas? sunt continui, dissecti, profundi, repandi, in cymbam cauati, in crinem surrecti, in lanam carminati, alati, rostrati, cornuti, caudati, apiformes, spicati, in sphæram radiatim dispositi, racematim stipati, vmbellatim diffusi, circinatim digesti; folio simplici, triplici, quadruplici, multiplici, constipato, in orbem extrorsum conuoluto, introrsum replicato, falcato, crispāte, explanato, striato, crenato, fimbriato.

38 Nec minor colorum variatio, candidis, flauis, giluis, luteolis, sanguineis, puniceis, cyaneis, purpureis, ianthinis, colore simplici, miscello, multiplici, saturo, diluto, ex rubro pallescente, ex croceo rubescente, ex puniceo purpurascente; aurato vel purpureo interpuncti, virgati, stellati, segmentati: fundo gemmato, vmbone medio, apicibus è centro decorè prodeuntibus, quibus varius color, forma & dispositio multiplex. Denique singulæ species ad miraculum pulchræ. Singulæ particulæ in tanta varietate ita conformatæ & dispositæ ad elegantiam formæ pro natura & temperie cuiusque, vt nulla arte possint meliùs aut accommodatiùs. Quis ista considerans non agnoscat artificis sapientiam, eamque admiretur, laudet & veneretur?

De odoribus, quorum mira quoque varietas, & in multis suauitas, nihil dicam. Vix est vllum reperire flosculum, qui non suum odorem vel apertiùs, vel obscuriùs habeat. Sæpè tamen hic minùs gratus vel etiam grauis, quibus maior formæ dignitas, non obscuro mortalium documento: in quibusdam tamen, odoris & formæ præstantia copulatur & concertat.

Ex his luce meridiana clarius est, ista non posse ab ali-
qua natura, & causa ratione destituta originem habere, sed 39
ab aliqua mente sapientissima simul & potentissima, quæ hæc omnia antè animo conceperit, quæ singularum partium mensuras, figuras, proportiones, temperamenta, vires, colores, odores constituerit, quæ omnia & singula exactissimè expenderit, & inter se contulerit. Hæc suæ conceptionis veluti imaginem seminibus rerum, vel elementari miscellæ impressit, per quam illa omnia sic format & perficit. Vis enim seminibus impressa non secùs operatur, ac si ratione prædita esset: nimirum quia est conceptionis diuinæ vestigium, & veluti ἀποσφράγισμα, ac sigillaris impressio. Ab hac igitur mente tamquam prima inuentrice & formatrice causa, est omnium rerum pulchritudo, proportio, perfectio.

Neque solùm ista pulchritudo visibilis, quæ oculis cer-
ni potest, & omnis eius varietas in illam causam referenda 40 *Pulchritudo inuisibilis animantum.*
est, sed etiam omnis pulchritudo inuisibilis, quæ in rebus istis visibilibus interiùs occulatur, & sola ratione deprehendi potest. Ab hac enim illa visibilis oritur. Quicquid enim in rebus istis corporalibus exteriùs apparet vel formæ vel proportionis, vel coloris vel speciei, id totum prouenit ab interna quadam & inuisibili substantia, quæ eò quoque est pulchrior & mirabilior, quò sublimiùs & simpliciùs omnium illorum continet rationes. In anima vegetante, qua arbores, virgulta, herbæ, flores, singula iuxta speciem suam constant & viuunt, latet ratio structuræ, & totius formæ, quæ in illis oculos nostros oblectat. In anima sentiente singulorum animalium, latet tota ratio fabricæ corporis animantis cuiusque. Eadem quoque latet in vi genitali, qua ista formantur. Quanta igitur in animabus illis, quibus singula constant, & in quibus omnia ista simplici modo latent, est pulchritudo? Quam sunt res istæ mirabiles & stupendæ, quæ vniformi modo tantam dissimilium formarum & figurarum multiplicitatem continet.

Porrò in anima sentiente continetur non solùm tota ra-
tio structuræ corporis, sed etiam ratio omnium sensuum, 41 *Anima sentiens.*
imaginationis, appetitus sensitiui, omnium instinctuum, & morum & operationum cuiusque: quorum singula adeò sunt mira, vt ea mens humana capere nequeat. Quanta enim est potentia sensuum? Quàm longe aspectus in momento penetrat, omnia lustrans, omnia suo radio tangens, omnium formas apprehendens & in se exprimens? Quanta est vis odoratus in canibus, vulturibus, multisque alijs? Iam imaginatrix numquam est otiosa, semper formas rerum, quas per sensus externos accepit, secum voluens, & variè componens. Appetitus ad ea quæ imaginatio concepit vt conuenientia animam trahit & impellit; a cōtrarijs auertit. Denique potentia motiua incredibili celeritate appetitui obedit, vt etiam in muscarum cursu & volatu cernitur. Nimis longum esset omnia persequi. Singulæ vires habent sua obiecta, sua instrumenta, suas operationes, suum peculiarem operandi modum, adeò occultum & mirabilem, vt nullus mortalium possit illum comprehendere: & tamen horum omnium ratio, modus, mensura in animabus latet animantium: adeò vt qui has plenè comprehenderet, illa omnia perspecta haberet. Vnde mihi certò persuadeo si quis perfectam vel vnius muscæ notitiam posset adipisci, pluris eum hanc notitiam æstimaturum, quàm omnes regum opes, honores & delitias.

Si

Si enim Pithagoras inuenta demonstratiuncula vna mathematica qua quadratū lateris longioris in Isoscele probatur æquale duobus quadratis crurum, ita gaudio exilijt, vt seipsum non caperet; quantum gaudium adferret clara notitia tot & tantarum rerum, quæ in musca continentur, quas nullus vnquam Philosophorum apprehendere potuit, & quæ ad multorum annorum suauissimam speculationem possent sufficere? Sane quod ad me attinet, ego hanc longè prætulerim: quotquot opera Dei attentè considerarunt, eadem mente fore non dubitem.

42 *Anima rationalis.* At omnium istorum animis longè pulchrior est anima rationalis, in qua non solum ratio structuræ corporis, & omnium sensuum; sed etiam facultas intelligendi, recordandi, & libere quidlibet amplectendi vel repudiandi cōtinetur. Per intellectum concipit totum mundum, & omnium rerum in se veluti picturas inuisibiles pingit. Per memoriam omnes illas firmiter retinet; & cùm opus fuerit, in vsum profert. Quàm vasti sunt illi sinus, tam innumerabilium formarum, & tot tantarumque rerum capaces? Per voluntatem omnibus vti vel frui, & de omnibus ad suum commodum disponere, imò sibi ipse scopum vitæ statuere potest.

Neque refert, siue hæc omnia possit anima per simplicem substantiam, siue per facultates distinctas; quia omnium ratio in ipsa simplici essentia continetur. Necesse igitur est animam rationalem esse substantiam miræ pulchritudinis & perfectionis: adeò vt si clarè cognosceretur prout est in seipsa, diuinitas quædam videri possit, & eius contemplatio incredibili voluptate mentem perfunderet. Est enim longè altioris ordinis, & celsioris pulchritudinis, quàm omnia corporalia, & omnes animæ ceterorum viuentium, siue plantarum, siue animantium.

43 Sunt igitur quatuor pulchritudinis gradus mundo. Primus, qui & infimus est corporum; qui oculis cernitur. Secundus est animæ vegetantis. Tertius, animæ sentientis. Quartus, animæ rationalis. Itaque non solùm primum, sed etiam ceteros à mente aliqua sapientissima esse formatos perspicuum est. Si enim pulchritudo, quæ est in corporibus, ad mentem fabricatricem referenda est, propter partium symmetrias & proportiones, vt ostensum est; multò magis pulchritudo, quæ est in animis, quæ rationem totius fabricæ corporis continet, & illa longe est mirabilior, ad eamdem mentem fabricatricem referri debet. Deinde quomodo fieri potest, vt causa aliqua absque mente & sapientia primitus formauerit, & instituerit tot animarum vegetantium & sentientium diuersitates, cùm quælibet adeò sit mirabilis, & tanti opus ingenij, vt nullum humanum ingenium possit comprehendere, aut eius conceptum proprium & λόγον animo informare.

Denique in causa debet contineri omnis perfectio & pulchritudo effectus. non enim causa potest dare effectui suo quod non habet. Quare omnis perfectio animalium, omnis sensuum vigor & industria, debet in causa illa à qua primitus formata sunt, contineri: non quidem eodem modo, sed longe eminentiori; nimirum sicut opus continetur in arte & mente artificis. Confirmatur, quia nulla est causa in qua tanta rerum diuersitas & pulchritudo extare potuit præter mentem: in mente autem distinctissime & perfectissimè potest existere; sicut in mente artificis forma domus, & omnes eius mensuræ & proportiones.

44 Addo, qui humanam formauit animam, eique dedit intelligentiam, & arbitrij libertatē, non potuit ipse intelligētia, & libertate arbitrij carere: sed necesse est excellentissimo modo ista habuerit. Quomodo enim fieri potest vt intelligentia vel libertate careat, qui intelligentiam & libertatem fecit, & alijs dedit? *Intelligite*, inquit, Propheta, *insipientes in populo, & stulti aliquando sapite; qui plantauit aurem, non audiet? qui finxit oculum, non considerat?* (*Psalm. 93.*) præsertim cùm hæc talia sint, vt nulli maiori perfectioni obsint. Melius enim est intelligentia & libertate præditum esse, quàm ijs carere, aut aliquid habere quod his repugnet.

Ex his perspicuum est, esse quamdam mētem, quæ omnium istorum pulchrorum visibilium & inuisibilium sit inuentrix, auctor, & architecta; & in qua tamquam in causa, & primo fonte omnis pulchritudo eminenter præexistit, & anticipatur, quam Deum vocamus; qui est benedictus in sæcula.

Quinta Ratio, ex structura & dispositione partium mundi in ordine ad finem.

Sicut nulla rerum istarum quæ sub aspectum cadunt est à se, sed ab alia quadam effectrice causa: ita nulla etiam est propter se, sed propter finem quemdam extrinsecum, ad quem tota ipsius structura, & omnes partes, & partium facultates aptissimè, & mirando modo sunt comparatæ & dispositæ. Necesse est ergo esse mentem quamdam sapientissimam, quæ omnes illos fines conceperit, & media ad singulos opportuna ordinauerit & instruxerit. Natura enim quæ ratione prædita non est, sicut non potest fines rerum concipere: ita nec potest idonea ad singulos media disponere. Hoc enim est artis & sapientiæ præcipuum opus. Declaremus id primum in cælestibus. Sol iste omnium rerum visibilium pulcherrimus, non est propter seipsum (neque enim suam pulchritudinem sentire potest) sed propter bonum aliorum, nimirum vt mundum illuminet & aspectabilem faciat, & suo calore foueat: sicut in homine, & animantibus cor non est propter se, sed propter commodum totius corporis. quod enim est cor in animante, hoc sol in mundo isto in animo. Debuit itaque & luminis & quantitatis habere certam mensuram, & situm in mundo determinatum: ne si lumen esset maius, vel ipse propinquior, terras exureret; si lumen esset minus, vel ipse remotior, non satis illuminaret vel non satis calefaceret. Hæc autem certæ mensuræ & situs determinatio, nisi à mente aliqua quæ finem & media considerare, & congruentissimam inter illa proportionem constituere potest, fieri non potuit. 45 *Sol est propter aliud, non propter se.*

Quòd si sol non sui causa, sed propter finem extrinsecum factus est, multò magis astra cetera, & cælorum orbes, ac reliqua corporea natura. Idem hac ratione confirmari potest. Id quod est sui gratia, ita debet esse excellens, vt nihil eo sit præstantius in cuius bonum possit ordinari, vt per se notum est; alioquin non erit propter se, sed propter illud in cuius bonum destinatum est. Deinde debet esse tale, vt bonum suum sentire, eoque frui possit. Si enim nullum eius habet sensum, ei non prodest. Quid enim mihi prodesset dominium totius orbis, si nullam inde voluptatem capere, nullam huius rei notitiam habere possem? Signum ergo est, illud quod suum bonum sentire non potest, non esse propter se, sed propter aliud quod illud sentire, & inde aliquid commodi vel honoris potest percipere. Atqui nulla natura corporea ita est excellens, vt non possit ad aliquid præstantius ordinari; gradus enim naturæ rationalis longè est præstantior gradu naturæ corporalis, & hic illi ad multa vsui esse potest. Deinde natura corporea nullum sui boni sensum habere potest, sed hoc totum alteri tantùm est vtile. Nulla igitur natura corporea est sui gratia, sed ex essentia sua ad aliud ordinatur, nimirum ad naturam rationalem, in cuius bonum & commodum existit. quo fit, vt si natura rationalis non existeret, tota natura corporea sit frustra & nullius vtilitatis; cū neque sibi aliquid commodi posset adferre, neque alteri: sicuti possessio multarum opum esset inutilis & nullius momenti, si illarum nulla esset notitia, nullus vsus, nullus sensus. 46 *Astra & orbes & tota corporea natura propter naturā rationalem.* *Quid dicatur esse sui gratia.*

Idem conuincitur ex orbium cælestium motu, qui nihil commodi ipsis cælis adfert, sed totus ad hominum, & eorum quæ hominis vsibus seruiunt, vtilitatem est comparatus. Primùm namque ita motus eorum temperatur, vt intra 24. horas omnes gentes per totum orbem diffusæ (exceptis paucis qui versus polos vltra 66. gradum habitant) semel diem habeant & noctem, nimirum ad quietis & laboris gratissimam alternationem. 47 *Motus cælorum propter naturam rationalem.*

Deinde sol proprio motu sub ecliptica medium Æquinoctialem secans, & nunc ad Septemtrionem, nunc ad Austrum 23. gradibus & medio declinans, quatuor anni tempestates, Hiemem, Ver, Æstatem, & Autumnum varia temperie, omnibus quæ tellus profert, accommodatissima, inducit. Hiems enim suo frigore efficit, vt spiritu & calore qui seminibus & stirpibus inest, introrsum recepto, omnia interiùs roborentur, humorem & alimenta colligant, radices figant, & omnia turgeant ad erumpendum foras. Ver suo blando tepore omnia foras euocat, *Anni tempestates.*

& in

& in culmos, in caules, in gemmas, in frondes, in flores elicit. Æstas suo feruore humorem superuacaneum absumit, cruda concoquit, crassa extenuat, meatus aperit, spiritum diffundit, fructus ad maturitatem perducit. Denique Autumnus suo humore & moderato frigore rursus omnia temperat, siccitatem ac feruorem, quem Æstas rebus impressit, corrigit; terrã simul ad noua semina, nouasq; stirpes disponens; & corpora viuẽtium exhausta, ad reparandas vires, represin spiritu, & natiuo calore, (ne euanescant) afficiens & immutans. Ex quibus quis non videat, totum hunc solis & cælestium corporum motum, ad hominum commoda, ad viuentium, quæ homini aliquo modo vsui esse possunt, ortum perpetuandum, & copiam suppeditandam, esse institutum? Nulla enim alia eius vtilitas assignari potest, nulla cur sic vel sic fiat alia ratio adferri.

48 *Venti, imbres, nubes, &c.* *Ventorum commoda.* Iam verò si quis ventos, imbres, nubes, niues, gelu consideret, videbit hæc omnia propter viuentia, & maximè propter hominem esse instituta. Ventorum maxima sunt commoda. Primò vt aerem ventilent, & salubrem reddãt inspiratiooi: qui si immotus staret, putresceret, & pestilente qualitate concepta, homines & animantia extingueret. Loca enim conclusa quæ multo tempore perflata non fuere, pestifera redduntur. Deinde vt nubes per aerem deferant, ac regionibus dispertiant. Absque ventis foret, loca mediterranea & nubibus & imbribus perpetuò destituerentur, prorsusque redderentur retorrida, sterilia, & animantium habitationi inepta. Cum enim ex locis à mari remotioribus nõ possint vapores, qui nubibus & imbribus sufficiant, excitari; nisi aliunde excitati eò deferrentur ventorum beneficio, oporteret ea assiduo sole torreri, & omni rigatione cęlesti priuari. Mare enim potissimum est quod nubibus materiam subministrat, è cuius vasto sinu directè & assiduè soli opposito, magna vaporum copia vi solis sursum attrahitur, quæ in nubes coacta vi frigoris, posteà refunditur. Itaque nisi venti has nubes aliò deferrent, omnis pluuia directè in mare, vnde eius hausta est materia, relaberetur, & vniuersa terra sterilis ac inutilis relinqueretur.

49 *Flumina & fontes vnde oriantur.* Neque id solum, sed etiam omnes fontes, & omnia flumina breui exhausta cessarent. Hæc enim ex niue & imbribus, qui in mediterraneis & montosis locis decidũt, colliguntur & perpetuantur. Nix enim quæ per hiemem in montibus coaceruatur, calore æstiuo sensim liquescens, & per saxorum commissuras colata, varijs locis ad montiũ radices eruptione facta, fontes constituit. Simili modo imbrium aquæ altioribus terræ locis exceptæ & combibitæ, perque varios tractus tandem in vnum corriuatæ, reperto exitu in fontes exiliunt. Ex fontibus autem & alijs aquis, siue niualibus siue pluuialibus, in vnum alueũ confluentibus, flumina existunt. Hinc fit vt per æstatem dum rarò pluit, flumina admodum minuantur: &, nisi per niues montanas sustententur, pænè deficiant. Vnde si duobus vel tribus anni nihil vel pluuiæ vel niuis caderet, necesse esset omnia flumina, & omnes pæne fontes inopia materiæ deficere. Sed res ita sunt dispositæ, vt quibusdam temporum interuallis tantum imbrium & niuium suppeditetur, quantum satis est ad eorum continuationem.

50 Præthereà necessarij sunt venti ad inutilem terræ humorem absumendum, ad corpora viuentium recreanda, ad fructus maturandos, ad molas, ad haustra & similes machinas, denique ad vsum nauigationis. Ventis sublatis cessabit omnis pænè nauigatio. At quantum hæc commodi adfert mortalibus? Per hanc enim quidquid in aliqua regione est boni, quod vel ad vitæ commoditatem, vel ad medicos vsus, vel ad delicias pertineat, facillime per totum orbem distribuitur: & quidquid singulis est præcipuum, toti humano generi fit commune.

51 *Imbrium vtilitas.* Imbrium non minor ferè vtilitas. Aerem enim refrigerant, corpora viuentium reficiunt, fontes & flumina perpetuant, potum animantibus suppeditant, terram irrigant & fructiferam efficiunt. Hæc enim sine imbribus prorsus esset arida, sterilis, informis, omni gratia & ornatu destituta, & hominum animantiumque habitationi inepta. *Fecunditas vnde.* Fecunditatem imbres habent duplici ex causa. Primò, mistura materiæ pinguis, quæ vnà cum vaporibus è terra & mari educitur. Mare enim fecundũ est, & suam quamdã pinguedinem habet, qua etiam pisces aluntur. Dum ergo tenuiores eius partes sursum trahit, simul oleosum quiddam elicit, quod, vnà cum vapore cui miscetur, in plumas frigore deosatum, terras irrigat. Idem accidit dum è terra vliginosa, è pratis, campis & siluis ardore solis vapores & halitus excitantur. Deinde à spiritu incluso & calore per solis radios imbri impresso: spiritus enim & calor omnia oriri & crescere faciunt. Vt verò sua ruina, tenera plantarum, & florem nascentem imbres non obliderent, cauit Prouidẽtia, ne simul & confertim præcipitarent, sed sensim è sublimi stillarent per magnum aeris tractum, quo in minutissimas guttas dissecti & velut cribrati, blando illapsu terras adspergerent. Deinde ne statim quod infusum est, rursus ardore solis euocaretur, priusquam ad stirpium radices pertingere posset; obtenduntur plerumque nubiũ infecundæ reliquiæ, quæ solis radium intercipiant, donec per otium terra humorem acceptum combiberit, & introrsus ad viscera transmiserit, suis fetibus alimentum recondens.

Niues etiam, quæ nubium veluti spuma sunt, non modicam vtilitatem habent. Prætérquam enim quod maxima flumina & fontes qui ex altissimis montibus ortũ habent, perennent, terram quoque instar velleris instrati fouent, eius calore intus cohibito; & ne gelu profundiùs penetrans vim seminalem extinguat, prohibent. Hinc maximam fertilitatem & segetum copiam adferunt. habent etiam in se fecunditatem propter aerem & halitum cælestem inclusum, qui illis candorem illum eximium impertit, infinitis veluti bullulis elucens. 52 *Niuis vtilitas.*

Gelu quoque rebus est perutile. Nam spiritum & calorem terræ ac viuentium omnium repercutit, & introrsum agit, non sinens euanescere. Hinc fit vt non solùm homines, sed etiam animantia in regionibus frigidis sint maiora & robustiora, magisque longæua quam in feruidis. 53 *Gelu.*

Porro hæc omnia non promiscuè quouis tempore eueniunt, sed ita per anni tempestates sunt distributa, vt aptissimè rebus gignendis, augendis, perficiendis, & earum perpetuandis speciebus congruant, & humanis vsibus commodissime deseruiant.

Ex quibus omnibus manifestè colligitur, ista viuentium dumtaxat causa, & in primis humani generis, cui cetera subiecta sunt, à quadam sapientissima & potentissima mente esse instituta & ordinata.

Sed & ipsa elementa ob eamdem causam esse facta, & hoc situ disposita, & in hanc formam digesta, terra & aqua satis indicant. Si enim natura rerum spectetur, terra deberet esse exactè rotunda, & aqua eam circumquaque ambire & operire. Omnia enim grauia ad centrum mundi æquabiliter tendunt; & quò quid est altero grauius, hoc centro vult esse propinquius, & altero inferius. Itaque totam terram sub aquis esse oporteret, & aquam sphæricè circumfundi. At modò res longe aliter habet. Immensa enim terræ portio, nimirum illud totum quod mari nõ est opertum, cum vniuersa montium mole, longe altius est, & à centro remotius, quàm aqua. Nam per medium terræ ambitũ depressus est ingens alueus, incomprehensæ profunditatis, vastis anfractibus & sinubus huc illuc ad latera excurrens, nunc latior, nunc angustior, relictis sparsim exochis varijs quà maioribus, quà minoribus ad Insularum constitutionem. In hunc alueum, vniuersum aquæ elementum (præter id quod extenuatum abijt in auras) est compulsus, vt detecta terra habitationi hominum & animantium, rebusque gignendis seruire posset. 54 *Elementorũ dispositio mira.*

Deinde ipsa eo modo est conformata, vt à mari versus mediterranea sensim se attollat, donec vtrimque in mõtes & rupes, vt plerisque locis est videre, terminetur; mirabili sanè artificio. Primò, quia sic tuta redditur ab eluuionibus, quæ subinde longis temporum interuallis, vi astrorum, vel impetu ventorum aquas in vnam partem impellente, accidunt. Ab his loca humiliora, quæ altitudinem maris non multum superant, sæpè absorbentur, habitatoribus exunctis, & vniuersa substantia perdita. Deinde sine hoc molli ascensu non possunt esse flumina. Si enim terræ superficies ęquè distaret vndique à centro, vt in globo perfectè rotundo, nullus esset fluminum lapsus. Aqua enim fluere non potest, nisi assiduè loca inferiora, centroque viciniora inueniat. Si in tumorem repentè attolleretur, lapsus fluminum esset iusto concitatior, nec multum commodi hominibus adferre, nec etiam perpetuari 55 *Terra conformatio.*

posset materiæ defectu. Omitto periculum exundationũ, quæ crebro acciderent, magno mortalium damno, quando imbrium vel niuis liquatæ copia in vnum collecta subitò ex alto præcipitaret. Sensim ergo attolli debuit, insensibilibus augmentis ab ostijs fluminum, vbi se in mare deuoluunt, vsque ad eorum origines, & mediterranea loca.

56 *Montes.* Iam si montes consideremus, nulla rerum natura hos postulat, sed hominum dumtaxat commoditas. Seruiunt enim ad vim ventorum frangendam, qui, si omnia plana essent, nec quidquam inuenirent, quod eorum retardaret impetum, longè magis sæuirent, & grauia mortalibus damna inferrent. Hinc fit vt multò magis in vasto mari, vbi nulla obstacula, & omnia æquabilia, quàm in medijs terræ locis dominentur & vigeant. Deinde ad regiones & regna distermiñanda. Sunt enim veluti magnorum regnorum limites, quibus ambitio mortalium, & dominandi libido coercetur, ne sine fine ad vexandos subiugandosque finitimos se effundat. Itaque singulorum regnorum consulitur securitati, & infinitæ bellorum clades per montium difficiles & inaccessos transitus impediuntur. Suppeditant quoque materiam structuris, saxa, calcem, lignum, tegulas, aliaque plurima vitæ mortalium vel necessaria, vel peraccommoda. Nam & omnia penè metalla, & varia gemmarum genera ex montium visceribus & venis eruuntur, vel ad eorum radices effodiuntur. Suggerunt quoque ad vsus medicos pretiosas radices, & infinitam herbarum varietatem: præstantissima quoque vina & oliuæ in montibus proueniunt. Postremò fontium & fluminum continent origines, illisque alimenta subministrant ad perpetuitatem.

57 *Terra marisque qualitas.* Veniamus nunc ad terræ marisque qualitatem. Hæc non est talis, qualem ipsa elementorum natura per se spectata exigit, sed qualem viuentia & commoditas hominum requirunt. Si enim naturam rerum spectemus, elementa deberent esse simplicia, vniformia, eiusdem vbique virtutis, eiusdem affectionis. Terra quidem extremè sicca & moderate frigida, aqua extremè frigida & humida: aer humidus & modicè calidus: omnia omnis saporis, coloris, odoris expertia. At longe aliter res habet. Terrarum enim sunt plurimæ diuersitates. Sunt enim calidæ, frigidæ, lentæ, friabiles, leues, ponderosæ, pingues, macræ, puellæ, giluæ, flauæ, albicantes, rubescentes, varij saporis, varij odoris, varijs rebus gignendis accommodatæ.

Hic segetes, illic veniunt feliciùs vuæ,
Arborei fœtus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina. Nonne vides, croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?

Itaque singulæ peculiarem quamdam qualitatem & fecunditatem habent, ab eo qui hoc elementum condidit, varijs locis impressam. Neque enim in solem & sidera hanc totam diuersitatem referre possumus; cùm sub eodem climate alia loca sint deserta, alia fertilissima: & quibus fertilitas inest, non idem vbique, etsi eodem modo à sole & astris aspiciantur, proferre possunt. Pari modo fossilia nõ vno omnia loco terra producit, sed diuersis diuersa. Alibi enim saxum gignit, alibi cretam, alibi rubricam, alibi chalcanthum, alibi lithanthracem, alibi sulphur, alibi ferrum, æs, plumbum, stannum, argentum, aurum, gemmas. Diuersas igitur diuersis locis vires obtinet, & diuersa temperamenta, vt mortalibus omne genus opum non solùm ad necessitatem, sed etiam ad commoditatem, ad delicias, ad splendorem, ad benefici Numinis commendationem suppeditet.

58 Habet etiam mare suam fecunditatem prorsus admirabilem, eamque varijs locis variam. Non enim in quauis parte maris quæuis genera piscium reperiuntur, sed quædam in hac parte, alia in ista vel illa. Alia nascontur in Septemtrione, alia in plaga Australi, alia in Orientali & Occidentali.

Salsedo maris. Deinde vniuersum mare contra naturam illius elementi est miræ salsedinis. Vnde id contraxit? quæ vis hoc illi impertijt, & in quem finem? Ridiculum est quod quidam Philosophi excogitarunt, salsedinem ei prouenire vi radiorum solis, quibus fundus maris aduratur: adustione enim salsedinem nasci, vt cinis indicio nobis est. Quomodo enim fundus maris tanta aquarum mole (quæ multis locis 500. vel 1000. cubitos superat) opertus, ita exuri à sole potest, vt inde immensa illa vis aquæ salsedinem contrahat? Non enim sol vrit nisi per lumen, quod vltra 15. cubitos non penetrare vrinatores testantur; estque ita languidum, vt eius calor paulo infra aquam sentiri nequeat? Vt adustione salsitas oriatur, debet esse tanta, vt rem dissoluat, & in sua principia redigat, vt experientia docet. Neque propriè adustio in alijs rebus salem efficit, sed latentem aperit. Vnde variarum rerum sal variũ est, & proprias rei ex qua elicitur, vires obtinet, vt per Chymicorũ constat experimenta. Pari modo spiritus cuiusque rei (seu oleum quod igne elicitur) ante in ipsis rebus diffusus latebat. Deinde si adustione ea salsitas orta esset, deberet mare continuo fieri salsius; vnde oporteret pisces tandem emori, tantam salsedinem non ferentes; sicut in lacu Asphaltite, quod mare mortuum dictum est, accidit. Requirit enim eorum natura certam aquarum temperiem. Denique illud incrementum, vt minimũ singulis sæculis posset notari. at nihil vmquam tale est deprehensum. Paris probabilitatis est sententia de montium ortu; qua statuitur eos terræ motu extitisse, spiritu visceribus terræ incluso partem superiorem attollente, & in sublimi suspendente. Tolerari fortè ea sententia posset, si de paucis aliquot monticulis ageretur; sed in tanta vastissimorum montiũ omnia penè mediterranea occupantium, & longissimè ad 800. vel 2000. leucas excurrentium multitudine, nullam veri speciem habet. Omitto rationes plurimas, quibus hoc figmentum refutari posset. Concludo itaque hanc salsedinem ab initio fuisse mari ab auctore suo communicatam: qui sicuti terræ, præter naturæ debitum, fecunditatem impertijt ad stirpium & animātium terrestrium procreationem ac sustentationem, ita mari ad productionem & vitam pisciũ.

Ex quibus omnibus constat, omnia ista quæ diximus, 59
ab aliqua mente, hominum causa fuisse sic instituta & disposita. Omnia enim præter naturæ suæ conditionem hominum commodis seruiunt, & in hunc finem manifestè diriguntur; nec alia ratio, cur ita sint disposita & comparata, quàm ex ordine ad res humanas, reddi potest.

Nec obstat quòd sæpè per ista magnæ clades & cala- 60 *Calamitates.*
mitates hominum generi inferantur, nimirum per turbines ventorum, per grandinem, per fulmina, per terræ motum, infectionem aeris, exundationes imbrium, siccitates. Hoc enim diuinam prouidentiam magis aperit, & reddit omnibus manifestiorem. Sicut enim sapientis & prouidi Principis est leges, tribunalia, arces, militiam, & cetera omnia in regno ita disponere, vt in commodum & quietem subiectorum cedant, quamdiu in fide & obedientia steterint; & easdem causas conuertere ad eorum punitionem, si rebelles vel inobedientes esse ceperint: ita supremum illud Numen etsi cælos & elementa in commodum hominum instituerit; tamen ita regit omnia vt subinde incommoda & damna per ea irroget, ad ipsorum peccata vel maiora, vel minora, sine quibus nõ viuitur, castiganda. Quamuis & hæc ipsa castigatio in maximum commodum cedat omnibus, qui bona mente præditi, ea probè norunt vti, vt infrà dicemus.

Obijciat aliquis, ista quæ diximus, non euenire ob ali- 61 *Obiectio.*
quem finem ad quem ab aliqua causa intelligente sint destinata, sed materiæ (vt Philosophi loquuntur) necessitate. Ardore enim solis halitum è terra & mari excitari, qui sursum elatus frigore mediæ regionis repulsus, ventos efficiat; coactus in nubes imbribus, niuibus, & grandini materiam præbeat, hinc fontes & flumina existere.

Fateor, quædam ex istis ita euenire, vt necessitate ma- *Responsio.*
teriæ fieri videantur; hoc tamen maiorem & sublimiorem prouidentiæ dispositionem indicat, per quam causa eorum vniuersalis (nimirum motus solis & astrorum) ita est instituta & temperata, vt absque alterius causæ effectricis concursu faciat illa suis temporibus & locis, congruentissimè rebus gignendis & mortalium commodis, produci & existere. Itaque non sola materiæ necessitate, sed causæ vniuersalis vario adspectu & applicatione ista proueniunt. Adde maris & terræ dispositionem, montium exortum & excursum, fluuiorum alueos, &c. non posse in materiæ necessitatem aut rerum naturam referri, sed necessariò ab arte & prouidentia esse profecta; vt ostensum est. Sic Ægyptus cùm pluuijs destituatur, inundatione Nili per æstatem ita rigatur, & limo pingui obducitur, vt sit fertilissima. Sic insulæ eiusdam Canariæ quæ *Ferri* dicitur, omni aqua dulci destitutæ, subuenit diuina prouidentia arboris

arboris cuiusdam præsidio; cuius ea est natura, vt assiduè, instar fontis, dulci humore stillet, qui hominibus & pecoribus ad potum sufficiat.

62 Præter cælestia corpora & elementaria, de quibus dictum est, reperiuntur tria perfectè mixtorum genera, animantia, stirpes & fossilia. Hæc quoque hominis causa esse, dubitari non potest, cùm videamus ea homini subiecta, eumque illis dominari, & in suum illa commodum conuertere pro suo arbitratu.

Mũdus cur conditus.

Ex quibus consequens est totum hunc mundum aspectabilem cũ omnibus rebus, quas intra se claudit, esse hominis causa constitutum; atque adeò esse veluti quamdam amplissimam & pulcherrimam domum omni supellectilis genere, omni deliciarum, opum & ornamentorum varietate & copia instructissimam, in qua homo constitutus est, vt vitam in ea degens, diuinum Numen suum mundique totius auctoré cognoscat, amet, veneretur & dignè colat, rebusque omnibus iuxta rationis præscriptum, siue ad corporis fomentum, siue ad animi solatium, siue ad cognitionis præsidium vtatur.

Homo est finis rerum visibilium, & totius mũdi istius.

63 Homo enim omnium quæ in mũdo sunt, longè est præstantissimum, eminentioris naturæ, eminentioris gradus & ordinis; cùm classis intelligentium sit omnium suprema in rebus. Itaque debuit ipse ceterorum esse finis, & cetera ipsius causa existere, ipsique seruire. Solus omnia considerat, omnia percipit, omnia discernit, omnibus vti & frui potest; omnium dulcedinem & pulchritudinem sentire, & veluti nouum quoddam & secundarium numen totum huoc mundum corporeum in seipso, incorporeum modo per intellectum producere & creare. Absque homine frustrà esset in rebus tanta pulchritudo, tantũ artificium, tam mira dispositio, tam stupenda structura, tanta varietas formarum, colorum, odorum, saporum, temperamentorum. Nihil enim esset, quod illa posset percipere, discernere, mirari, laudare, vti, frui, voluptatem ex illis capere. Nam cetera animalia ad pastum abiecta sunt, nec quidquam sub boni specie apprehendunt, nisi quod ventri aut veneteis congruit; idque confuso brutoque modo. Sicut ergo domus ea quam nullus incolit, quæ nullius vsibus aut commodis seruire potest, etiamsi opibus & omnigena supellectile sit referta, nullius est momenti, nullius æstimationis, & omnino frustrà est in mundo: ita mundus ipse cum omni suo ornatu frustrà prorsus esset, si nulla existeret rationalis natura, cui ille sit vsui, quæ illum incolat, inspiciat, cognoscat, scrutetur, & fructum ex eo capiat siue commoditatis siue cognitionis.

Perspicuum ergo est mundum esse propter hominem: est ergo aliqua prouidentia, quæ mundum in hunc finem condidit. Non enim à seipso in hunc finem existere potuit; neque à se totam illam dispositionem, qua vsibus hominum accommodatus est, habere, vt ostensum est: Habet ergo suum esse, suamque formam, dispositionem, motum, vires ab alio, quem Deum dicimus.

Sexta Ratio, ex structura animalium & plantarum in ordine ad finem.

64 PORRO eius prouidentiam non solum esse generalem & confusam, nimirum quatenus supradictas causas generales instituit ad rerum sublunarium productionem; sed etiam particularem & perfectissimã ad minima quæque distinctè pertinentem, ex ipsa structura animalium & plantarum clarè conuincitur. Tam enim exquisito artificio, tanta proportione singulæ partes sunt cõformatæ, & ad suas functiones ac fines aptatæ, vt nulla ars, nulla sapientiæ vel minimum possit adijcere aut emẽdare: quod certissimum est signum, ista omnia à sapientissima quadã mẽte esse excogitata, quæ singula distinctissimè cõsiderauerit, & stupẽda arte exteriùs curiosissimè effecerit.

Cõsideratio humani corporis. Ossa.

65 Id aliquot exemplis ostendamus. Non poterat homo vnico osse constare; quia se flectere, & membris suis ad varios motus & functiones vti nequiuisset. Itaque ex plurimis ossibus partim maioribus, partim minoribus, partim minutissimis constructus est, quorum singula eam habent magnitudinem, figuram, firmitatem, connexionem, quam corporis robur, facilitas motus, & membrorum vsus postulabat. Capitis ossa sunt octo. Maxillæ superioris duodecim, inferioris vnum. Dentes triginta duo. Spina constat vertebris triginta quatuor; os pectoris ensiforme ossibus tribus. Costæ sunt viginti quatuor, ex quibus quatuordecim a spina dorsi ad os pectoris pertingunt, in eoque firmantur ad cordis & pulmonum custodiam; decem nõ pertingunt, vt stomacho & ventri laxitas relinquatur. Singuli digiti constant ossiculis ternis, pollex binis. Manus verò ipsæ, iunctis ossiculis carpi per quæ ad ossa cubiti nectuntur, constant ossiculis vicenis. In pedibus verò non est minor ossiculorum multitudo. hæc autẽ miro modo inter se sunt connexa. Quædam enim instar clauorum sunt infixa, vt dentes maxillæ; quædam serratim commissa & veluti consuta, vt videre est in ossibus cranij; alia pyxidatim immissa, & validis ligamentis reuincta, sicut os femoris in coxę acetabulo; alia in modum cardinis se mutuò subintrãt, (γιγγλυμοειδῆ συνάρθρωσιν vocant;) alia alio modo cõnectuntur, prout ratio firmitatis & motus mẽbri postulat. Quanto artificio ossicula minutissima quæ sesamina dicuntur, certis locis interponuntur ad faciliorem articulorum motum? Denique tanta ratione singula ad suum finem sunt aptata, vt nihil possit fingi accommodatius. Nihil ibi frustrà, nihil redundans, nihil minus quam oporteat, nihil non necessarium vel maxime expediens ad suum finem.

Musculi.

Pari modo hæc ossa non poterant vna aliqua & continua carnis massa contegi; nam & hæc quoque inepta ad motum vsumque membrorum fuisset: sed oportuit varias carnis particulas, quas musculos vocamus, aptari, & ex illis vario modo dispositis ossa cõtegi, corpusque formari. 66 Sunt itaque musculi plusquam sexcenti, longi, breues; lati, angusti; crassi, tenues; recti, curui; acuti, obtusi; teretes, plani, angulosi, figura simplici, multiplici: alij super alios, iuxta alios, in directum, in obliquum, in transuersum, stupendo prorsus artificio dispositi, quorum beneficio singula membra suum motum obtinent. Scribit Galenus esse in corpore humano ossa supra ducenta; & singula ossa habere scopos supra 40. qui in illis formandis, disponendis, connectendis considerandi sunt. Itaque vt sola ossa corporis humani aptè formentur plusquam octies mille scopos esse spectandos. Musculos esse supra sexcentos, quorum singuli scopos habeant decem, ac proinde in solis musculis sex millia scoporum considerari. *Eadem*, inquit, *ars circa omnia viscera existit, & omnino circa quamlibet partem, adeò vt si quis structuræ scopos consideret, in aliquot myriades eorum multitudo excrescat.* Hinc concludit corpus humanum à sapientissimo & potentissimo artifice esse formatum.

Lib. de format. fœtus. Cf. Doctor Vvingus psuit. 280.

Spiritus.

Non sans erat corpus humanum ossibus constare & musculis, sed calore opus erat vt posset viuere, & sanguine quo posset ali, & spiritu quo posset moueri ac sentire. 67 Constat enim sine spiritu animam nec sentire, nec corpus suum mouere posse. Spiritus enim cum tenuissimæ sit substantiæ, tamquam medium quiddam inter animam subtilissimam & corpus crassum, est proximum animæ instrumẽtum, quo motum & sensum efficit, sine quo etiam alimẽti distributio fieri nequit. Fabricata est igitur Prouidentia tria viscera principalia in homine, quibus hæc perficerentur, cor, hepar, cerebrum. Cor ad totius corporis calorem & spiritum vitalem; hepar ad sanguinem & spiritum naturalem; cerebrum ad spiritum animalem. His cetera viscera, & organa externa seruiunt. Hepati seruiunt dentes, œsophagos stomachus ad suppeditandam sanguini materiam, seu succum probe subactum, quem chylum vocamus. Intestina partim ad hunc chylum per venas meseraicas ad hepar transmittendum; partim ad feculentam ciborum materiem educendã. Deinde hepati quoque seruit folliculus fellis, vt chylo in sanguinem conuerso, acriorem materiam corpori noxiam attrahat, & excipiat; lien, vt crassiores & feculentas sanguinis partes ad se alliciat: renes, vt serum crudum & redundans sanguini mixtum exugant, probeque colatum, per vreteres in vesicam transmittant, opportuno tempore excernendum. Pulmo seruit cordi, noua aura crebro attracta & exspirata ad refrigerium, & spiritus vitalis recreationem.

Viscera tria principalia.

Spirituum ortus.

Porrò spiritus gignuntur hoc modo. Cibo concocto 68 optimus eius succus transmittitur ad hepar. Fit hæc transmissio partim vitali stomachi compressione, partim vi vinarum intestini ieiuni, & aliarum innumerabiliũ quæ

in mesenterio positæ habent vim sugendi. Hepar corpore fistuloso chylum excipiens, transmutat illum sua vi in sanguinem, & sanguinis tenuiores partes in vaporem, quem spiritum *naturalem* putamus, qui venas & corporis poros distendat, & aperiat, &c. Sanguinis partem vnam per venam cauam, quæ ex ipso oritur, transmittit ad cor. Ibi calore cordis primum in dextro, deinde in sinistro ventriculo mire extenuatur, & bonam partem in tenuissimũ vaporem conuertitur; cuius portio aliqua per arteriam maiorem a corde ad cerebrum transmissa, ibi per plexum retiformem probe elaborata, clarificata, & temperata efficitur spiritus *animalis*, idoneus qui ad sensum & motum, functiones animanti proprias, seruiat; reliquam portionem spirituum cor per arterias vna cum tenuissimo sanguine in totum corpus distribuit, vt illius calorem natiuum conseruet & foueat; hunc spiritum *vitalem* appellamus. Nunc breuiter expediẽdum quomodo spiritus vterque & sanguis per totum corpus distribuatur: vt intelligatur quã admirabili sapientia hæc omnia sint disposita.

Quomodo per totum distribuantur corpus.

Distributio sanguinis.

69 Corpus nostrum constat calido & humido. Calor assidue humidum absumit & in auras dissipat, vt patet exemplo aquæ soli expositæ, vel calefactæ, quæ sensim tota euanescit. Hinc omnia membra & viscera exarescerent, nisi per alimentum fieret instauratio. Alimentum propinquum corporis est sanguis. quare hunc per totum corpus distribui oportuit, vt omnes partes ex eo ali possent. Officina sanguinis est hepar. Itaque ex hepate ducuntur duæ venæ ingentes, altera sursum, altera deorsum, quæ deinde in varios diuiduntur ramos, & singuli rami rursus in alios minores, & hi in alios, donec tandem in minutissimas & inuisibiles venulas facessant: tendunt hæ venæ in viscera & in musculos omnes, & in eos terminantur. Itaque cùm musculi sint supra sexcentos, & plerumque multæ venulæ in singulos abeant, fit vt præter venas inuisibiles (quas capillares vocant) sint aliquot venarum seu potius ramorũ ex gemina vena ductorum chiliades.

70 Hac ratione efficitur vt nulla sit particula corporis tam parua, quin ad eam alimentum deferatur. Venarum mira structura & vis. Constant enim fibris directis, obliquis & transuersis. Directis, vt sanguinem attrahant & sugant; obliquis, vt retineant; transuersis, vt vlterius ad musculos & extimas vsque partes transmittant. Eadem ars in fistulis intestinorum seruata. Habent vim sanguinis conseruandi, qui extra illas erumpens statim putrescit, & morbos efficit, in pleuritide, contusionibus & inflammationibus videmus. Miscetur sanguini serosus humor ad faciliorem distributionem, qui posteà vel calore in halitum dissipatur, vel sudore excernitur. Miscetur & modicum bilis ad tenuitatem, ne crassescat, & quasi coaguletur. Miscetur & spiritus quem naturalem dicimus, vt poros aperiat, & alimentum inducat. Nulla enim est corporis particula, quæ porosa non sit.

In ossibus, musculis, visceribus, neruis, venis, arterijs, membranis, cartilaginibus est vis assimilatrix, per quam hæ partes singulæ alimentum ad se transmissum in suam naturam & speciem conuertunt.

Distributio caloris & spiritus vitalis.

Sicut hepar omnibus partibus corporis sanguinem quo
71 alantur, & spiritum naturalem suppeditat; ita cor calorem & spiritum vitalem, quo calor natiuus assidue foueatur & ventiletur: in quem finem à corde ducuntur duæ arteriæ, altera sursum, altera deorsum, quæ rursus in multos ramos abeunt, & hi rursus in alios minores, donec in tenuissimas veluti fibras terminentur; eo prorsus modo quo venarum genus. Pertingunt arteriarum ramusculi ad omnes musculos, & ad viscera omnia, vt calorem & spiritum illis infundant.

Ventilatio.

Porrò sicut in ijs quę manifestè calidum habent sanguinem, cor assiduè per systolem & diastolem sese agitat, vt per diastolem seu dilationem sui nouũ aerem attrahat ad caloris temperiem & spirituum recreationem; per systolem seu compressionem sui, fuliginosum vaporem expellat; ita arteriæ omnes per totum corpus ijsdem momentis mouentur, perpetua vicissitudine sese dilatando & contrahendo, ob eosdem fines. Estque hæc ventilatio tanti momenti, vt ea prohibita (quod interdum per affluxum humorum accidit) statim accendatur febris.

72 Cerebrum suppeditat spiritum animalem, qui, sicut sanguis & spiritus naturalis per venas, & sicut calor ac spiritus vitalis per arterias, ita diffunditur pèr neruos. Verum quia e cerebro, quod capite continetur, non poterant sufficientes nerui procedere, qui ad omnia viscera & musculos omnes pertinerent, Prouidentia opifex hominis, substantiam cerebri vnà cum suis membranis a capite per colli vertebras, & per totam spinam dorsi protendit, ita vt medulla spinalis non sit aliud quam continuatio quædã & productio cerebri. Ne autem spiritus euanescat, & animal subitò moriatur, inuolutum est cerebrum duplici mẽbrana, altera tenuiore, quæ interior est; altera duriore & robustiore, quæ exterior, & ossi cranij proxima. Simili modo inuoluitur medulla spinalis.

Distributio spiritus animalis.

Productio cerebri & membranarum eius.

Neruorum sex paria à cerebro.

Nerui procedunt à cerebro, & à medulla spinali, & horum duplici membrana. A cerebro sex neruorum paria; quinque quidem paria ad quinque sensuum organa, vt spiritum suppeditent, potissimum quidem ad sensum; deinde etiam ad motum musculorum capitis: sextum par extra caput protenditur ad musculos aliquos ceruicis, laryngis, pectoris, & ad stomachi orificium cui summa cum corde sympathia. Ex medulla spinali eiusque membranis oriuntur paria neruorum trigiota, quorum singuli in plurimos ramos diuisi, tandem in musculos, sicut de venis & arterijs dictum est, terminantur: vbi autem ad musculos pertingunt, in neruosam abeunt materiam, quam tendinem vocant, & musculi caput constituit. Spiritus itaque a cerebro & spinali medulla per neruos hoc modo in sensuum organa & musculos transmittitur; quo spiritu anima veluti instrumento quodam mouet musculos, & mediantibus musculis membra singula, & eiusdem spiritus adminiculo sensuum externorum & internorum operationes perficit.

Triginta neruorũ paria ex spina dorsi.

Neruorum compositio.

73 Neruorum mirabilis est compositio. Sicut enim cerebrum integrum tribus constat, nimirum medulla, & duplici membrana qua inuoluitur: ita enim singuli nerui qui ab ipso oriuntur. Nam intimum neruorum medulla est cerebri substantiæ similis, quæ duabus tunicis tegitur; adeò vt nihil aliud nerui esse videantur quàm illius medullæ, & illarum membranarum, quibus cerebrum constat, productio & continuatio. Hac ratione fit vt cerebrum quodammodò sit per totum corpus, & in singulis corporis particulis, quæ sensum & motum habent. Primariò enim locatum est in capite, in quo omnia sensuum organa. A capite vnà cum suis membranis protenditur per spinam dorsi: a spina dorsi abit in neruos qui spargũtur per totum corpus, in omnes diffusi musculos.

Quo modo tria principalia viscera sint in singulis corporis partibus.

74 Simili modo cor per arterias quæ cordis naturam imitantur, & hepar per venas, quæ ipsius vim & indolem retinent, per totum corpus diffunduntur, & in minima quauis particula existunt. Quo mirabili artificio tria illa principalia viscera quibus sensus, motus, pulsus & nutritio perficitur, nempe cerebrum, cor, hepar, per totum corpus extenduntur, & in singulis eius partibus quodammodo existunt. Omitto alia innumera quæ de structura singulorum & vsu dici possent.

Recensui hæc pauca de vsu & fine istorum trium primariorum viscerum, quia mihi sæpe summam admirationem diuinæ sapientiæ, quæ ista tam mirificè excogitauit & disposuit, commouerunt. Conueniat omnis sapientia omnium hominum & Angelorum, nihil vnquam simile, nihil adeo ordinatum & aptum ad suum finem, & naturæ rei ita congruum excogitare poterunt.

In ceteris animantibus eadem reperiri.

75 Neque solum in homine, sed etiam in reliquorum animantium speciebus artificium istorum trium viscerum reperitur. Cùm enim omnia sensum & motum habeant; opus habent spiritu animali, ac proinde cerebro sui generis, quod spirituum sit officina; & neruis é cerebro ductis, per quos spiritus ad organa sensuum & musculos decurrant. Quia aluntur, opus est hepate, quod alimẽtum præparet; & venis, per quas ad singulas partes deferatur; & spiritu naturali, cuius beneficio per omnia penetret: quia suo quodam calore fouenda sunt, vt viuere possint, opus est corde a quo calor vitalis & spiritus in totum corpus deferatur, & arterijs per quas deferatur. Aptissimè autem hæc in singulis sunt disposita non eodem modo, sed infinita quadam varietate, pro natura & specie cuiusque. Itaque etiam in muscis, in culicibus, in pulicibus, in vermiculis ista reperiuntur. Habent enim etiam hæc animalcula suum cerebrum, suũ hepar, suos neruos, suas arterias,

& ve-

& venas mira subtilitate concinnatas. Non sunt interiùs res confusæ & vniformes, sed organa habent perfecta, discreta, impermixta, diuersi temperamenti, diuersæ facultatis, diuersi vsus, diuersæ formæ, diuersæ connexionis, diuersi situs, initio & fine diuerso, sed tenuitate inuisibili & humana industria incomprehensibili. indicant hoc manifestè sensuum acrimonia, velocitas motus, multiplex industria ac sagacitas eorum.

76 *Externæ partes animantium. Auium conformatio.* Iam si externas partes animantium cõsideremus, quam singulæ sunt accommodatæ ad proprios vsus? quam faciles & expeditas habent functiones & motus? Quanta earum pro varietate specierum varietas? Aues capite minuto & in rostrum acuminato, ad aerem facilè findẽdum, pedibus aduncis ad ramusculos arborum, quibus insideãt, complectendos; plumis auersis ne obsint volatui, quæ inter volandum ita corpori applicantur, vt aer minimè subintret. Alæ leuissimæ, & ita conformatæ, vt facillimè explicari ad volatum, & rursus contrahi possint, molli cauitate idoneæ ad aerem in motu colligendum, & in quiete ad corpus decorè arcteque tegendum. Quæ carniuoræ, rostro sunt valido & adunco ad discerpendum, vnguibus firmis & acutis ad apprehendendum. Quæ ex aquis pastum habent, collo oblongo, vt in profundum possint caput immergere. Denique quanta in auium genere colorum pigmenta? quanta pennarum pulchritudo? quanta vocum diuersitas? Quam suauis & artificiosus quarumdam cantus? in exiguo corpusculo quàm acuta & longè penetrans vocalitas?

77 *Quadrupedum.* Quadrupedum alia est formatio, quia per terram ambulant. Quæ carniuora sunt, & ex præda viuunt, his membra ad capturam accommodata. In rictu supernè & infernè dentes gemini, longi, validi ad tenendum & discerpendum; vngues acuti & falcati ad apprehendendum, quos incedendo condunt in vaginas ne atterantur: ad capturam exerunt instar digitorum, & prædæ iniiciunt.

Quæ herbis, frondibus, fructibus vescuntur, aliter dentes & vngulas dispositas habent. Dentium series non serrata vt carniuoris, sed continua & æquabilis: quorum priores acuti ad gramina incidenda, ad virentia prata & virgulta tondenda: posteriores obtusi & lati ad pabulum cõminuendum. Vngulæ firmæ instar calceorum, vt firmiùs insistant, & ne facile pedes lædi possint in tanto corporis pondere. Colli ea longitudo quæ necessaria, vt erecta in pedes pastum è terra capiant. Hinc camelis ob corporis altitudinem collum longissimum. In elephante alia inita ratio. Deformis enim fuisset tanta colli proceritas, & vastam illam molem imbecillam reddidisset ad sui tutamen. Itaque habet collum breuissimum, & data est ei proboscis, qua tamquam manu omnia facillimè apprehendit & ori admouet. Quis non videat hæc omnia de industria mira sapientia & consideratione sic esse disposita?

78 *Piscium.* Piscium quoque genus quàm aptè, ad degendum in illo elemento, formatum! Caput plerisque angustum ad secandam faciliùs aquam: cauda lata & expansa, qua tamquam gubernaculo motum suum in omnem partem mira celeritate dirigunt. Pinnas habent ad ventrem alij binas, alij quaternas vel plures, quibus tamquam remis motum impellunt & sistunt. in dorso quoque pinnam instar membranæ productam, quam intendunt vt proni natent, neve facilè in tergum resupinentur. Branchiæ quas vtrimque ad fauces habent, seruiunt ad emissionem aquæ, tum eius quam assiduè hauriunt ad cordis refrigerationem; tum illius quæ confertim influit, dum escam capiunt. Vnde qui branchijs carent, habent foramina vel fistulas, per quas hanc aquam emittant. sine hoc subsidio suffocarentur, omni respiratione impedita, vt harum rerum curiosi scribunt. Squamas habent auersas, ne obsint natatui, quæ inter meandum stringuntur arctiùs. Qui non valide respirant pulmone carent, & cor prope fauces habent, tenuiter obtectum, vt facile aquarum attactu refrigeretur. qui validam habent respirationem, pulmone quo cor obtegitur, præditi sunt, & ceteris organis ad hoc opportunis. Denique innumerabilis est ibi specierum & formarum varietas, quarum singulæ omnes partes internas & externas decentissimè formatas habent, & ad proprium vsum aptissimè; adeò vt nihil omnino ibi deprehendi possit, quod summa ratione non sit constitutum. Neque solùm in piscium corporibus hæc varietas formæ, & structuræ elegantia cernitur, sed etiam in ipsis testis, quibus concharum genus, etsi maximè imperfectum, tegitur & inuoluitur. Harum enim stupenda pulchritudo & varietas, etsi ad nihil aliud quàm ad vsum integumenti teneris concharum corpusculis muniendis seruire videâtur. Nusquam alibi maius diuinæ artis specimen, præsertim absque semine, informi elemento seminales omnium rationes in se continente, & omnem illam varietatem producente. *Tot ibi colorum differentiæ tot figuræ planis, concauis, longis, lunatis, in orbem circumactis, dimidio orbe cæsis, in dorsum elatis, leuibus, rugatis, denticulatis, striatis, vertice muricatim intorto, margine in mucronem emisso, foris effuso intus replicato: iam distinctione virgulata, crinita, crispa, canaliculatim, pectinatim diuisa, imbricatim undata, cancellatim reticulata; in obliquum, in rectum expansa, densata, porrecta, sinuata: breui nodo ligatis, toto latere connexis, ad plausum apertis, ad bucinam recuruis. Nitor & puritas in plerisque incredibilis, omnia vincens auri & argenti metalla, nisi longissimo æuo non obsolescens.* *Plinius libro 9. c. 33.*

79 *Arma, tegumenta.* Hoc etiam in animantibus dignum considerant. Homini, ratione prædito qua sibi consulere potest, neque vestes, neque arma data, sed horum loco tributæ manus, quibus omne sibi vestium & armorum genus conficere, confecta assumere, & deponere pro arbitrio posset. Brutis verò, quia sibi ista parare non poterant, neque pro re nata assumere & deponere, vestes & arma semper adhærentia concessa, quæ etiam cum crescentibus crescerent, nec opus haberent interpolari & refici. Pro armis data sunt alijs cornua, alijs dentes, alijs vngues, alijs robur in calcibus, alijs spiculum in cauda, alijs vis pernicialis in dente, vngula, saliua, contactu, afflatu; alijs præsidium in fugæ celeritate & astu, vel testæ qua includuntur duritie, vel echinata cute, & spinarum quibus vestiuntur horrore, quas etiam in hostem vibrare norunt aliqua. Loco vestium alia habent pilos, plumas, squamas, crustas, testas, cutem glabram, quæ tamen sua duritie & firmitate illis sufficiat. Est in singulis animantibus vis, qua hæc omnia locis congruentibus, figura, & colore accommodo, formentur & crescant; idque ex terrestri parte alimenti, naturæ alioquin inutili & excernenda: vt etiam in eo prouidentiam miremur, quæ materiam corpori alendo noxiam in tam necessarios vsus dispensat.

Omitto insectorum & vermiculorum diuersissimas formas, quibus & aer & terra & campi & flumina & stagna per æstatem scatent & personant. Omnia ad miraculum pulchra, omnia suis numeris absoluta, & ad functiones sibi congruentes instructissima. Nihil in his adeò vile, quod non summam admirationem moueat attentiùs consideranti. Quinimò quò quid est minus & abiectius, eò magis in eius structura diuinæ prouidentiæ elucet artificium.

80 *Fabrica plantarum.* Eadem prouidentia cernitur in fabrica plantarum, quæ ex terra erumpentes, terræ affixæ manent; quarum plurima sunt genera & diuersissimæ structuræ. Nihil in his sine summa ratione constat. Omnes partes aptissimè ad suos fines comparatæ. Radices, vt totam plantam (siue arbor sit, siue virgultum, siue herba) terræ alligent, & ex ea humorem sugant, ad totius & omnium partium alimentum. Mira earum vis, qua etiam vastissimæ & ramis longè lateque diffusæ arbores ita se terræ affigunt, vt nullus ventorum impulsus eas possit prosternere. Cortex instar vestis contra frigus & æstum, & rerum incurrentium læsiones. Rami ad fructuum multiplicem prouentum. Frondes ad ornamentum, & in primis ad fructuum tutamen, ne sole vel imbribus vastentur. Fructus ad seminis custodiam, & in plerisq; potissimùm ad hominum & animantiũ escam: ideòque adeò torosi & succosi, longeque maioris quam seminis defensio postulet; vt in pomis, pyris, melonibus, peponibus, alijsque multis fructuum generibus, est videre. Plantæ carent musculis: quia non habent motum vt animalia, sed terræ adhærent immobiles. Constant itaq; fibris rectis, quæ omnes poris plenæ, per quos alimentum sugãt. Omnes omnino partes à primis radicum capillamentis vsque ad foliorum extrema porosæ sunt, & vim sugẽdi habent, & succum attractum assimilandi. Frondes & fructus es tenui pedunculo pendent, qui in fibras innumeras facessit. per hunc omnis succus transit, qui deinde per fibrarum poros in totum corpus frõdis & fructus diffunditur,

arte stupenda. Pedunculi non adhærent ramis per fibras, continuatas sed incisas, & humore quodam adglutinatas quo exsiccato fructus & folia, vel sponte decidunt, vel facile carpuntur. In medulla est vis genitalis, vnde & μήτρα siue matrix dicta, & ea exempta, etsi arbor fructum proferat, hic tamen semine destituitur. Sicut radix, caudex, & rami singuli tribus constant, cortice, ligno, medulla; ita fructus cortice, pulpa, semine. Succo terræ per radices attracto, & per fibras in caudicem & ramos disperso, proheque concocto, partes aquosæ inutiles nutritioni arboris seu lignosæ substantiæ, extremis oris ramorum formantur in folia; partes aereæ in flores; quod verò crassum & probè temperatum, partim in substantiam ligni, partim in fructus; sicque nihil ibi superflui (sicut in animalibus) quod excerni debeat. Quæ in altum excrescunt tamen imbecilla sunt, vel se circa aliquid conuoluunt, vt lupulus, hedera periploca. & multa conuoluorum genera; vel capreolos habent, quibus veluti manibus pedamenta apprehendunt ne corruant, vt vitis, labrusca, pepones, cucurbitæ, & alia quædam. Infinitum esset omnia diuinæ artis, quæ in plantarum structura elucet, recensere miracula.

81 *Conclusio.* Ex his concludo, cùm partes omnium animantium & plantarum duplicem finem habeant; alterum quatenus sunt partes, ex quibus forma & structura totius coalescat; alterum vt sunt organa ad certas functiones saluti totius necessarias destinata; & ad vtrumque ita sint aptatæ, commensæ & proportionatæ, vt non possint exactiùs aut mirabiliùs; perspicuum esse eas omnes summa quadam mēte & sapientia, quæ fines omnes iam antè conceperit, & media omnia considerauerit, esse perfectas. Omnino enim impossibile est, vt tam innumerabilium mediorum ad tam innumerabiles fines sit tam eximia stupendaque proportio & conuenientia, nisi singula antè fuerint exactissimè perpensa & inter se collata.

Hæc ratio perspicuè conuincit diuinam prouidentiam etiam ad minima pertingere, vt quæ etiam in minimis, vt in culicibus, in muscis, in vermiculis, in herbulis innumeras particulas & innumera organa ad totius animalculi vel plantulæ completam formam, & omnes functiones saluti ipsius congruentes, disposuit. Prouidentia enim in nulla re magis cernitur, quàm in apta mediorum ad finem dispositione. Quare cùm hæc dispositio etiam in minimis cernatur perfectissima, luce meridiana clarius est, prouidentiam eximiam & distinctissimam ad illa pertinere.

Septima Ratio, ex eo quòd omnia agant ordinatissimè ob certum finem.

82 OStendimus diuinum Numen ex natura & dispositione partium mundi, & ex structura animantium & plantarum; nunc idem demonstremus ex eo quòd omnia operentur propter finem. Nihil est in mundo otiosum; omnia habent suas vires & operationes: hæ autem operationes tendunt ad aliquem finem, idque vel in commodum aliquod operantia, vel alterius. Tendunt autem ita ordinate, & tam congruis vijs ac medijs, vt nulla arte possint aptiùs. Quare cùm neque hunc finem ad quem tendunt, neque media, aut mediorum per quæ tendunt proportionem concipiant; necesse est vt ab aliqua mente superiore, cui omnia ista perspecta sint, dirigantur. Impossibile enim est vt aliquid ordinate ad aliquem finem sua operatione tendat, nisi illum, & media ad illum idonea cognoscat, vt suam operationem hac notitia dirigat; vel certe vt ab alio, qui illa omnia cognoscit, dirigatur. Sic horologia, quæ ordinatè tendunt ad horarum spatia indicanda, quia neque hunc finem cognoscunt, neque se ad illum disponere valent, necessariò ab aliqua mente omnia illa cognoscente dirigi & disponi debent.

83 Omnia ad aliquem finem tēdere constat, Primò in motu cœlorum, & illuminatione influxuque astrorum: in maris & terræ fecunditate: de quibus supra dictum est. Secundò, in partibus omnium animalium & plātarum, quarum singulas suum vsum, suamque propriam functionem saluti totius necessariam, vel congruentem habere ostendimus. Tertiò, idem ostendendum in omnibus seminibus. Quartò in industria animalium.

Primùm igitur vis formatrix quæ est in seminibus, manifestè ob finem operatur: nimirum vt extruat corpus animantis vel plantæ. Facit autem id tam multiplici & stupenda arte, tam longo & ordinato opere, vt sapientiori modo sit impossibile. Et sanè si vis seminalis mens esset sapientissima, non posset magis ordinate vel artificiose procedere. Vnde Hippocrates lib. περὶ ἀρχῶν num. 1. putat illud calidum quo omnia generabilia formantur, esse mente præditum & æternum. *Videtur, inquit, sanè mihi id quod calidum vocamus, immortale esse, & cuncta intelligere, & videre, & audire, & scire omnia tum præsentia, tum futura.* Nimirum quia videbat sine summa arte & intelligentia fieri non posse, quæ vi illius calidi fiunt. *Vis seminalis.*

Primùm crassior seminis portio vi huius calidi & spiritus extenditur in fibras, quas spiritus subiens partim in fistulas excauat, partim spongiosas efficit, alibi teneriores, alibi solidiores, & varijs locis incidit, amputat, format extrema, coaptat, & diuersis modis committit & colligat, vt ratio ossium & membrorum requirit; ex reliqua seminis portione & sanguine format viscera, nempe hepar, cor, & cerebrum, ex singulis fibras deducens in venas, arterias, neruos fabricandas. Has penetrans spiritus cauas efficit, dilatat, protendit, diuidit in ramos plurimos, deducit tum per viscera, vt inter se communicent; tum per corpus vniuersum, vt alimentum, spiritum vitalem & animalem ad omnes partes deferant. interea singulæ portiunculæ sanguinem attrahunt, & in suam substantiam conuertunt, spiritu interim singulas sensim formante, & debitam figuram, mensuram, proportionem, & cum alijs connexionem tribuente; adeò vt septimo die à conceptu totius corporis forma, & distinctio omnium membrorum etiam digitorum appareat. Quàm multiplex est ista molitio in formatione & colligatione tot ossium, tot venarum, tot arteriarum, tot neruorum, tot musculorum: in singulorum apta distributione, diductione, terminatione, seruata cuique sua debita forma, temperie, mensura, situ, nexu, insitione? Quæ mens ad tam multa simul posset esse intenta? Quænam ars huic operi par esse queat? Quis ergo ista cōsiderans dubitare possit, quin sit aliqua mens sapientissima & potentissima, à qua tota ista operatio dirigatur, in quam totum hoc artificium sit referendum? Si cumulus informis saxorum, tegularum, cementorum, lignorū seipsum dirigere inciperet, & singulas confusi partes polire, ordine disponere, connectere in formam pulcherrimi palatij, vt ratio architecturæ postulat, quis non diceret mentem quamdam architecturæ peritam inuisibiliter ibi adesse, & omnia tam artificiose disponere? Pari modo si penicillus varijs coloribus infectus se mouere inciperet, & lineamēta faciei humanæ primùm rudia ducere, deinde singula explere, formare oculos, attollere genas, figurare nasum, designare oris hiatum, appingere aures, addere comam, seruata in singulis debita proportione, & congruis coloribus adhibitis, vt ratio picturæ desiderat; nemo dubitaret quin penicillus ille à spiritu aliquo intelligente regeretur. At in formatione cuiusuis animantis longe plùs est artis & ingenij, quam in omnibus operibus industria humana factis: eaque formatio longè procedit ordinariùs quam vllius artis operatio. Denique attingit summam perfectionem, adeò vt opus illud non possit in sua specie esse perfectius, nec singulæ partes internæ & externæ meliorem habere proportionem & connexionem. Cui ergo ambiguum esse possit, hanc totam molitionem à mente quadam sapientissima dirigi? *Modus operandi virtutis seminariæ.* *Hippoc. lib. περὶ ἀρχῶν nu. 20*

Porrò tria sunt hic consideranda, inter quæ summa debet esse proportio: anima ipsius animalis, corpus, & vis seminalis. Inter animam & corpus summa debet esse proportio. Tale enim debet esse corpusculum cuiusque animalculi, quale ipsius anima ad functiones sibi proprias postulat. Vnde quanta est diuersitas animarum, tanta est & corporum, si figuram & temperiem, & organorum conformationem spectes. Quare in natura animæ cuiusque tota ratio formationis corporis continetur; adeò vt si quis naturam animæ planè perspectam haberet, ex ipsa posset statuere & referre, qualis totius corporis habitus, figura, & temperies esse debeat. Qui autem naturam illius animæ non plenè comprehendit, fieri nulla ratione potest, vt vnquam statuere possit, quale corpus ipsius esse debeat. Semper enim in aliquo deficiet, neque debitam proportionem 84 *Proportio inter animā & corpus; inter corpus & vim seminalem.*

nem assequetur: vt si agatur, verbi gratia, de corpusculo muscæ, quot pedes habere debeat, quot crurum internodia, quæ singulis internodijs mensura, temperies, proportio, connexio; quot nerui in singula crura deduci, quot venæ, quæ mensura bisulcis vnguiculis, quæ pene sensum fugiunt, & alia innumera. Possent enim vel in vnius muscæ corpusculo multa proportionum millia reperiri necessaria vt suæ animæ illud apte respondeat; quas omnes nemo assequi potest, nisi naturam animæ in qua omnium ratio velut in radice latet, mente penetret.

Vis seminalis summam debet habere proportionem ad corpus, vt tale quoad omnia formare possit, quale anima illa postulat. Itaque qui vim seminalem instituit, & fecit, debuit ante perspectam habere totam corporis structuram, vt vim effectricem illi proportionatam & exacte commensam repræsentaret: Sicut enim in anima, tamquam in causa finali, latet tota ratio structuræ corporis, & ideò corpus debet illi exacta proportione esse commensum: ita in vi seminali latet eiusdem structuræ ratio, vt in propria & adæquata causa effectrice. Vnde debet inter structuram corporis & vim seminalem esse exacta proportio, qualis est inter causam effectricem & effectum illi adæquatum.

85 *Hæc tria ab eodem principio.* Ex quibus clarissimè demonstratur, hæc tria, animam cuiuslibet animantis, corporis fabricam, & vim seminalem ab eodem principio originem habere: quod principiũ non potuit fuisse aliqua natura ratione destituta. Hæc enim non potest inter diuersa congruas proportiones constituere, nedum tam exactas & multiplices, quales sunt inter corpus & animã, inter vim seminariam & corporis fabricam. Nam istud summam & distinctissimam cognitionem requirit. Fuit ergo mens aliqua sapientissima simul & potentissima, quæ per sapientiam ista potuit excogitare, & per potentiam exequi.

86 *Est impressio artis diuinæ.* Causa cur vis seminaria tanta arte operetur, vt mente prædita videri possit, est; quia est impressio quædam, & quasi vestigium artis diuinæ: hinc perinde operatur, ac si arte prædita esset. Sicut si pictor artis suæ vim permanentem posset imprimere penicillo, penicillus perinde moueretur & per se pingeret formaretque totam imaginem, ac si ars ipsa & mens ei inesset. Accedit quòd diuina mens assiduo influxu illam impressionem conseruet, & ei operanti vniuersali concursu cooperetur. Sicut in animantibus tria ista, anima, corpus, & vis seminalis mira proportione inter se respondent & commensa sunt: ita etiam in toto plantarum genere. In anima plantæ cuiusque, tota ratio structuræ corporis ipsius plantæ, & frondium, & florum & fructuum continetur. Similiter in vi seminali. Res simplex est forma seu anima plantæ, & vis seminalis; sed infinita latet ibi varietas, causali ratione. Totum enim discrimen & tota multitudo figurarum, colorum, odorum, linearum, proportionum quæ exteriùs vel in corpore plãtæ, vel in folijs, vel in floribus, vel in fructibus, vel in radicibus, vel in cortice, vel in medulla, vel in succo cernitur, ea omnis à vi seminali, & ab ipsa forma seu anima proficiscitur; ac proinde in vtroque simplici quodam & inuisibili modo stupenda ratione interiùs continetur. Itaque si flores exteriùs apparent oculis pulchri, & admirabiles tanta figurarum, colorum & proportionum varietate; quanto pulchrior ipsa forma & vis seminalis, à qua tota illa visibilis pulchritudo promanat, & in qua miro, singulari & ineffabili modo ea tota continetur?

Neque solùm rerum semina, quæ naturali modo & absque cognitione vlla operantur, sua operatione in finem ali-

87 *Animantiũ operationes in finem tẽdunt.* quem tendunt, sed etiam animantes ipsæ cùm agunt per imaginationem. Hæ enim omnes & ad pastum, & ad generationem mouentur, & has functiones peragunt, nihil omnino cogitantes aut concipientes de fine, ad quem illæ tendunt & sunt institutæ. Non enim amore prolis concitantur ad concubitum; neque desiderio conseruandi sui, & vitam producendi, mouentur ad pastum; sed confuso dumtaxat modo apprehendunt cõcubitum & pastum sub specie conuenientis aut delectabilis, & idcircò ad hæc incitantur. Certum tamen est has actiones vlteriùs tendere. Non enim pastus aut concubitus est institutus ob voluptatem; sed hic ad conseruandam speciem communem, ille ad tuendam vitam priuatam. Necesse ergo est vt sit mens aliqua superior, quæ hos fines cognoscat, & animalia bruta ad illos dirigat; quæ etiam instrumenta & organa idonea, quibus ad eos perueniretur, in singulis pro conditione & natura cuiusque, disposuerit.

Deinde elucet in multis singularis quædam industria, 88 *Industria animantiũ.*
qua vel cibos captant, vel cubilia & nidos construunt, vel prolem educant & tuentur, vel vitam suam conseruat, adeò vt etiamsi ratione prædita essent, non possent ista sagatiùs præstare; & tamen finem, ob quem ista faciunt, non apprehendunt.

Aranea mira arte telam texit, & tamquam venator muscis captandis retia pandit. *Araneus.* Stamina primùm decussatim extendit, paribus in medio angulis, & extrema in ambitum ad opposita alligat & firmat. Deinde a medio orsa texere, circinato orbe subtegmina adnectit, maculasque paribus semper interuallis, sed subinde crescentibus, indissolubili nodo implicat. Quanta subtilitate celat pedicas scutulato reti grassantes, pexitate & politura quadam telæ tenacem tramæ rationem occultans? Extrà, specum sibi concamerat ad insidias, aucupum more, ne conspiciatur. Vbi musca inciderit, accurrit citissime, apprehendit, alas glomere ventris implicat, ne auolare possit; necat, aufert, recondit in tempus famis. Posset ne si ratione prædita esset, singula facere ordinatiùs, & ad illum finem aptiùs?

Apiculæ fauos cõstruunt tenerrimos, hexagonis vtrinque distinctos cellulis, quas senis pedunculis in orbem cõmeantes formant. 89 *Apes.* Deinde longe lateque per sata floresque camporum dispersæ, dulcem cæli rorem colligunt, & in istos alueolos condunt, ad hiberni temporis, cùm egredi non licebit, annonam. Mira inter eas operis distributio. Aliæ flores aggerunt pedibus, aliæ aquam ore, guttasque lanugine totius corporis, aliæ struunt, aliæ poliunt, aliæ suggerunt, aliæ aduentantes exonerant. Cùm cellæ fuerint plenæ, tenuem membranam obtendunt, ne liquor effluat. Ruentes ceras fulciunt pilarum integerimis, quas solo in fornicem struunt, tum ad firmitatem, tum ne desit aditus ad sarciendum. communiter quiescunt, communiter laborant, in commune conspirant opus, & in vicem pro sua quæque facultate ad hoc perficiendum se iuuant. Omitto quæ de mira earum politia auctores scribunt, à pluribus curiosè obseruata.

Iam in formicis quanta sedulitas? quanta futuri cura, 90 *Formica.*
quibus tamen nulla futuri cognitio? In cauernulis habitaculum varijs anfractibus sinuosum parant, terram emollientes. hic oua vere pariunt, huc omnem annonam inferunt, & hiemem condunt; laborem communicant vt apes. Est enim & in illis Reipubl. ratio & cura. Semina ante arrodunt, ne condita rursus in fruges exeant, miranda plane prouidentia. Madefacta imbre proferunt, & siccant ad solem: deinde rursus condunt; onera forcipe oris apprehensa gerunt. In tanta exeuntium redeuntium, obuiantium concursatione, & quidem angusto calle, inuicem se non impediunt; ita dextrè norunt cauere. Sepeliuntur inter se viuentium solæ præter hominem.

Bombyces sepulchrum sibi concinnant ex suis visceribus, largiera vteri fertilitate materiam suppediante, quo 91 *Bombyces.*
inclusi, veluti morte functi, tandem alia forma emersi & in lucem prodeuntes, palingenesiam æmulantur, metamorphosi stupenda. Forma illis erucarum hortensium: pabulum carpunt poenè assidue, duobus tantùm interuallis interquiescentes ad concoctionem, donec adoleuerint. Iustam adepti molem, & pastu corpore distento rursum quiescunt, vt materia concoquatur. Deinde texere incipiunt opere continuato, labore indefesso, donec se incluserint. Mira staminis huius tenuitas & tenax firmitas. Pedum vnguiculis fila deducunt, & in glomum vacuum, ouali figura, conuoluunt, intus se claudentes. Quanta in hoc opere industria & prouidentia? hinc tanta bombycini panni copia, quo nunc ad mundus ad luxum abutitur.

Erinaceus vites subit, acinos maturos in terram excutit; 92
vbi magna copia exciderit, in sphæram se contrahit; deinde per illos huc illuc sese voluens, acinos illos spinis confixos, & in formam racemi collectos in specum asportat, catulis se legendum præbens. Idem facit in pomis. Neque parua in felibus industria. quo silentio, quàm lenibus vestigijs obrepunt auibus? quàm occulto speculatu in musculos exiliunt? excrementa sua, effosa humo obtegunt ne odore prodantur.

Multiplex quoque in piscibus rationis & prouidentiæ

speci-

Piscium industria. specimen, etiam illis, quibus maximè stupida natura. Polypus conchis marinis insidiatur, vt earum se carne pascat; hę vt brachia illius intra biforem testam immissa senserint, valuas valide comprimunt, & brachia illi amputant: quod vt præcaueat, arreptum lapillum inter valuas interponit, ne claudi possint, & ita securè inclusam carnem populatur.

94 *Oppianus lib. 5. De piscatu. Aelianus lib. 10. c. 6. Plutarch. De prudentia animal.* Balenæ, vt multi veterum scribunt, cùm visu sint hebeti, habent pisciculum oblungum ducem qui præeat, ne in scopulos, breuia, aut arcta impingant. Multi pisces quibus minor velocitas ad venatum, appendices habent circa labra vermiculorum, instar, vt minores pisculi escæ specie illecti, faciliùs a billis capiantur. Sepia, vt se tangi senserit, atramento suo aquam infuscat, vt obiectis tenebris, se occultet. Pinna conchæ genus nascitur in limosis surrecta semper, nec vnquam sine comite quem pinnoterem seu pinnæ custodem vocant: is est parua squilla, vel cancer dapis affectator. Pandit se pinna ad capturam, luminibus orbum corpus intus minutis pisciculis præbens. assultant illi protinus ad escam, eo numero vt tandem impleant: quod tempus speculatus index, leui morsu significat. Illa compressu quidquid inclusit exanimat, partem socio epulandam tribuens. Torpedo mersa limo se occultat, vt pisces non diffugiant: hos igitur securè superuatãtes & obtorpescentes corripit. Plura huiusmodi recensent Plinius, Plutarchus, Oppianus, & alij.

95 *Auium industria.* Nec minor prouidentia in auibus. Quanta ratione & cura nidos sibi construunt, quieti captandæ per noctem, & soboli educandæ idoneos? Fabricant eos in arboribus vel dumetis, procul ab hominum & ferarum incursibus. Extima materia rudis ex spinis & sarmentis, quæ magno studio vndique comportant. Hanc in formam repandi galeri dispositam argilla probe subacta oblinunt, vel ita implicant, vt facile dissolui nequeat. Mox vestiunt interiùs materia molliore, feno, stipula, musco; cauitatem sensim arctantes in orbem versus centrum. Postremò ad mollitiem & calorem obducunt textum plumarum, pilorum, lanuginis, quantum corpore incumbantes contingere queunt. Et quamuis omnes hanc rationem seruent in dispositione materiæ, singulæ tamen suam habent formam, & propriam architecturæ rationem; sicut apud nos in opere Corinthio, Dorico, Tuscano, Gothico.

96 *Educatio sobolis.* Est prætereà in auibus & alijs animalibus, quorum fetus recentes non possunt sibi consulere, ingens cura sobolis educandæ, donec adoleuerit. Vndique pastum accommodum conquirunt, & in nidos illatum pullis offerunt, etiam illis quæ iam deuorarant refusis, propria appetentia repressa, stomachoque fraudato.

Defensio. Iam quibus animis sobolem teneram tuentur aduersus hostem? Statim se arrigunt, corpus interponunt, intumescunt, horrent pilis plumisque ad terrorem, arma expediunt, rostrum, dentes, vngues, cornua, calces, sua quæque tela hosti opponunt. Quædam, vbi vis maior ingruerit, vtuntur dolis vt insidiatorem auertant à nido; ostentata spe sui capiendi, minutis & intercisis volatibus illum aliorsum ducentes. Inuento nido quanta in multis comploratio? quantis aerem implent questibus? quàm insolabilis mœror, donec hunc dies ipsa absterserit.

97 *Industria conseruandæ vitæ.* Denique in omnibus est industria quæ qua se conseruẽt. Multis est præsidium in fuga, alijs in armis, alijs in dolis. Lepores in periculis cùm aliquo loco quiescere volunt, maximos saltus postremos habent, vt canes odorem vestigijs intercisis amittant. Ob eamdem causam aquas interdum & flumina transmittunt: quia odor in aqua non figitur. Similia & plura faciunt vulpes.

In Ægypto magna est aspidum copia. huic pesti Prouidentia opposuit icgneumonem, gliris instar animalculum. hic cum aspide pugnaturus, se in limo probè volutat, & obuoluit; quo ad solem siccato, veluti lorica munitus hostem ex antro ad pugnam prouocat, & congressum conficit. Idem etiam in fauces crocodilli per somnũ hiantes se conijcit, & intrò penetrans illum, visceribus erosis, interficit.

98 *Norunt noxia & remedia.* Norunt etiam noxia pabula, & morborum vulnerumque suorum remedia. Canes nauscabundi graminis esu vomitum prouocant, & bilem reijciunt. Palumbes, graculi, merulæ, perdices lauri folio annuum fastidium purgant. Chelidoniam visui saluberrimam hirundines monstrauere, vexatis pullorum oculis illa medentes. Cerui sagitta confixi dictamni pastu illam eijciunt; & à phalangio vel serpente percussi, cancros edendo sibi faciunt medicinam. Pantheras carne aconito tincta barbari venantur: at illæ cùm fauces vi veneni intercludi sentiunt, humana inquirunt perittomata, vnicum illis veneni istius remedium. Mustela se ruta præmunit ad conserendum cum venenatis. Omitto alia innumera quæ diligenti hominum inuestigatione, vel crebra experientia de moribus animantium innotuerunt, & a probatis auctoribus referuntur.

Ex his perspicuum est, animantium operationes, etiam 99
illas quas interuentu imaginationis peragunt, ordinatissimè ad certum finem tendere. Si ad certos & proprios fines tendunt, necesse est eò ab aliqua causa destinari & dirigi. Hæc autem causa non potest esse ipsum brutum: quia bruta suarum operationum fines non cognoscunt, nec cogitant hoc esse ad illud vtile, aut hoc propter illud esse faciendum. Non enim norunt araneæ, ad quid textus telæ sit vtilis, aut quo ordine in illa concinnanda sit procedendum. Nec apiculæ, cur tali forma struant fauos, aut quid inde commodi percipient. Nec vllum animal, cur comedat, cur bibat, cur generet, cur sobolem alat, cur fugiat, cur se suaque defendat. Denique nullius rei quam gerit, finem aut rationem nouit: & tamen tanto ordine, tanta industria & ratione omnia gerit, ac si perfecta ratione præditum esset. vnde aliqui veterum putarunt omnia animalia ratione esse prædita, etiamsi sermone nobis noto destituta essent: qua de re Plutarchus libellum conscripsit: sed falsa & ridicula est sententia.

Necesse est ergo, sit mens aliqua omnib. brutis presidẽs, 100
omnium actiones gubernans, quæ quid singulis ad vitam & incolumitatem, & ad naturæ propagationem conueniat, optimè nouerit, & quibus medijs & functionibus ad illa sit perueniendum: per quam mentem omnium actiones in proprios ac distinctos fines sint ordinatæ. Exacta enim & distincta notitia opus fuit tum omnium eorum quę cuique iuxta speciem suam congruunt; tum mediorum per quæ ad ea foret pertingendum. Deinde quænam cuiusque medij ad suum finem sit proportio & vtilitas. Denique qualis instinctus ad singulas functiones, vel functionum series, sit necessarius. Hac cognitione supposita vt omnino necessaria, facile fuit menti illi Architectrici singulis animalibus proprios & accommodatos instinctus ad omnia ista inserere. *Quadruplex cognitio necessaria.*

Quod autem per istos instinctus, in suis actionibus ita procedant, ac si mente prædita essent; ratio eius est, quia sunt impressiones quædam rationis diuinæ & prouidentiæ. Vnde ita dirigunt operationes, sicut ipsa ratio & prouidentia diuina, si animantibus posita esset, vel illis vt instrumentis vteretur, dirigeret. Duobus enim modis potest res aliqua ratione & arte in operando dirigi, & in finem tendere. Primò, proximè tamquam instrumentum ab artifice motum; sicut penicillus a pictore. Secundò, mediante vi impressa, quæ rationis sit quoddam vestigiũ & imitatio. Hoc modo mouentur & diriguntur animalia à diuina prouidentia. Diriguntur itaque ratione in omnibus non inhærente, sed inuisibiliter assistente, & præsidente; non sicut nuda instrumenta proximè ab artifice mota, sed mediante vi impressa, quæ vis artis formam retinet in operando. Hoc sensu dixere Philosophi *opus naturæ esse opus intelligentiæ*: quia ab intelligente per vim impressam, natura in omnibus dirigitur. 101 *Cur instinctus dirigat instar rationis.*

Simile quid efficit in brutis ratio & ars humana. Videmus canes & simias doceferi hominis industria, vt numerosè tripudient ad spectantium voluptatem, & quæstum heri. Hoc tripudium arte regitur; non quæ bruto illi inhæreat, sed quæ præsideat, quæ illius phantasiæ quoddam sui vestigium crebro vsu impressit: & dirigitur in finem non a bruto, quod non cogitat de spectantium oblectamẽtis, & questu magistri; sed ab ipso qui præest, qui artis imaginem ad eum finem illi indidit. Multa alia docentur canes, præsertim ad venatum, & aues, aliaque animalia, quæ ipsa pulchrè præstant, nec tamen sciunt quid faciant; aut cur sic potiùs quam aliter agant, aut ob quem finem. sed hæc omnia nouit is, qui illa dirigit, & docuit. Si homo artis suæ vestigium in quædam animantia ad certas functiones certosque fines potest transfundere: quanto facilius mens illa sapientissima & potentissima potuit ar- 102 *Ars humana sui specimen brutis imprimit.*

tis

tis & prouidentiæ suæ vestigium omnibus imprimere, ad ea quæ singulis ad vitæ conseruationē & propagationem essent congrua.

103 Homo quia ratione & prouidentia quadam vniuersali præditus est, qua seipsum regere, sibi finem in singulis operibus statuere, & media ad illum opportuna disponere potest, huiusmodi instinctibus opus non habebat. Et quāuis plurimi ratione peculiaris temperamēti peculiares instinctus habeant, tum ad varios animi affectus, tum ad varias artes; tamen his se regere non debent, sed rationis iudicio, quod eis pro regula vitæ concessum. Animantia cætera quia ratione destituta, non poterant se ipsa gubernare, & singulas actiones ad fines sibi consentaneos dirigere, instinctu quodam prudentiali opus habebant, quo dirigerentur, tum in operis cuiusque confectione, tum in tendentia ad finem. Itaque homo habet prudentiam vniuersalem, qua omnia ad suum finem potest disponere: singula animalia quamdam prudentiæ veluti particulam, vel potiùs peculiarem in paucis quibusdam operibus instinctum prudentiæ similem. Hic instinctus quatenus conficit opus artificiose (vt in aranea telam, in ape fauum) est participatio quædam & vestigium artis diuinæ, non vniuerse, sed speciatim, vt consideratur in illo opere. Vt autem facit accommodatè ad finem, est simili modo specimen quoddam & vestigium diuinæ prouidentiæ.

In quo consistat iste instinctus. Consistit autem primariò in dispositione phantasiæ, qua fit vt ipsa certo modo, pro tempore & loco, quando res postulat, aliquid vt conueniens aut noxium apprehendat; secundariò tum in appetitus inclinatione, tum in quadam dexteritate ac habilitate exequendi.

104 Ex his clare demonstratum esse arbitror, esse quamdam mentem sapientissimam & potentissimam, à qua non solùm primariæ mundi partes formatæ, & ad suos fines sint dispositæ; sed etiam omnium animalium & plantarum membra ac particulæ, & omnia rerum semina: cuius prouidentia omnes rerum viuentium operationes in certos fines congruentissimè & ordinatissimè dirigantur. Ex quo rursus perspicuum est, eius prouidentiam se ad omnia etiā minima extendere, & nihil omnino sine eius prouidentia fieri; cùm nihil possit fieri sine virtute, vel instinctu ab ipso rebus communicato & impresso.

105 *Obiectio.* Dices, Esto, omnes vires ad operandum rebus contulerit, hinc tamen non conficitur eius prouidentiam ad omnes earum operationes se extendere. Sicut qui canem docuit autem artem saltandi, vel psittacum Græce loquendi, non idcircò cognoscit omnia quę illi posteà per hæc agūt. Verùm respondeo esse magnam disparitatem. Homo enim potest procul recedere ab opere suo; tunc autem scire nequit quid illud agat. *Deus semper operi suo præsens.* Deus autem ab opere suo discedere nequit, sed semper intra illud manet; tum quia est vbique & omnia implet, vt nullus locus supersit, quò se conferre possit: tum quia opus suum assiduo influxu sustinere & conseruare debet: alioquin statim corrueret, & instar vmbræ euanesceret. Non enim sicut faber domum extruit, & illo cessante & abeunte, ipsa per se stat: ita mundus, aut aliqua res mundi Deo cessante stare potest. Primò, Quia faber facit opus suum in aliena materia, quam ipse non fecit, nec conseruare debet, sed quam Deus fecit & conseruat: in ea autem nihil facit nisi aliqua addendo vel detrahendo, & omnia certo ordine collocando. Deus autem operatur in materia quam ipse solus fecit, & solus potest destruere & conseruare. Secundò, Quia Deus fecit omnia ex nihilo, sua omnipotenti virtute inde omnia veluti extrahens, & ad esse eleuans. Hinc fit vt omnia rursum in suum nihilum propendeant; sicut res quæ vi è terra in sublime elata est, suopte nutu in terram propendet. Quare sicut hęc assiduè sustineri debet, ne deorsum ruat: ita creata omnia diuina virtute continuè sustentanda, ne rursus in nihilum corruant. Nutum in nihilum non intelligo inclinationem aliquam positiuam, qualis est grauitas terræ; sed defectum virtutis retinendi suum esse: quia non habent vllam vim qua se absque Deo in esse conseruent. Tertiò, Quia omnia dependent à Deo perfecto modo, sicut lumen aeris à sole. & sicut species colorum intentionales (vt vocant) ab obiectis; & sicut vmbra à corpore soli opposito: vt docent passim Philosophi antiqui, præsertim Platonici. Non enim putandum est, minorem esse dependentiam rerum creatarum à Deo causa vniuersalissima, quam sit istorum effectuum à causis particularibus & creatis, sed longè maiorem. Omnia ergo egent assidua conseruatione & assiduo influxu; adeo vt si vel ad momentum Deus hunc substantificum radium (ὑποστατικὴν ἀκτῖνα Dionysius vocat) cohiberet, omnia in nihilum euanescerent. Omitto alias rationes. Exactior enim huius rei probatio alij loco reseruatur; sicut & de concursu. Sufficit nobis modo illum non posse ab opere suo abesse. Ex quibus patet, fieri non posse, vt diuinam prouidentiam aliquid lateat, cùm omnibus semper intimè sit præsens.

Octaua Ratio, ex vultuum & vocis diuersitate, ex hominum paupertate.

NON paruam ista quoque vim habent ad diuinæ prouidentiæ curam nobis persuadendam, si accuratè considerentur. 106

Ac primùm *diuersitas vultuum* adeo multiplex, ac propè infinita in genere humano, non paruum est prouidentiæ signum. Sine enim tali varietate nec posset iustitia inter homines conseruari, nec Reipublicæ forma consistere. Finge homines vultu similes, sicut oues, corui, passares, & alia plurima eiusdem naturæ animantia inter se sunt similia; grauissima sequetur omnium rerum perturbatio. Neque enim mariti poterunt discernere suas vxores, neque parentes suos liberos, nec creditores suos debitores, nec amici suos inimicos, nec magistratus maleficos, nec subditi suos principes: ac proinde omnia plena erunt adulterijs, incestibus, fraudibus, proditionibus, cædibus, omniaque maleficia impunè committi poterunt: quiuis enim poterit se fingere quemlibet, nec vllo indicio facile poterit deprehendi. Res per se est manifesta attentius intuenti, & declarant exempla eorum qui similitudine vultus confisi, alienos toros, patrimonia, & regna inuadere ausi sunt: interdum felici euentu, interdum irrito conatu: semper tamen cum ingenti perturbatione, multisque incommodis. Perspicuum igitur est vultuum discrimen in hominibus necessarium esse, vt iustitiæ & Reipubl. ratio inter eos cōstare possit, & pax ac tranquillitas conseruari. *Diuersitas vultuum.*

Dicet fortè aliquis, Discrimen illud casu euenire, non aliqua prouidentia ita disponente & procurante. Verùm absurdum illud à casu pendere, quod tantopere ad iniurias cauendas & iustitiam tuendam in genere humano est necessarium, alioquin tota iustitia & ratio politiæ quæ inter homines reperitur, casu niteretur, & fortuna omnium rerum publicarum esset fundamentum. Deinde quod casu fit non est perpetuum, nec passim reperitur in omnibus, sed rariùs fit, & in paucis: vt Aristoteles & alij Philosophi tradunt. Quòd enim homo nascatur quinis digitis, non casu fit, cùm passim vbique sic nascatur; sed quòd senis. Atqui discrimen vultuum non est res rara sed ordinaria, quæ ferè semper & vbique ortui hominum coniungitur. Non ergo casui assignanda, sed prouidentiæ, quæ genus humanum ad iustitiam & vitam ciuilem, quæ sine hac varietate non poterat probe consistere, instituit. Si natura humana eiusque propagatio ita esset instituta, vt homines plerumque nascerentur similes, raroque interueniret dissimilitudo: meritò hæc dici posset casu prouenire. Sed contra fieri videmus, nam dissimilitudo est ordinaria, similitudo valdè rara. Vnde quòd homines nascantur similes, potiùs casui imputandum: quòd dissimiles, prouidentiæ. *Casum* intelligo rarum quemdam & extraordinarium causarum concursum, qui tamen diuinæ prouidentiæ manu regitur. Nihil enim illi prouidentiæ ad omnia se extendenti casuale, sed causis dumtaxat secundis, quarum & cognitio & vis agendi limitata. 107

In plerisque brutorum animantium generibus tanta est indiuiduorum eiusdem naturæ paritas, vt vix aliquod discrimen notari queat. Cùm enim nihil intersit similiane sint an dissimilia, natura sequitur id quod est facilius, facitque similia, ita vt exteriùs non appareat notabilis dissimilitudo. Procliuius enim est vt ea quæ eiusdem naturæ & substantiæ sunt interiùs, exteriùs quoque similibus prædita qualitatibus edantur, quam diuersis. Quòd si interdum vsus postulet aliqua horū internosci, vt in oui- 108

bus,

bus, capris, equis; facile est imprimere notas quibus discernantur.

109 Neque solùm est vultuum varietas in hominibus ad discrimen, sed etiam vocum; adeò vt non minùs sono vocis quàm forma vultus homines differant & internoscantur. Cùm enim distincta notitia personarum ad iustitiam & pacem tuendam esset omnino necessaria; non solùm in vultu, sed etiam in voce discrimen notabile constituit prouidentia, vt duplici sensu, nempe visu & auditu, tamquã gemino teste, cuilibet de persona alterius constaret. Seorsim horum alterum subinde falli contingit; sed vt vterque fallatur quando consentiunt, vix fieri potest. Sola vultuum discretio satis non erat: quia sæpe agitur res in tenebris; sæpè acies oculorum retusa vt exactè lineamenta faciei nõ discernat: interdum quoque magna est vultuum similitudo, ita vt in ea distinguenda oculus decipiatur. Hic succurrit discrimen vocis & soni locutionis humanæ: & qui ex vultu internosci non poterant, facilè cognoscuntur & discernuntur ex voce.

110 Sed & in paupertate, qua ferè totus mundus conflictatur, non modicum est Prouidentiæ rectricis argumentum. Paupertas enim est quæ genus humanum seruat, & omnibus ornamentis, rebusque laude dignis excolit & ornat: sicut e contrario affluentia perdit, & ad dedecus, turpitudinem, ac pecudum vitam abijcit. Fingamus omnia, quę ad vitam transigendam necessaria abunde omnibus absque labore suppetere, nec vllius rei quenquam inopia premi; mox duo grauissima mala consequentur. Nimirum omnium artium ac rerum pulchrarum totiusque splendoris, qui in rebus humanis cernitur, interitus: & morum extrema corruptela, ac turpitudo. Nemo amplius artes mechanicas aut discere volet, aut si quas didicerit, factitare: nemo laboriosa opera subire: nemo alteri seruire. Nemo enim hæc præstat nisi paupertate quodammodo compellente. Cessabunt itaque omnes hominum industriæ, omnia artificum opera, omnia priuata & publica ciuitatum ornamenta. Nullæ amplius fient pulchræ vestes, nulla pretiosa supellex, nullæ splendidæ domus, nulla magnifica templa, nulla oppida, nullæ arces. Conquiescet agricultura, nauigatio, aurigatio, piscatio, aucupium, mercimonium. Nulli erunt viri nobiles & potentes, vtpote famulatio & obsequijs destituti. Graduum ac ordinum, qui in Republica sunt necessarij, discrimen omne peribit; ac proinde reuerentia pariter & obedientia. Quidquid igitur in genere humano est pulchrum, splendidum, magnificum, admirabile, id omne paupertate sublata tolletur, nihilque prater barbariem & vastitatem belluinam erit reliquum.

111 Huic malo coniunctum erit aliud etiam maioris momenti, morum summa corruptio, omnibus in comessationes & libidines effusis. Vbi enim otium & rerum abundantia suppeditat, aliud sequi non solet. Indicio nobis sunt homines illi qui ante diluuium vixerunt, quos otium & luxus perdidit: & gentes quædam barbaræ apud Brasilios, quæ cùm paucis rebus ob clementiam cæli opus habeant, & annona abundent, ventri penitus sunt mancipatæ, & assidue abdomini seruiunt, omnibus vitijs inquinatissimæ.

Duo sunt quæ mores hominum maximè corrumpunt, otium & rerum affluentia. Hæc materiam omnibus vitijs subministrat: illud animum ad eis vacandum expeditum efficit. Vtrumque submouet paupertas. affluentiam quidem proximè & per se, cùm ipsa nihil aliud sit quàm affluentiæ absentia & priuatio: otium verò dum suis quibusdam aculeis homines pungit, & molestiam infert; quã vt euadant, ad opus excitantur. Itaque se habet instar stimuli, quo pigra natura & otio amica, ad industriam laboremque excitatur & compellitur; quæ cùm tota intendit operi, à noxijs cogitationibus arcetur, nec vacat comessationibus & impudicis actibus dare operam.

112 Ex his perspicuum est, quàm salutatis hominum generi sit paupertas: vt quæ fomitem malorum abscindat, & mẽtem innocuis curis & cogitationibus occupet, & orbem omnibus ornamentis & commodis impleat. Quidquid enim in rebus humanis præclari, pulchri, admirandi cernitur, id omne paupertatis est opus, & huic maximè acceptum ferendum. Rectè quidam: Ἡ πενία τὴν σοφίαν ἔλαχε. Tractauit hoc argumentum Aristophanes in Pluto. Nos in eo insignem Dei prouidentiam, qua genus humanum gubernat, manifestè conspicimus.

Nona Ratio, ex miraculis.

Miracula etiam diuinum numen apertè demonstrant. 113
Si enim constiterit multa fieri, aut esse facta, quæ in nullam causam corporalem referri possunt: perspícuum erit esse vim quamdam maiorem & inuisibilem, à qua illa processerint. hanc Deum vocamus. Plurima autem sunt huiusmodi; quæ cùm vim omnem creatam superent, aliquando tamen facta esse constat, vel perspicua ratione, vel historiarum fide dignissimarum testimonio, & omniũ gentium confessione. Recensebo quædam præcipua & illustriora; tum eorum quę ante Christi aduentum, tum quę post fuere patrata.

Primum sit, Mundi ex nihilo creatio. hic enim cùm non sit à se, vt supra Ratione 3. & 4. ostensum est, necesse est vt ab alio factus extiterit. Ingens planè fuit ac immensum miraculum tanti operis ex nihilo excitatio, solaque potentia & sapientia infinita patrabile.

Secundum sit, Tot animalium & plantarum formatio; tot seminum quibus illa propagarentur institutio: tanta terræ & mari collata fecunditas; qua cooperante fit, vt vnum semen breui tempore propagetur in millia.

Tertium, Cœlorum ocyssima vertigo, & mundi inferioris per hanc vertiginem gubernatio. Per hanc enim efficit dierum & noctium gratissimam alternationem, & tacita vtrorumque decrementa & incrementa. Per hanc ordinat anni tempestates, & omnia nasci, crescere, maturari & perfici suis facit periodis. Per hanc ornat campos floribus pascua graminibus, agros segetibus, siluas frondibus, arbores fructibus. Huius interuentu efficit maris æstum, ventorum flatus, nubium velamina, imbrium opportunitates, niuium fecunditatem, fontium scaturigenes, fluminum lapsus, auræ salubritatem, aeris serenitatem, tonitruum bombos, fulminum ictus, & mille ætheris phasmata. 114

His adde mundi cataclysmum, hominum & animantium per arcam salutem, ardentis sulphuris nimbum quo Pentapolis euersa, plagas Ægyptiacas, maris diuisionem, Ægyptiorum submersionem, columnam nubis & ignis, escam cælestem quadraginta annis populo exhibitam, fontes virgæ percussu è rupibus elicitos, coturnicum infinitam multitudinem castris immissam, tot numinis apparitiones omnibus conspicuas, tot rebellium & incredulorum castigationes, nunc terra dehiscente, nunc igne irruente, nunc serpentibus immissis: tot mirandas victorias. Adde solem in medio cursu inhibitum, & decem circiter horis detentum; & alias retrorsum actum: ignis vim compressam, & Dei veri cultores in ardenti fornace illæsos seruatos: leonum rabiem coercitam, ne iusto nocumentum inferrent: mortuos ad vitam reuocatos: impios miris modis diuinitus sæpissimè punitos. Ex quibus perspicuum est, esse quoddam numen quod omnia videt, omnia gubernat, omnia æqua lance trutinat, & peccata mortalium acriter punit: quod peculiarem gerit curam eorum, qui ipsum sanctè colunt; quod multa miranda supra naturæ vires eorum causa sæpenumero perpetrat. 115

Neque in his potest vlla fictionis aut imposturæ subesse suspicio. Auctor enim, qui, exceptis paucis, omnia illa scripsit, erat & sapientissimus & grauissimus, & omnibus sæculis ab ijs qui sanctitate vitæ vel sapientiæ laude floruerunt maximus propheta & plenus numine semper habitus. Deinde, quia plurimæ in eius opere sunt prædictiones (vt Genesis 12. & 49. Numerorum 24. Deuteron. 32. & 33.) quas cùm sciamus ex euentu esse verissimas, non possumus dubitare, quin in ceteris quoque verax fuerit. Tertiò, Singula eorũ quæ cõmemorauimus, ita minutim conscripta sunt, cum omnibus circumstantijs temporum, locorum, personarum, nominum, occasionum, affectuum, tantò ordine, tanta rerum consequentia, tam accommodatè rerum naturæ, tam congruenter pietati, & morum probitati, vt rerum gestarum inspector non possit exactiùs & congruentiùs. Qui fingunt, multas circumstantias declinant, vel si addiderint, facilè detegitur impostura. Non 116

enim

enim cõgruunt vel tẽpori, vel loco, vel naturę rerũ, vel alijs certioribus historijs, vel sibi ipsæ nõ constant, vt in cõfictis historijs Homeri, Nonni, Virgilij, Ouidij, Amadisi, & similium cernitur. Quartò Auctor plerisq; non solùm interfuit, sed etiam præfuit, eaque gessit tamquam numinis instrumentum: itaque ea optimè nosse potuit. Quintò, Si falsa scripsisset, præsertim de plagis Ægypti, de maris diuisione, de gestis in deserto, à sexcentis millibus testium, qui interfuerunt, conuinci potuisset falsitatis. Nam coram tota multitudine hæc omnia lecta fuere, & in posterum legi septimo quoque anno omnibus congregatis debebant: vt constat Deut. 31.

Sextò, Eadem omnia à Dauide maximo Rege & Propheta (qui Moyse solùm 450. annis posterior fuit) carmine Hæbreo celebrata fuere, tamquam in toto Oriente notissima: quæ carmina ab eo tempore vsque in hanc diem assiduè in sacris & solemnitatibus toto pœnè orbe canuntur, ab Hebræis, vbi liberum habent religionis suæ vsum, & à Christianis iam ab annis ferè mille sexcentis. Imò post Moysen in illo populo singulis pœnè sæculis extiterunt Prophetæ, & viri admirandi, qui numine afflati populum regerent, docerent, & aberrantem à iustitia & cultu diuino, ad legem per Moysem traditam reuocarent: qui omnes Moysem tamquam diuinum Vatem & supremi numinis interpretem ac organum suspexere. Quales verò & quanti viri isti fuerint, constat ex eorum tum gestis, tum scriptis. Gesta omnem humanam industriam longè superât, & manifestè diuini numinis directionem & opem demonstrant: qualia sunt quæ patrauit Iosue, Debora, Gedeon, Sampson, Samuel, Dauid, Nathan, Salomon, Ahias Silonites, Elias, Elizæus, Esaias, Ieremias, Daniel, Ionas, Iudith, Esther, Machabæi, & alij plurimi. Scripta plena sunt futurorum prædictionibus, quæ longo sæculorum decursu, manifestè sunt consecuta. Nihil simile in aliarum gentium historijs aut scriptis inuenitur.

Septimò, In ipsa lege Iudaica, iam inde à Moysis temporibus, fuit quotannis istorum mirabilium gestorum, quę à Moyse descripta, per varias cerimonias, festos dies, sacrificia, aliosque ritus professio; ne vmquam eorum memoria mortalibus excideret. Festum Paschæ, & sacrificium agni Paschalis agebatur in gratiarum actionem pro beneficio liberationis ex Ægypto, & seruatis Hebræis in cæde primogenitorum Ægypti. Ob eamdem causam offerebantur Domino omnia primogenita. Festum Pentecostes in memoriam datæ Legis diuinæ, die quinquagesimo post egressum. Festum Tabernaculorum, eò quod in deserto per annos quadraginta habitassent in tabernaculis. Seruabatur arca fœderis, quam ipse Moyses iussu Dei & præscripto fecerat, in qua virga Aaron, quæ fronduerat, & vrna mannæ, & Lex diuina manu in tabulis duabus lapideis incisa & Moysi tradita: varijsque canticis omnia illa Dei beneficia, & opera miranda celebrabant. Ipsi quoque libri summa diligentia, publica auctoritate in loco publico, sacro, & securissimo, tamquam oracula diuina adseruati fuere, ne qua fraude possent corrumpi.

Octauò, His accedit scripta illa esse plena sapientię, sanctitatis & grauitatis. nulla in eis vanitas, nulla inutilis curiositas. Omnia seria & animis formandis ad omnem virtutem aptissima. Omni ope id in eis agitur, vt homines ab omni flagitio deterrantur, & ad omnẽ pietatem, iustitiam, benignitatem, mansuetudinem, patientiam, & temperantiam informentur; propositis ad hunc scopum non solùm admirandis documentis, sed etiam præstantissimorum virorum quos imitemur exemplis. Nihil simile in scriptis philosophorum, in quibus multa sæpè vana & curiosa, nihil vtilitatis animo adferentia: multa impia, iniqua, & impura. Nam permittunt idolorũ cultum propter communem vsum; etsi sentiant vnum dumtaxat esse supremum numen: & contemptum, odiaque occulta in inimicos, & fornicationem, & fœdas libidines, & inanem gloriæ cupiditatem, aliosque vitiosos affectus, præsertim internos. Et quamuis subinde aliquid boni dicant dum virtutem commendant, & vitia reprehendunt: tamen nihil solidi adferunt, quod animos efficaciter stimulet, & concutiat, quod eos à malo absterreat, & ad iustitiam impellat. Pulchritudo enim virtutis, & peccati turpitudo (quę sola ab eis allegantur) paruam vim habent ad animos permouendos. Longè maioribus opus est stimulis. Hinc nulli, vel paucissimi ex scriptis illorum meliores effecti: superbiores certè innumeri. At ex Moysis scriptis & disciplina, alijsque libris sacris, infiniti ad summam sanctitatem, & numinis diuini familiaritatem peruenere, adeò vt etiam admirandis operibus illustres fuerint.

Denique, si quis mysteria religionis Iudaicæ & Christianæ penitiùs inspexerit, eaque inter se contulerit, clarè perspiciet, ea quæ apud illos gesta, fuisse typos & vmbras mysteriorum Religionis Christianæ. vt enim Apostolus 1. ad Corinth. 10. ait, *Hæc omnia in figura contingebant illis, scripta autem sunt ad nostram instructionem* (vel ad correptionem) *in quos, fines sæculorum deuenerunt*. Quare ex ijs quæ apud nos geruntur, possumus cognoscere etiam ea, quæ apud illos facta narrantur, esse cõsentanea veritati. Ex quibus constat libris Moysis fidem esse habendam, non solùm vt commentarijs Cæsaris, aut historiæ Liuij, alteriusve auctoris profani; sed vt oraculis afflatu numinis conscriptis. Idem de alijs libris sacris siue historicis, siue Propheticis sentiendum; quia eædem rationes locum habent.

117 Veniamus nunc ad miracula noui Testamenti. Quam multa & præclara Dominus hic in carne cum hominibus degens, per carnem patrauit? leprosos mundauit, paralyticos erexit, dæmoniacos liberauit, morborum & languorum omne genus dispulit; cæcis visum, surdis auditum, mutis sermonem, claudis gressum, mortuis vitam restituit. Imperauit ventis, compescuit tempestates, ambulauit super vndas maris; multa hominum millia pauit, modico cibo in millecuplum repente multiplicato. Fecit hæc non clanculùm, sed palàm coram toto mundo, ita vt per totam regionem Iudææ essent notissima, nec æmuli possent negare. Fecit non multa molitione, non magno apparatu, sed solo verbo, vel leui contactu. In eius morte sol obscuratus, terra cõtremuit, rupes & saxa dissilierunt, scissum templi velum, monumenta reuulsis ostijs patefacta. Testes horum omnium multę myriades hominum, qui Euangelistas ista diuersis temporibus & locis scribentes, sacrilegæ vanitatis arguere potuissent, si falsa narrassent. Mendacium enim in negotio religionis ingens est sacrilegium.

118 Verùm vt cetera prætermittam, quantum est miraculum, quòd per duodecim homines eosque ignobiles, pauperes, rudes, piscatores conuerterit mundum, tota mundi potentia, sapientia, eloquentia repugnante; obnitente simul carne & sanguine; obnitente natura corrupta, & inueterata consuetudine? Non enim ad religionem facilem & sensibus blandientem, sed ad arduam, seueram, moribus humanis insolentem, traduxit mundum: quæ hominem cruci affixum Deum statuit: quæ diuitias, honores, voluptates, & quidquid magni penditur in vita, docet aspernari; quæ carnem domare, cupiditatibus repugnare, crucem ferre, inimicos diligere, bonum pro malo reddere, sanguinem & vitam pro Christo profundere, maledicentibus benedicere, persecutoribus bene precari. Quam difficile fuit, mundo idololatria excæcato, & omnem felicitatem in opibus, honoribus, & voluptatibus reponenti, persuadere ista esse acceptanda; contra morem & auctoritatem maiorum, contra omnium gentium vsum, contra commune generis humani iudicium, contra omnium philosophorum sententiam, contra Principum minas & edicta, contemptis omnibus huius vitæ commodis & incommodis, honoribus & contumelijs, illecebris & tormentis? Et tamen id Christus per Apostolos suos, homines pauperes & ignobiles, perfecit, & mundi potentiam ac sapientiam sub iugum misit. Erant illi antea rudes, timidi, pusilli animi, ignari rerum diuinarum, ignari linguarum, & planè ad istud munus inepti: & ecce accepto Christi munere Spiritu sancto, repentè facti sunt sapientissimi, imperterriti, magnanimi, omnium linguarum periti, & ausi sunt tantum opus aggredi; quod & gloriosissimè perfecerunt. Nemo hæc negare potest: plenæ sunt veteres historiæ: toti orbi notum est, orbem per piscatores & rudes homines ad Christianismum traductum; & omnia tyrannorum tormenta (quibus ipsi & innumerabiles alij erogati & consumpti) non potuisse id impedire. Nihil vmquam simile in vlla religione accidit. Planè hoc miraculum suis momentis expensum, satis est non solùm ad numinis prouidentiam, sed etiam ad Christi diuinitatem, nostræque Religionis veritatem asserendam.

Fuerunt

Fuerunt Apostoli etiam dono miraculorum instructi. Non enim tam mira & exotica mundo persuadere potuissent, nisi ea miris quoque & diuinis argumentis confirmassent. Itaque & illi cæcos illuminarunt, resolutos seu paralyticos roborarunt, claudos erexerunt, omnia morborum genera depulerunt, mortuos ad vitam reuocarunt, & alia miranda, vt ex eorum actis constat, perpetrarunt.

119 *Singulis sæculis miracula edita. S. Gregorius Thaumaturgus.* Ex illo tempore nullum sæculum effluxit, quod miraculis fuerit destitutum, vt ex historijs Ecclesiasticis, & Sanctorum gestis est notissimum. Et vt alios præteream, Gregorius Neocæsariensis, qui à miraculorum magnitudine Thaumaturgus dictus, montem qui ecclesiæ ædificandæ obstabat, alió transtulit: paludem inter fratres causam discordiarum siccauit: Lycum fluuium perniciosè agros inundantem defixo ad ripam baculo (qui mox virentem creuit in arborem) coercuit: sæpissime dæmones ex idolorum simulachris & hominũ corporibus eiecit: multa futura prædixit, & alia plurima supra naturæ vires, numen diuinum per eum effecit. Testantur Basilius lib. de Spiritu sancto cap. 29. Gregorius Nissenus in vita Gregorij, Hieronymus, Ruffinus, Socrates, Nicephorus, & alij. *S. Benedictus.* Sanctus Benedictus, vas in quo venenum ei propinabatur, signo crucis confregit: fontem ex rupe oratione elicuit: mortuum puerum excitauit: futura prædixit, & multa alia miranda perfecit. Testatur Gregorius Magnus libro 2. Dialogorum. *S. Bernardus.* B. Bernardus innumera patrauit. Nam quocumque locorum pergeret, occurrebant populi, & omne genus ægrorum offerebant, quos ille signo crucis, breuique oratione curabat. Plurima huiusmodi per Germaniã, præsente Imperatore Conrado, multisque Principibus, & infinita populi multitudine, patrauit. Plurima per Galliam præsente Legato Apostolico, alijsque Episcopis, & quædam præsente Summo Pontifice Eugenio. Multa per Italiam, Romæ præsertim & Mediolani, conscia tota ciuitate. Denique res erat ei pæne quotidiana miracula facere; vt eo nomine vbique tamquam Angelus cælo demissus exciperetur & coleretur ab omnibus. *Lib. 4. c. 4.* Scribit auctor vitæ illius (qui eodem tempore vixit) certis testibus qui præsentes inspexerint, constare, in territorio Constantiensi circa vicum quem Doingnet vocant, vna die per manus impositionem ab eo illuminatos cæcos vndecim, sanatos mancos decem, claudos erectos decem & octo. Narrat idẽ alia plurima particulatim signato loco, tempore, nominibus personarũ, occasione, modo, & alijs circumstantijs; vt non possit esse suspicio fraudis vel mendacij.

120 *Miracula nostri sæculi.* Nec minora facta hoc sæculo, tum apud Indos & Iapones per eos qui fidem Christianam illis populis annuntiarunt, tum in Europa varijs locis à viris sanctitate conspicuis, quæ diligentissimè publica auctoritate sunt examinata, & testibus iuratis probata. Denique plerique eorum qui in Ecclesia iam inde à temporibus Apostolorum sanctimonia vitæ illustres habiti sunt, miraculis quoque illustres fuere; vt ex vitis Sanctorum quæ à viris fide dignissimis conscriptæ, & probatis historijs, est perspicuum.

Porrò miracula quæ ad inuocationem Sanctorum cum Christo regnantium, & præsertim beatissimæ Virginis, toto orbe facta sunt, hodieque fiunt, sunt infinita. quæ omnia apertissimè vim numinis vbique præsentis, & omnia cernentis ac gubernantis, testantur. Patrantur hæc publicè in oculis omnium, in omnibus prouincijs Catholicis; ita vt omnes ea videre, & manibus palpare possint, ne qua possit de veritate subesse dubitatio. Vidimus superioribus annis multa huiusmodi in Belgica, quæ auctoritate publica ritè discussa & approbata in lucem typis sunt edita.

121 *Refutatio eorũ qui dicunt illa esse conficta.* Nihil ad hæc responderi potest, nisi hæc omnia esse cõficta, vel ope dæmonum perfecta. At quo calore, qua veri specie dici potest illa esse conficta, cùm id nulla ratione probari possit? Vnde enim tibi fictionis huius notitia? An quia miracula illa tibi videntur impossibilia? At ostendendum erat ea impossibilia esse, cùm nihil ἀσύστατον & repugnans implicent. Nam quòd viribus naturæ fieri non possint, nos ipsi dicimus; & inde probamus esse aliquod numen inuisibile natura potentius, cuius vi ista fiant. Deinde illa ponere conficta, est tollere omnem fidem historiarum, omnem memoriam antiquitatis, omnem notitiam superiorum sæculorum. Omnes enim antiquæ historiæ meritò confictæ dicentur; & omnes vt fabulæ erunt reijciendæ, si miracula Sanctorum conficta dixerimus: quia nullæ historiæ accuratiùs, aut maiori fide conscriptæ: præsertim cùm Ecclesiæ semper maximè curæ fuerit ne incerta miracula prædicentur. De ijs enim solis loquimur, quæ ab Ecclesia tamquam certa & explorata sunt recepta. Tertiò, Qui ita loquuntur, fatuitatis cõdemnant & amentiæ omnes Principes Christianos, omnes magistratus, & nobiles, & totum populum Christianum; vt qui innumeras fabulas pro rebus vere gestis sibi permittant obtrudi; nec tantum habeant iudicij vt valeant imposturam deprehendere. Condemnant sacrilegæ imposturæ omnes Ecclesiæ Prælatos, omnia Concilia Oecumenica, omnes Theologos, omnes sapientes quòd huiusmodi commentitias narrationes & fabulas pro veris miraculis commendent & venditent, & orbi tam scelerate illudant.

Quartò, Pleraque à tantis auctoribus, tanta doctrina 122
& sanctitate præditis, tam minutim, cum tot circumstantijs scripta sunt, vt non possit esse suspicio fraudis. In rebus confictis studiose vitari solet notatio nominum, cognominum, & maximè temporum & locorum, ne fraus facilè possit deprehendi. Quintò, Nullam causam habuerunt ista fingendi. Cur enim tanto sacrilegio se voluissent obstringere? qua spe, quo præmio tam infamem mendacij & imposturæ labem suo nomini inurere? Nemo enim sine causa quidquam facit. Quæ igitur causa omnes illos scriptores, Eusebium, Socratem, Sozomenum, Ruffinum, Gregorium Nissenum, Basilium, Hieronymum, Augustinum, Sulpitium, Gregorium Turonensem, Optatum Mileuitanum, Theodoretum, Damascenum, Gregorium Magnum, Bernardum, Bonauenturam, & alios plurimos qui miracula scripsere, impulit ad tam immane & nefandum facinus audendum? Sanè nulla causa fingi potest. Quis enim vir grauis & religiosus non malit potiùs mori, quàm vel vnum mendacium scribere, maxime in ijs, quæ ad religionem pertinent: cùm id non solùm sit infame apud homines, sed etiam sceleratum & abominabile apud Deum? De hæreticis quidem huius temporis, quibus per fidem specialem nullum scelus ad culpam vel pœnam imputatur, meritò potest esse fictionis suspicio, cùm de suis multas laudes, & de Catholicis multa probra scribunt. At Catholicis graue scelus est, & æternis ignibus piandum, si quis vel falsa miracula suæ religionis socijs tribuat, vel falsa probra in hostem confingat. Sextò, Si illa essent conficta, facilè potuissent auctores ab eiusdem æui hominibus conuinci vanitatis; quia vitæ & res gestæ Sanctorum plerumque orbi eo tempore quo viuebant erant notissimæ, cùm tanta lux virtutis non possit manere occulta. At nemo eorum qui illa ætate vel paulò post vixerunt, deprehensus est, qui eos falsitatis argueret, aut illorum scripta in dubium vocaret. Septimò, Ingenium humanum suspicax est & incredulum, cùm de nouis miraculis agitur. Hinc studiosè omnia examinat, ne fortè fraus aliqua subsit, aut error. Numquam desunt æmuli, qui aliorum inuident celebritati & gloriæ. Hi curiosissimè omnia excutiunt vt aliquid deprehendant, quo totum negotium in dubium vocent, vel saltem eleuent. Denique adhuc talia crebrò fiunt, qualia apud Scriptores leguntur, quorum multa innumeris testibus probantur. Itaque non est quod illorum fides in dubium vocetur, aut ea à scriptoribus conficta quispiam suspicetur.

Si dicas ope dæmonum facta: Iam hoc ipso fateris esse 153
spiritus, qui rebus istis visibilibus sint præstantiores: & consequenter fatendum tibi est esse aliquem supremum spiritum sapientia & potentia omnibus præstantiorem, quem Deum vocamus; vt infrà ostendetur. Verùm nulla probabili ratione illa in vim dæmonum referri possunt. Nam illuminare cæcos, erigere claudos, firmare verbo solo paralyticos, excitare mortuos, longe vim dæmonum superat; qui morbos curare nisi per causas naturales, applicitis herbarum vel aliarum rerum viribus, non possunt: vt passim Theologi & Philosophi docent. Deinde sancti viri, *S. August. libro 3. de Trinit. c. 8. S. Thomas 1. p. q. 110. a. 2.* quorum ministerio ista facta sunt, dæmonibus fuere infensissimi; & tantum abest vt eorum adminiculo vti voluerint, vt eos passim ex corporibus hominum expulerint, eorum cultum euerterint, fraudes detexerint, disciplinam confutauerint, artes & præstigias riserint, regnum & imperium destruxerint. Tales in primis fuere Apostoli omnes,

nes, & Apostolorum multi successores; tales Gregorius Thaumaturgus, magnus Antonius, Hilarion, Paulus Eremita, Martinus, Benedictus, Bernardus, Dominicus, Franciscus, Xauerius, & alij innumeri. Nulla potentia dæmonum, nullæ artes magicæ, nullæ spirituum machinationes, nullæ præstigiæ, nulla terriculamenta quidquam valent aduersus Sanctos, sed instar fumi ad signum Crucis euanescunt omnia: quod præter historias antiquitas à probatissimis scriptoribus relatas, quotidiana docet experientia.

Athanas. li. de Incarna. Nazianz. orat. 1. in Iulianũ. Epiphan. hæres. 30. Greg. li. 3. Dial. c. 7.

Præterea adeòne stupidi sunt omnes Catholici Doctores, omnes Prælati, omnes Principes, omnes sapientes & prudentes, qui Catholicam religionem colunt, vt non possint vera miracula distinguere à falsis, genuina ab adulterinis, proba ab assimulatis; & innumera falsa pro veris acceptent, & tot diaboli prestigias opera diuina esse putent? Scilicet soli Pharisæi, & persecutores Ethnici, & hæretici hoc donum discernendi acceperunt; soli videre potuerũt fucum in illis diabolicum? Catholici omnes cæci sunt, amentes, fatui, & omni sano rationis iudicio destituti?

Luca. 11. In Actis Mart.

124 Fuit hæc olim calumnia Pharisæorum in Dominum, & Ethnicorum in Martyres, qui cùm ipsorum miraculorum claritate essent conuicti (vt quæ suis oculis palam coram omnibus patrari viderent) furore percìti erumpebant in blasphemias, dæmonum viribus & arti magicæ ea quæ manifesta Dei virtute patrabantur, assignantes. Sed sicut tunc innocentia vitæ, grauitas morum, & operum magnitudo satis erat ad eam calumniam refutandam, ita & modò.

125 Causa cur numen diuinum varijs subinde locis miracula faciat, est multiplex. Primò, Vt suam præsentiam & prouidentiam mortalibus declaret. Si enim multis sæculis nihil supra naturæ vires eueniret; facile inducerent in animum credere nullum numen, cui res humanæ sint curæ, extare, sed omnia naturæ quodam impulsu euenire. Etsi enim illud infinitis se modis prodat, in motu siderum, in rerum fabrica, in directione singulorum ad certos fines, vt ostensum est; tamen multi ista non penetrant, nec attentè considerant, ipsa consuetudine oculorum quodammodò occæcati. Quàm mirabile est ex paucis grani breui tempore tantam consurgere segetem? ex informi semine tam pulchra & varia tum animalium tum plantarum formari corpora? ex minuta glande tantas excrescere arbores? Et tamen pauci hæc mirantur, pauci considerant, pauci in his mirandam Dei potentiam & prouidentiam intuentur. Itaque ne mentibus hominum suspicio subrepat, nullum supra rerum corporalium naturam esse numen; opus fuit, vt illud subinde per opera quædam rara, & naturæ vires ac ordinem superantia, se ostenderet. His enim ob raritatem & insolentiam excitantur homines ad considerandum auctorem, eiusque religione ac reuerētia commouentur. Secundò, Vt hominum animi etiam in alijs fidei capitibus confirmētur, omni prorsus dubitatione absterſa; & vt illis rite, debitaque cum reuerentia vtantur. Sic multa facta sunt per Eucharistiam, Baptismum, Extremam vnctionem, Ordinem, inuocationem Sanctorum, &c. vel horum occasione, nimirum vt homines intelligerent, quo loco ista sint habēda, qua reuerentia vsurpanda. Tertiò, Vt doctrinam eorum per quos ista facit, & vitam nobis commendet. Sunt enim miracula diuina quędam testimonia tum veritatis doctrinæ, tum sanctitatis vitæ, præsertim si vita conformis doctrinæ. Quartò, Vt Sāctos suos hoc modo honoret. Nihil enim est quod ita celebres faciat viros sanctos per orbem, & populos ad eorum amorem, cultum & imitationem excitet, vt miraculorum effectio: Sicut enim Deus vult se amari ab hominibus supra omnia, proximum autem non supra omnia, sed in suo gradu, propter Deum: ita vult ipse se coli supra omnia, nimirum tamquam primam omnium causam effectricem & vltimum finem; Sanctos autem non hoc modo, sed in suo gradu, & propter respectum quem habent ad Deum, tāquam filios adoptiuos, participes regni, amicos charissimos, &c. Vnde nulla hic vmbra idololatriæ, vt hæretici calumniantur. nam per idololatriam supremus honor, quo nimirum aliquid æstimatur & colitur tamquam numen & primum principium, impenditur: hoc autem modo non coluntur Sancti. Quinto, Vt occasione beneficiorum corporalium, quæ populus sperat obtinere, excitetur ad pęnitentiam & vitæ emendationem. Vbi enim miracula fiunt, sæpe multa hominum magnis sceleribus inquinatorum millia confluunt: qui ibidem graui præteritæ vitæ concepto dolore, suisque peccatis salutari confessione expiatis, seriam vitæ emendationem suscipiunt; sicque fit vt multa millia hac ratione saluetur, qui alioquin erant perituri. Denique per miracula omnes excitantur ad reuerentiam & laudem numinis, ad gratiarum actionem, & gaudium spiritale; omnium animi eriguntur, & bonam spem adfuturi auxilij in afflictione concipiunt: vt superioribus annis hic in Belgica vidimus.

Decima Ratio, ex Prophetijs.

PROPHETIAM voco futurorum, quæ à libertate arbitrij pendent, prædictionem. Hæc prædictio est manifestum signum diuinitatis. Mens enim quæ vi sua nouit futura, multò magis omnia præsentia & præterita perspecta habebit: ac proinde noscet absolutè omnia; omnia, inquam, intelligitur, id est, quibus non repugnat intelligi. Si omnia intelligibilia vi sua nouit, etiam omnia possibilia: ac proinde est omniscia & omnipotens. causa enim rerum est scientia, seu Idea & notio rerum. vnde qui ex se habet omnium notitiā, necessariò etiam est omnipotens. Deinde esse præscium futurorum, longè excedit facultatem omnium mortalium, vt experientia constat. Τῶν μελλόντων τετύφλωνται φραδαί, ait Pindarus: *Ad futura cæcutiunt mentes humanæ.* Est ergo aliqua mens superior mente humana, & inuisibilis, cui vi propria hæc prænotio competit. ea ergo erit Deus: præsertim cùm hæc prænotio adeò sit sublimis & difficilis, vt vim intelligendi infinitam postulare videatur. Nam res futuræ neque in se determinatæ existunt, neque in suis causis: neque quidquam est vnde certò colligi possit eas potiùs euenturas quàm nō euenturas. Quomodo ergo mens illa potest determinatè & certò videre quid euenturum sit, quid non; nisi tanta sit vis eius intuitus, tanta efficacia luminis, vt se ad omnia futura, vt in seipsis suo tempore erunt, extendat; perinde ac si modò determinatè existerent, vel ab æterno extitissent? Oportet ergo hanc vim esse infinitam; tum quia maior & sublimior intuendi modus fingi nequit, tum quia ad omnia futura se extēdit. Eadem enim est omnium cognoscendi ratio, idem modus, eadem sublimitas. Vnde hoc ipso quo mens illa vi sua cognoscit vnum futurorum, cognoscit omnia. Prænotio itaque futurorū est apertum signum diuinitatis: vnde prædictio, *diuinatio* vocatur, quasi prędicere futura, sit opus proprium diuinitatis. Sic Isaiæ 41. refutantur dij gentium, quòd futura prædicere nō possint. *Annuntiate*, inquit, *quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quia dij estis vos.*

126

Esse autem *prænotionem futurorum*, clarissimum est ex prædictionibus innumeris, quas ex euētu constat esse verissimas. 127 Prædictio enim prænotionem supponit. Hanc prænotionem non habuerunt Prophetæ ex seipsis, siue industria & perspicacitate suo longè captum humanum superet; sed acceperunt ab aliqua mente superiore, quæ vi sua, & a se illam habet, non ab alio. Porro tales prædictiones plurimæ sacris litteris continentur: ex quibus aliquas proferam, quas esse impletas clarè ostendi potest.

Genesis 3. prædicitur semen (prolem) mulieris contriturum caput serpentis, hoc est, diaboli potentiam & imperium euersurum: quod partim iam impletum est per Christum, dæmonum cultu, quo ante tenebatur orbis, plerisq; locis abolito, partim restat implēdū per euentū in extremo iudicio, cùm diaboli & impiorū dominatus funditus destruitur. Genesis 18. & 22. prædicitur Abrahæ nasciturus filius, cuius beneficio omnes gētes benedictionem & felicitatem consequantur. quod constat impletum in Christo, per quem orbis ab idololatria & perniciosis erroribus, ad cognitionē veri Dei traductus est, & iustitiā ac salutis ęternæ spē consecutus. Rursus cap. 40. eiusdem libri extat mirabilis prædictio Ioseph intra triduum complenda, & obscurissimorum somniorū de tribus propaginibus vitis, & tribus canistris, interpretatio. Et c. 41 interpretatio somnij Pharaonis de bis septē bobus, & bis septē spicis. Vbi cōsiderandū quā expeditè, & quāta cū securitate illa exponat & minutim declaret, & euentum afferat. Somnia illa futu-

rorum indicia, non nisi à numine, cuius prouidentia res humanæ disponuntur, prouenire poterant: nec eorum intelligentia aliunde quam reuelatione eiusdem numinis, obtineri.

128 Cap. 49. Iacob Patriarcha moriturus prædicit filiorum singulis, quid eorum posteris euenturum, præsertim quod ad propagationem, opes, industriam, sortem in diuisione terræ promissæ, attinet. quæ omnia sensim longo sæculorum decursu impleta esse, ex Sacra Scriptura constat. Sed in primis illud memorabile quod ibidem habet: *Non auferetur sceptrum de Iuda, & Dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.* Quibus verbis tria prædicuntur. Primò, Potestatem regiam fore in tribu Iuda. Hoc impletum, cùm in Dauidem translata: cuius in familia mansit per 520. annos. Secundò, Hanc potestatem semper futurã in tribu Iuda, donec veniret Christus. quod etiam impletum est: quia mansit in illa tribu donec translata est in Herodem Ascalonitem (qui non erat Iudæus) quo regnante natus est Christus. Tertiò, Christum reprobandum à Iudæis, & à gentibus recipiendum: ideo enim dicitur *Expectatio gentium.*

129 Numerorum 24. Balaam spiritu diuino correptus multa prædicit; inter cetera hæc tria. Primò: Propter Agag regem Amalec, e medio tollendum regem Israel. Vbi exprimit nomen illius regis, qui post quatuor sæcula nasciturus erat, & cuius causa Saul regno priuatus: quod impletum est 1. Reg. 15. Secundò, Ex Israel oriturum Regem, qui totum mundum instar stellæ illustret, & omnibus mortalibus dominetur. hoc in Christo impletum. Tertiò, Venturos Romanos cum triremibus & vastaturos Hæbræos. factum illud sub Tito & Vespasiano, annis plusquam mille quingentis post illam prædictionem.

130 Deuteronomij 18. Moyses prædicit Deum ex Iudæis excitaturum Prophetam ipsi similem, quem omnes audire debeant: & ni audiant, Deo vltore plectendos. Vbi apertè prædicit aduentum Christi, eiusque munus insinuat, & Iudæorum incredulitatem & excidium. Erat Christus similis Moysi sicut corpus vmbræ, veritas figuræ, exemplar imagini: quia Moyses typus Christi. Moyses liberauit populum ex seruitute Ægyptia: Christus mundum e seruitute diaboli. Moyses traduxit eos per mare rubrum submersis Ægyptijs: Christus traduxit per Baptismum (cuius tota vis à Christi sanguine) submersis ac deletis peccatis. Moyses dedit illis legem veterem; Christus mundo legem nouam & euangelicam. Moyses in deserto pauit populum manna cælitus, seu ex loco sublimi aeris delapso, & potauit aqua de petra: Christus in Ecclesia pascit suos vero pane & potu cælesti, corpore & sanguine suo: ipse enim panis de cælo descendens, & manna absconditum: ipse petra salutis æternæ, potum suis profundens. Illi opera Moysi vicerunt inimicos, & tandem peruenerunt ad terram promissionis: nos auxilio Christi vincimus hostes salutis nostræ, & perducimur ad cælum. Ob has & similes comparationes Christus dicitur Propheta similis Moysi.

131 Deuteronomij 28. 29. 30. 31. & 32. prædicitur idololatria Iudæorum, aliaque peccata, & multæ clades ob eam causam ipsis obuenturæ. Deuteron. 33. singulis tribubus suam sortem, & varios euentus, quos in sua benedictione Iacob non expresserat, prædicit Moyses.

Mirabilis quoque est illa prædictio quæ narratur 3. Reg. 13. Vbi cùm Ieroboam thus adoleret Idolis, quidam Propheta exclamauit; *Altare, Altare, Hæc dicit Dominus: Ecce filius nascetur domus Dauid Iosias nomine, & immolabit super te sacerdotes excelsorum, qui nunc in te thura succendunt, & ossa hominum super te incendet,* &c. Quæ omnia exactè completa esse patet 4. Regum 23. idque post annos 361. tot enim annos intercessisse inter illam prædictionem & eius euentum scribit Iosephus lib. 10. antiquit. cap. 5.

Isaiæ 45. prædicitur regnum Cyri post ducentos annos nascituri, expresso eius nomine; & simul eius potentia, bella, victoriæ, spolia, opes, beneficentia in Iudæos insinuantur. Quem locum cùm Iudæi Cyro ostendissent, admiratus est ipse vatis diuinitatem, & incensus cupiditate exequendi quæ legerat, magnis eos beneficijs affecit, vt testatur Iosephus lib. 11. Antiquitatum cap. 1. Omitto alias innumeras prophetias, quæ apud eumdem Prophetam leguntur.

132 Apud Danielem extant multæ stupendæ prædictiones, & obscurissimarum rerum interpretationes. Cap. 2. Cùm Regi Chaldæorum mirabile quoddam somnium ostensum esset, illudque memoria excidisset, Daniel ei distinctè & per partes visum aperuit, nimirum per quietem ostensam ei statuam quamdam grandem & terribilem, cuius caput aureum, pectus & brachia argentea, venter & femora ærea, tibiæ ferreæ, desinentes in pedes partim fictiles, partim ferreos. Deinde vidisse lapidem abscindi e monte sine manibus, & ferire statuam in pedibus; quibus contritis corruisse statuam & in puluerem redactam: & lapidem illum creuisse in montem magnum, qui repleret totam terram. Exposito somnij viso, adiecit eius interpretationem: præsignari hac statua quatuor monarchias, quarum prima iam extabat, ceteræ suis temporibus alia post aliam erant exorituræ. Caput enim aureum designabat regnum Chaldæorum, quod tunc amplissimum erat & opulentissimum. Pectus argenteum monarchiam Persarum & Medorum, quæ illi successit, & duobus regnis, veluti brachijs, constabat. Venter & femora ænea monarchiam Græcorum. Tibiæ ferreæ monarchiam Romanorum potentissimam, in imperium Orientale & Occidentale diuisam. Pedes partim fictiles, partim ferrei, indicant illam monarchiam extremis temporibus partim firmam fore, partim imbecillam. Lapis excisus de monte sine manibus Christum Dominum demonstrat, qui absque virili opera de Virgine sanctissima, stirpeque Abrahamitica natus; qui in montem magnum excreuit, excitato regno quod totam terram erat occupaturum: qui in fine mundi omnia alia regna deleturus, & solus regnum æternum obtenturus. In huius somnij indicio & expositione tam clarè diuini numinis potestas, sapientia, & prouidentia eluxit, vt Rex superbissimus in faciem procidens Danielem seruum suum adorauerit, & numinis maiestatem luculente fuerit confessus.

133 Eædem quatuor monarchiæ ordine successuræ, & singularum conditiones ac proprietates alio mirabili viso Danieli fuere præmonstratæ cap. 7. sub specie quatuor bestiarum. Deinde illi ostensum regnum sanctorum, quod deletis omnibus mundi regnis æternum florebit: ita enim Angelus hanc visionem Danieli est interpretatus. *Hæ quatuor bestiæ magnæ, quatuor sunt regna, quæ consurgent de terra. Suscipient autem regnum sancti Dei altissimi, & obtinebunt regnum vsque in sæculum, & sæculum sæculorum,* id est, in omnem æternitatem. Videmus nunc impleta quæ de quatuor monarchijs exorituris ipsi ostensa fuere: vnde non debemus dubitare, quin ea quæ de regno sanctorum & iudicio diuino ibidem prædicta sunt, suo tempore certissimè complebuntur.

Rursus cap. 8. adhuc florente Monarchia Chaldæorum, aliæ monarchiæ huic successuræ, eidem Danieli ostensæ; Medorum quidem & Persarum specie arietis bicornis; Græcorum hirci vnicornis: modus item quo illa ab hac foret delenda; & hæc post primum Regem mox in quatuor reges diuidenda. Ex quorum regum posteris vnus esset venturus (nempe Antiochus Epiphanes) qui ex modico magnus effectus, Iudæos grauiter affligeret, Sanctuarium profanaret, iuge sacrificium e medio tolleret, & cogeret omnes ad idololatriam; idque per dies 2300. hoc est, per sex annos, tres menses, & dies viginti. & illum tandem absque hominum opera, vltione diuina conterendum. Quæ omnia impleta esse tempore persecutionis Antiochi constat ex libris Machabæorum; nimirum quadringentis & octo annis post hanc Danielis prædictionem: vt refert Iosephus lib. 12. Antiquitat. cap. 11. Qui lib. 11. cap. 8. etiam narrat hoc vaticinium Danielis de rege Græcorũ qui Persarum imperium euerteret, Alexandro, cùm esset Ierosolymis, a sacerdotibus ostensum: illumque magno gaudio affectum, eò quòd ipse de se illud interpretaretur; nempe se esse illum regem Græcorum (sicuti vere erat) qui Persarum imperium esset obtenturus.

134 Cap. 11. multa prædicuntur. Primò, progressus imperij Persici. Secundò, expeditio Xerxis in Græcos. Tertiò, Alexandri Magni imperium Persico successurum. Quartò, huius diuisio in quatuor regna. Quintò, bella atrocissima inter duos Alexandri successores; reges nimirum Syriæ & Ægypti, quibus inter se collisis, Iudæam in medio positam, vtrimque miserè afflictandam. item fœdera, matrimonia, fraudes, proditiones, & varij successus inter

eosdem,

eosdem, adeò vt non tam prophetia videatur, quàm historia. Sextò, persecutio Antiochi Epiphanis aduersus Iudæos. Septimò, occasione illius persecutionis transit ad persecutionem quæ futura est sub Antichristo, cuius typus erat illa Antiochi. Porrò omnia illa impleta esse præter vltimum (quod in fine mundi implendum expectatur) constat ex scriptis Ethnicorum, Iosephi, & libris Machabæorum. Stupenda planè fuit tam exacta, minuta, & multiplex futurorum prophetia.

Sed infinitum esset omnia persequi, quia omnes libri Prophetarum huiusmodi vaticinijs pleni: vnde ipsi & *Prophetæ* & *Videntes* ab omnibus appellati. Solùm breuiter ostendam ea quæ ad Christum Dominum nostrum pertinent, & ab Euangelistis commemorantur, sigillatim plurimis retrò sæculis fuisse præuisa & prænuntiata.

135 1. Ac primùm, Deum in specie humana cum hominibus versaturum plurimis locis insinuatur. sed clarissimè Baruch. 3. *Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius aduersus eum. Hic adinuenit omnem viam disciplinæ, & tradidit illam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est.* Itē Isa. 35. infra 7.

2. Nasciturum ex virgine. Isaiæ 7. *Ecce virgo concipiet & pariet filium, vocabitur nomen eius Emmanuel.* quo nomine insinuatur illum fore Deum & hominem: quia *Emmanuel* idem est quod Nobiscum Deus.

3. Nasciturum in Bethlehem. Micheæ 7. *Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda. Ex te exiet Dux qui regat populum meum Israel, & egressus eius ab initio à diebus æternitatis.* Vbi rursus eius diuinitas insinuatur.

4. Tempus quo venturus esset, designauit Iacob Genesis 49. *Non auferetur sceptrum de Iuda, & Dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.* Et magis distinctè Daniel cap. nono, vt paulò post dicemus.

5. Habiturum præcursorem qui animos populi ad illum excipiendum præparet, prædicitur Malachiæ 3. *Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam: & statim veniet ad templum suum dominator quem vos quæritis, & angelus testamenti, quem vos vultis.* Quem locum ipse Dominus de suo præcursore Ioanne intelligendum docuit Matth. 11. & Luc. 7. Rursus Isaia 40. *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri.* De quo loco vide c. 3 Matth. & 3. Lucæ.

6. Prædicatio Domini. Isaiæ 61. *Spiritus Domini super me, eò quod vnxerit Dominus me: ad annuntiandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem: vt prædicarem annum placabilem Domino, & diem vltionis Deo nostro: vt consolarer omnes lugentes,* &c. Quam prophetiam ipse Dominus in se completam docet Lucæ 4.

7. De miraculis Isaiæ 35. *Dicite pusillanimes; Confortamini, & nolite timere. Ecce Deus vester vltionem adducet retributionis: Deus ipse veniet & saluabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorum,* &c. Quem locum de se intelligendum ostendit Dominus Matthæi 11. cùm ait: *Ite & renuntiate Ioanni quæ audistis, & vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mūdantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur.*

8. Ingressus Domini in Ierusalem. Zachariæ 9. *Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem: Ecce Rex tuus veniet tibi iustus & Saluator: ipse pauper & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ.* Hoc impletum constat ex cap. 21. Matth.

9. Proditio per discipulum. Psal. 40. *Etenim homo pacis meæ, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem.* Quem locum ipse Dominus Ioannis 13. de suo proditore interpretatur.

10. Triginta argenteis vendendum. Zachariæ 11. *Appenderunt mercedem meam triginta argenteos. & dixit Dominus ad me, Proiice illud ad statuarium decorum pretium quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domum Domini ad statuarium.* Hic apertè prædicitur Dominum triginta argenteis appretiandum, & illos triginta argenteos abijciendos in templum, & agrum figuli seu statuarij ex illis coemendum. Quæ omnia impleta esse patet Matthæi 27.

11. Fuga discipulorum. Zach. 13. *Percutiam pastorem, & dispergentur oues.* Ita hunc locum interpretatur ipse Dominus passione imminente Matth. 26.

12. Multiplices ipsius dolores per flagella, coronationem, crucem. Isa. 53. *Non est species ei neque decor. Et vidimus eum* (Prophetica visione) *despectum & nouissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem &c.*

13. Quòd sponte & summa cum modestia ac mansuetudine, & sine vlla contradictione, nostra causa ista passurus esset. Isa. 52. *Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Et nos putauimus eum quasi leprosum & percussum à Deo & humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras: attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oues errauimus; vnusquisque in viam suam declinauit, & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. Oblatus est quia ipse voluit, & non aperuit os suum. Sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum,* &c. Hæc omnia apertissimè in Domino impleta esse cōstat ex Euangelistis.

14. Crucifixio. Psal. 21. *Foderūt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea.* Eadem præfigurata in serpente æneo in sublimi suspenso, cuius aspectu morsi à serpentibus sanabantur. Num. 21. sicut ipse Dominus declarat Ioan. 3.

15. Quòd inter latrones crucifigendus, & pro suis persecutoribus esset rogaturus Patrem. Isa. 53. *Ideo dispertiam ei plurimos, & fortium diuidet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam; & cum sceleratis reputatus est. Et ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus rogauit.*

16. Iudæorum irrisiones & blasphemiæ in Christum cruci affixum. Psal. 21. *Ego sum vermis & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Omnes videntes me deriserunt me, locuti sunt labijs, & mouerunt caput. Sperauit in Domino, eripiat eum, saluum faciat eum quoniam vult eum.* Ecce ipsissima verba Scribarum & Pharisæorum Matthæi 27.

17. Vestimentorum diuisio & sortitio. Psalmo 21. *Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.* Alteram enim vestem diuiserunt in quatuor partes: pro altera, quia scindi non poterat, miserunt sortem. Ioannis 19.

18. Quòd felle & aceto in cruce potandus. Psalm. 68. *Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto.*

19. Ossa eius non confringenda. Exod. 12. & Num. 9. *Os illius non comminuetis.* Lancea latus eius proforandum. Zach. 12. *Adspicient ad me quem confixerunt.* Vtrumque locum exposuit nobis Sanct. Ioannes Euangelista cap. 19.

20. Resurrectio. Psal. 15. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ, adimplebis me lætitia cum vultu tuo.* Hunc locum de Domini resurrectione intelligendum ostendit Petrus Spiritu sancto tam recens accepto illustratus, & repentè ex rudi & indocto piscatore sapientissimus orbis doctor effectus. Act. 2.

21. Die tertia resurrecturum. Oseæ 6. *Viuificabit nos post duos dies, & in die tertio suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius.* Huius rei typus (iuxta Domini explicationem, Matth. 12) fuit Ionas, qui tribus diebus fuit in ventre ceti, & tertio die viuus exiuit. Ionæ 2.

22. Ascensio in cælum. Psalm. 23. *Aperite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ.* Et Psal. 67. *Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus.* Ita hunc locum intelligendum docet Apostolus ad Ephesios 4. Micheæ 2. *Ascendet pandens iter ante eos.*

23. Missio Spiritus sancti. Ioelis 2. *Effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ. Senes vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt,* &c. Quam prophetiam impletam esse constat Actorum 2. Petro interprete.

24. Excidium Iudæorum ob necem Christi. Psalm. 68. *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum & in retributionem, & in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua. Effunde super eos iram tuam,*

& furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet: quoniam quem tu percussisti persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt, &c.

25. Tempus quo hæc omnia debebant fieri exactè descripsit Daniel angelica reuelatione edoctus. Ita enim loquitur Angelus cap 9. *Tu animaduerte sermonem, & intellige visionem. Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt super populum tuum, & super vrbem sanctam tuam, vt consummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna, & impleatur visio & prophetia, & vngatur Sanctus sanctorum*. Sensus est, Deum definiisse spatium annorum 490. (tot enim annos continent septuaginta hebdomades annorum) intra quod spatium (nempe sub finem illius) venturus est Messias auctor omnis sanctitatis, qui peccatum generis humani delebit, & homines Deo reconciliabit, & iustitiam sempiternam adducet: cuius aduentu visiones & prædictiones Prophetarum implebuntur. Deinde declarat quomodo hebdomades istæ sint inchoandæ, & vbi terminandæ. *Scito ergo & animaduerte: Ab exitu sermonis, vt iterùm ædificetur Ierusalem, vsque ad Christum ducem hebdomades septem & sexaginta duæ erunt*, hoc est sexaginta nouem, seu anni 483. *Exitus sermonis* (id est completio mandati Regij de ædificanda Ierusalem, nempe quando ciuitas completa & dedicata est, vt viri doctissimi interpretantur & probant.) factus est anno vigesimo tertio Artaxerxis, siue vt Iosephus libro 11. Antiquit. cap. 5. ait, anno vigesimo octauo ab exordio regni Xerxis computando, hoc est Olympiadis octogesimæ anno tertio, qui fuit annus septimus Artaxerxis solitariè regnantis. Porrò ab anno illo tertio Olympiadis octogesimæ vsque ad baptismum Christi, quando Christus a Patre dux populi declaratus est, & ipse se ducem doctrina & miraculis præbere cœpit, fuot præcisè anni 483. seu hebdomades sexaginta nouem. *Et rursus ædificabitur platea & muri in angustia temporum*. Hoc sæpius concessum & tentatum, sed bis impeditum, & demũ perfectum à vigesimo anno Artaxerxis vsque ad vigesimum tertium Olympiade octogesima. *Et post hebdomadas sexaginta duas* (quæ sequentur post septem hebdomadas primas) *occidetur Christus*, id est, post annos 483. seu in hebdomade septuagesima. *Et non erit eius populus, qui eum negaturus est*. Iudaicus populus non ampliùs censebitur populus Dei. *Et ciuitatem & sanctuarium* (templum) *dissipabit populus cum Duce venturo*; exercitus Romanus cum Tito & Vespasiano. *Et finis eius vastitas: & post finem belli statuta desolatio*, nempe quam Deus statuit & prædixit. *Confirmabit autem pactum multis hebdomada vna*. Legem Euangelicam multis miraculis, alijsque modis cõfirmabit Christus dux hebdomada vltima, nempe septuagesima. Nam per tres annos & aliquot menses post baptismum prædicauit. *In dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium*. Christo enim in dimidio hebdomadis vltimæ mortem subeunte, cessabit ratio veterum sacrificiorum, quæ ad sacrificium crucis præfigurandum erãt instituta. *Et erit in templo abominatio desolationis*. Quibus verbis vel insinuatur detestabilis factio zelotarum, quæ totius desolationis & excidij causa extitit: vt narrat Iosephus lib. 6. De bello Iudaico cap. 16. lib. 7. c. 4. & alibi. vel significatur quòd exercitus gentilium desolationem & vastitatem inferens non solùm ciuitatem, sed etiam templum occupabit & vastabit. *Et vsque ad consummationem* (sæculi) *& finem perseuerabit desolatio*. Videmus hæc omnia cõpleta præter illud vltimum. Verùm non dubitandum, quin & hoc quoque perfectè complebitur, cùm iam penè sedecim sæculis illa desolatio & Iudæorum dispersio durauerit.

Ioan. Deckerius in Thesib. Iac. Tirinus, & quidam alij.

26. Gentium ad fidem Christi conuersio. Genesis 18. *In semine tuo benedicentur omnes gentes*. Psal. 21. *Reminiscentur & conuertentur ad Dominum vniuersi fines terræ: & adorabunt in conspectu eius vniuersæ familiæ gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium*, &c.

Isaiæ 49. *Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fæces Israel conuertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea ad extremum terræ*. & c. 66. *Mittam ex eis qui saluati fuerint ad gentes in Africam & Lydiam, in Italiam & Græciam, ad insulas longè, ad eos qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam: & annuntiabunt gloriam meam gentibus, & de cunctis gentibus adducent donum Deo*.

Hæc & alia plurima de Domino multis sæculis ante eius in carnem aduentum à Prophetis prædicta, quæ clarissimè constat esse completa. Ipse verò Dominus, tamquam omnium præscius, miras quoque prædictiones edidit, quibus suam diuinitatem patefecit: ex quibus nonnullas referam.

1. Prædixit minutim & ordine totam suam passionem 137
Matth. 20. *Ecce ascendimus Ierosolymam, & Filius hominis tradetur Principibus sacerdotum, & Scribis, & condemnabunt eum morte: & tradent illum gentibus ad illudendum, & crucifigendum, & tertia die resurget*. Eadem sæpè aliàs insinuauit Matthæi cap. 16. 17. & 26. Marci 9. Lucæ 9. Ioannis 3. &c.

Marci 10. Lucæ 18.

2. Negationem Petri. Marci 14. ait illi Iesus: *Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus*. Stupenda prorsus fuit ista adeò distincta & minuta prædictio, præsertim cùm Petrus videretur omnium firmissimus, & tempus esset adeò breue, & illa præmonitio posset illum ad sibi cauendum excitare. Vnde Dominus non solùm præsciebat illud ita euenturum, sed etiam nouerat hanc suam reuelationem non impedituram euentum.

3. Proditionem Iudæ & fugam discipulorum. Matthæi 26. Marci 14. Lucæ 22. Ioannis 13.

4. Occursum hominis amphoram aquæ baiulantis, &c. Marci 14. & Lucæ 22. *Mittit duos ex discipulis suis, & dicit eis: Ecce introeuntibus vobis in ciuitatem occurret vobis homo quidam amphoram aquæ portans: sequimini eum in domum in quam intrat, & dicetis patrifamilias domus: Dicit tibi magister, vbi est diuersorium vbi pascha cum discipulis meis manducem? Et ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum; & ibi parate. Euntes autem inuenerunt sicut dixit illis*, &c. Similis est prædictio de pullo asinæ Luc. 19. Matth. 21.

5. De statere in ore piscis qui primus occursurus. Matth. 17. *Vt autem non scandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum: & eum piscem qui primus ascenderit tolle: & aperto ore eius inuenies staterem; illum sumens da eis pro me & te*. Vbi non solùm ostendit se præscium futurorum, sed etiam se esse Dominum maris & piscium; qui omnia etiam longinqua & absentia habeat in potestate.

6. Euersionem Iudæorum. Matth. 24. *Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur*. Lucæ 19. *Videns ciuitatem fleuit super eam, dicens: Quia si cognouisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi: nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, & circumdabunt te, & coangustabunt te vndique: & ad terram prosternent te, & filios tuos qui in te sunt, & non relinquent in te lapidem super lapidem, eò quod non cognoueris tempus visitationis tuæ*. Lucæ 21. *Cùm videritis circumdari ab exercitu Ierusalem, tunc scitote quia appropinquauit desolatio eius. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes; & qui in medio eius, discedant; & qui in regionibus, non intrent in eam: quia dies vltionis hi sunt, vt impleantur omnia quæ scripta sunt: & cadent in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes*, &c. Quæ omnia sic impleta esse constat ex historia Iosephi.

Omitto alias plurimas Domini prædictiones, vt de Apostolorum prædicatione & miraculis; de illorum persecutionibus, de Petri crucifixione, & Ioannis permansione; de gentium conuersione, de Euangelij in toto orbe prædicatione, de Ecclesiæ in finem mundi duratione; & similia.

Omitto etiam innumeras prædictiones sanctorum virorum qui post Christum singulis sæculis extiterunt, & diuino spiritu afflati futuros euentus prænuntiarunt, & alia occultissima patefecerunt.

Ex ijs quæ dicta sunt, tria manifestè colliguntur. Pri- 138
mò, Esse aliquod Numen omnium futurorum & occultorum conscium, à quo res humanæ gubernantur, quod suis eximijs cultoribus arcana pandit, & futura, quorum nullæ causæ determinatæ extant, reuelat. Secundò, Christum, cuius omnia gesta & euenta à Prophetis tot antè sæculis prædicta sunt, quique ipse adeò mirabilis, & ortu, & operibus, & prædictionibus, & doctrina, & vita, & exitu, &

successibus

succeſſibus fuit, eſſe verum & vnicum mundi Saluatorem. Tertiò, Fidem Chriſti ad ſalutem eſſe neceſſariam. Nemo de iis dubitare poterit, qui prædictiones ſuprà commemoratas iudicio & ratione expenderit.

Vndecima Ratio, ex ſpiritibus.

139 INfinitis exemplis & experientijs conſtat eſſe ſpiritus, hoc eſt, ſubſtantias quaſdam inuiſibiles, mente præditas, ſubtilitate naturæ omnia peruadentes, quæ longe humanam omnē potentiam, ſapientia & induſtriam ſuperant.

Id manifeſtum eſt, Primò, ex oraculis & reſponſis quæ per idola apud omnes gentes reddi conſulentibus conſueuerunt. Non enim ſtatuæ inanimæ ſupplicantes intelligere, aut reſponſa dare poterant, ſed ſubibant eas ſpiritus, ſeu dæmones, & per illas reſpondebant. Alijs locis reſponſa dabantur per ſacerdotes idolorum, qui certis ceremonijs inuocato dæmone, ab eo correpti, tamquam numine afflati oracula fundebant, dæmone per os eorum, aut ventrem & vmbilicum, aut pudenda, loquente. Hinc *ἐγγαστρίμυθοι*, ſiue ventriloqui, & Pythonem habentes. Notiſſima ſunt ita non ſolùm ex ſacra, ſed etiam ex prophana hiſtoria. Celeberrimum multis ſæculis fuit oraculum Apollinis Delphici, & Iouis Ammonis vltra Cyrenem, & Dodonæum in Epiro, & alia nonnulla. Hac impoſtura dæmones idololatriam propagarunt, & ſe ipſi in ſtatuis toto ferè orbe plurimis ſæculis tamquam numina coli fecerunt; & etiam num apud Indos, Chinenſes, Iapones, Tartaros, Braſilios, Peruanos, & alias nonnullas gentes coluntur: vt meritò dixerit Propheta Pſalmo 95. *Quoniam omnes dij gentium dæmonia; Dominus autem cælos fecit.*

140 Secundò, Idem perſpicuum eſt ex diſciplina Necromanticorū & Magorum, qui apud omnes gentes reperiuntur. Hi enim certis ceremonijs & carminibus norunt dæmones euocare, & efficere non ſolùm vt mirabiles edant effectus, qui eorum indicent præſentiam; ſed etiam vt ipſi ſe præſentes viſibili forma ſiſtant, & cum hominibus ſermones miſceant, ſeſeque familiares exhibeant. Formam huius euocationis deſcribit Homerus lib. 11. Odyſſeæ: vbi Vlyſſes excitat Tyreſiam & vmbras Orco, vt ab illis de reditu ſuo ſciſcitetur. Similis Necromantica excitatio facta legitur à Scipione apud Silium, à Tireſia apud Statium, ab Ocſone apud Flaccum, a Canidia apud Horatium, ab Erichthone apud Lucanum. Vnde patet hanc rem etiam apud veteres fuiſſe viſitatam; imò antiquiſſimam eſſe conſtat ex Hiſtoria ſacra, quæ de magis Pharaonis, & pythoniſſa commemorat.
Exo. 8. & 9. 1. Reg. 28. & hoc ſæculo ex actis iudicialibus & multiplici experientia paſſim conſtat de ſagarum cum dæmonibus commercio & conuictu.

Tertiò, Ex ijs quæ cernuntur in obſeſſis, quos energu-
141 menos vocamus. Duo enim in illis videmus, quæ vim humani ingenij longe ſuperant. Alterum eſt, quod ſæpe loquantur linguis peregrinis, quas ipſi prorſus nec intelligūt, nec vmquam didicerunt. Alterum quòd pandant occulta, vel procul poſita annuntiēt, perinde ac ſi coram vidiſſent. Vtrumque manifeſtum eſt indicium ſuperioris cuiuſdam & inuiſibilis naturæ, qua tunc aguntur.

Denique idem conuincitur ex plurimis ſpirituum apparitionibus, quæ probatiſſimis hiſtorijs ſunt conſignatæ.

Ex his perſpicuum eſt, eſſe in mundo ſpiritus, & quidem
142 ingenti numero. Nam vbique terrarum ab omni æuo ſæpiſſimè ſe manifeſtarunt: adeò vt nullum ſit regnum, nulla prouincia, nullum oppidum, nullus pagus, vbi apparitionis eorum non ſit memoria, aut non extent veſtigia. Pythagoras, vt refert Laertius, *Totum hunc aera plenum eſſe volebat animis; & eos dæmones ac heroas exiſtimari.* Eadem ferè fuit aliorum veterum ſententia: qui ſingulis hominibus ſuum genium vel dæmonem aſſignatum à Deo ſtatuebant. ita Heſiodus, Homerus, Menander, Triſmegiſtus, Plato, & Stoici. Quòd ſi multi ſunt ſpiritus, neceſſe eſt vnū eſſe ſpiritum ſummum, cui ceteri ſubſint, cuius nutu & imperio regantur. Omnis enim multitudo niſi ad vnum principium & rectorem reuocetur, parit confuſionem. Vnde etiam inter corpora eſt certus ordo, & alia ſunt ſuperiora, alia inferiora; omniaque tandem vni ſupremo ſubſunt, cuius & complexu coercentur, & motu cientur. potiore ratione debet eſſe ordo inter ſpiritus, ita vt omnes ad vnum ſupremum reducantur. Quantò enim aliquid eſt præſtantiùs, tantò debet eſſe magis ordinatum, & rectè diſpoſitum in mundo. at ſpiritus ſunt longè omnibus rebus corporeis præſtantiores: debet ergo inter illos eſſe maximus ordo, ſubiectionis nimirum & prælationis. Abſurdum plane eſt in ſuprema ac nobiliſſima Vniuerſi claſſe *ἀταξίαν*, & confuſionem admittere, cùm inferiorem tam præclare videamus diſtributam & diſpoſitam.

Idem confirmatur ex grauiſſimis incommodis, quę inde 143
ſequerentur. Si enim inter ſpiritus non eſſet ordo, nec omnes vni ſupremo ſubijcerentur, cuius nutu ac potētia continerentur; quilibet eorum pro ſua libidine poſſet mundum turbare, homines exagitare, bona diripere, incendere, vaſtare; corporibus dolores morbos, mortem immittere; denique totum genus humanum perdere ac profligare: nec vllum eſſet remedium, cùm ille non habeat ſuperiorem a quo coerceatur. Itaque non poſſet mundus vllo modo conſiſtere. Quam enim ſpiritus dæmoniorum ſint proni ad malefaciendum, & ad calamitates hominibus inferendas, conſtat tum ex hiſtoria Iob, cuius vniuerſam ſubſtātiam ſatan perdidit, filios & filias interfecit, corpus grauiſſimis vlceribus afflixit: tum ex innumeris ſacrificijs Ethnicorum, in quibus humanas hoſtias ſibi dæmones iubebant offerri, delecto eo quod cuique erat chariſſimum, nempe filio vel filia, vel eo qui in Republica præſtantiſſimus: tum ex bellis & cædibus ad quæ illi ſpecie numinum mortales concitabant. Si ita ſæuierūt in homines, Deo illis habenas propter hominum peccata nonnihil laxante; quid non facerent, quas calamitates non irrogarent, quos cultus & honores ab illis non extorquerent, ſi ſui prorſus eſſent arbitrij, & nullius ſuperioris vi & imperio cohiberentur?

Sed & inter ipſos diſcordiæ & bella facilè concitari poſſent, nemine eos coercente. Sicut enim inter Principes, qui nullum ſuperiorem agnoſcunt, paſſim videmus bella moueri, quibus orbis grauiſſime concutitur; eò quòd nullius potentioris, qui eorum controuerſias dirimat, ius dicat, & iniqua molientes coerceat, imperio contineantur: ita inter ſpiritus neceſſe erit diſſenſiones, ſimultates, & bella concitari, quibus mundus planè peſſum ibit, ſi nulli ſuperiori ſubduntur. Quiſque enim ſuo honori ſtudebit, & omnia ad ſuum nutum & imperium trahere conabitur. Vnde meritò Homerus:

Οὐκ ἀγαθὴ πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω,
Εἷς βασιλεύς.

Non eſt bonum multos eſſe in regno Principes, vnus Princeps eſto: vnus Rex. & ex Homero Ariſtotel. *τὰ γὰρ ὄντα οὐ βούλεται πολιτεύεσθαι κακῶς. Natura rerum non vult male gubernari, ſed* optime.

Denique cùm multi ſint ſpiritus, vt oſtenſum eſt; vnde hæc multitudo ortum habuit? quis eos in hunc mundum 12. Metaph. c. vlt. in fin.
introduxit? Non enim orti ſunt ex corporibus, cùm ipſi omnibus rebus corporalibus ſint eminentiores: & corpus non pariat niſi corpus. Neque etiam alij ex alijs, ſicut animalia, propagati: hoc enim proprium eſt rerum corruptioni obnoxiarum; nimirum vt hac ratione ſpecies earū perpetuentur, dum natura extincta in parente, conſeruatur in ſobole. Neque ſinguli habent eſſe a ſeipſis, ita vt a nulla cauſa dependeant: quia ſi aliquid ſtatuendum ſit quod eſſe a ſe habeat, ſatius eſt illud eſſe vnum quam multa. Magis enim conſentaneum eſt, eſſe vnam quamdam naturam a nullo dependentem, in qua tota plenitudo eſſendi eminenter & vnitè exiſtat, & à qua in reliquas omnes pro cuiuſque gradu & captu eſſe deſcendat; quam multas naturas, quæ a nullo dependeant. Vbi enim eſt multitudo vel ſpecierum vel indiuiduorum, ibi quoque eſt limitatio & imperfectio, cùm illa multa ſint omnino diſtincta, nec alterum alterius perfectionem & vim contineat. Hinc fit vt nihil illorum ſit propter ſe, ſed propter aliud, & omnia illa conſpirent, & coaleſcant in vnum, fiatque veluti partes vnius integri, quod ex ipſis conſurgit. Sic multa corpora conſtituunt vnum mundum, & multi homines vnam Rempublicam, & multi ſpiritus vnum regnum, ſeu Rempublic. ſpirituum. At verò quod eſt a ſe, debet eſſe omnino perfectum, & ſibi planè ſufficiens, nullius egens conſortio, quid ita? quia quod a ſe eſt, id etiam eſt propter ſe: quod caret principio effectiuo, etiam caret fine: ac proinde ipſum ſibi eſt finis ac omne bonum, ita vt extra ſe nec conſortium, nec auxilium, nec complemētum, nec lucem,

nec veritatem, nec gaudium, nec beatitudinem quærere debeat, sed omnia hæc in seipso, & a seipso plenissime habeat. Itaque id quod est a se, a nullo dependens, solùm vnum esse potest, non multa: nempe ipsum esse illimitatum & primordiale, per se sufficiens, fons omnis entis & naturæ limitatæ.

145 His accedit quòd ponere multos spiritus à nemine dependentes, nihil est aliud, quã introducere πολυθεΐαν, seu deorum confusam turbam, & multa prima principia: sicut olim faciebat cæca Gentilitas, singulis negotijs & rebus humanis proprios & particulares deos assignans, qui illarum essent auctores, directores, & supremi præsides, à nullo dependentes. Sic Venerem faciebant præsidem amorum & libidinum; Dianam, venationis; Cererem, frugum; Mercurium, negotiationis; Æsculapium, curãdorum morborum; Martem, belli; Palladem, sapientiæ; Apollinem & Musas, poetices; Fortunam, euentuum fortuitorum, & ita in alijs innumeris: stulto plane iudicio: quasi vnum numen non valeat tantæ negotiorum multitudini attendere; nec tantum habeat sapientiæ aut potentiæ, vt illa possit simul dirigere ac moderari, vel saltem non absque tædio & molestia. *Fragilis & aboriosa mortalitas in partes ista digessit, infirmitatis suæ memor, vt portionibus quisque coleret, quo maximè indigeret.*

Plin. lib. 2. c. 7.

Ex his satis demonstratum, esse vnum supremum spiritum, cui omnes alij spiritus subsint, cuius nutu & imperio gubernentur, a quo ceteri omnes sint procreati & formati; quem Deum vocamus.

Duodecima Ratio, ex absurdo.

146 SI nullum est numen, nullaque prouidentia, qua res humanæ gubernentur; multa profectò sequuntur absurda, & ab omni ratione, sanoque iudicio aliena; quæ clarè conuincunt illud nullo modo statui posse.

Si nullum est numen, prima veritas aperiet viã ad omnia scelera.

Nam primo sequitur, Primam ac supremam veritatem de numine & prouidẽtia, aperire portã mortalibus ad omnem vitæ impuritatem, ad omnem iniquitatem & iniustitiam, ad omnem superbiam, arrogantiam, tyrannidem, denique ad perfidiam, periuria, sacrilegia, & omne scelerum genus. Nihil enim est tam immane, vel iniquum, vel impium, quod metu numinis sublato, mens humana non ausit aggredi, & perficere, iuxta illud Psalmistæ; *Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus. Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in iniquitatibus*, &c. Ecce fructum illius doctrinæ & persuasionis; omnium scelerum turpitudo & abominabilis enormitas. Illud sequi est manifestum. Sicut enim, si est aliquod numen, prima & suprema veritas est *esse Deum qui mundum regat*: ita si nullum est numen, prima & suprema veritas erit *nullum esse Deum qui mundum regat*. Erit enim veritas de eo, quod apprehenditur ab omnibus esse supremum ac primum omnium principium. Hæc autem veritas extinguet in animis hominum omnem numinis metum & reuerentiam: sublato autem metu, patet via ad omnia scelera. At quid absurdius dici vel cogitari potest, quàm primam & summam veritatem, & maximum diuinitatis arcanum ab hominibus cognitum vel apprehensum, ad omne nefas & flagitium viam aperire, eosque sceleratissimos, & impurissimos efficere?

Psal. 52.

147 Secundò sequitur, id quod est falsum & impossibile, & mera chimæra, esse causam omnis religionis, pietatis, iustitiæ, temperantiæ, modestiæ, benignitatis, patientiæ, denique omnis virtutis & honestatis: pacis insuper & tranquillitatis in Republica, & omnis boni in genere humano. Persuasio enim numinis, eiusque amor & timor, hæc omnia bona pariunt: & quò illa maiora & vehemẽtiora fuerint, eò maiora bona ex illis in animis hominum, & statu politico oriuntur. Vnde numquam extitit Respublica benè instituta, in qua Religio, & persuasio prouidentiæ numinis non viguerit: & priuatim quò quisque fuit erga numen reuerentior & religiosior, eò probitate & vitæ innocentia fuit illustrior. Et contrario quò quis numen minoris æstimauit, eò fuit sceleratior: vt ex vtraque historia tam prophana quam sacra constat. At cuius amentiæ est credere, falso & impossibili figmento tantam inesse vim ad omnem virtutem; solidæ, autem veritati tantam illecebram ad omne flagitium & perniciem?

Impossibile figmentum erit causa omnis virtutis.

148 Tertiò sequitur, Veram & summam sapientiam extinguere omnem virtutem, & homines efficere pessimos: summum verò errorem & amentiam excitare ad omnem virtutem, & homines efficere optimos. Si enim nullum est, numen, summus error & amentia est, certò credere esse numen, & prouidentiam; summa sapientia, credere hæc nihil esse nisi hominum figmenta & chimæras. Item consequitur, veritatem & sapientiam esse homini & Reipublicæ maxime perniciosam; errorem vero maxime salutarem: veritatem & sapientiam esse maximè occultandam tamquam venenum animorum & omnis Reipublicæ; errorem vero omnibus modis promouendum tamquam omnis boni fontem: lucem summam intellectus summas adferre tenebras animorum; & summas tenebras intellectus gignere summam lucem & pulchritudinem animorum. Quæ omnia plena sunt furoris & amentiæ.

Sapientia extinguet omnem virtutem; error verò suscitabit.

Quartò sequitur, Omnes eos qui sapientia, vitæ sanctitate, miraculis, prophetico spiritu maximè illustres vmquam fuere, deceptos fuisse in re maxima, nec potuisse veritatem circa numinis rationem assequi; hi enim omnes diuinitatem & prouidentiam agnouere, & summe venerati sunt: qui verò impietate, turpitudine vitæ, & omni scelerum immanitate erant infames, eos solos hoc arcanum deprehendisse; tales enim fuerunt omnes numinis contemptores. Omnium ergo mortalium pessimi fuere sapientissimi, omnium verò optimi insipientissimi, & tenebris maximis ignorantiæ, & errorum obsiti.

Optimi fuissent stultissimi; pessimi sapientissimi.

Quinto sequitur, Amare Deum, timere vindictam, offerre sacrificia, orare numen, hymnis & laudibus illud celebrare, seruare iusiurandum, nõ esse bona, sed inania, stulta, impia, & rectæ rationi aduersa: non secus ac amare, timere, colere, laudare chimæram, vel aliud humani capitis figmentum. Si enim diuinitas est figmentum sicut chimæra, manifestum est non amplius illi deferendum quam chimeræ. 149

Optima virtutum officia essent pessima.

Sextò sequitur, Esse impium, sacrilegum, blasphemum, numinis contemptorem, non esse malum, aut rectæ rationi aduersum, sed hæc esse bona & laude digna, cùm veræ doctrinæ de numine sint consentanea. Si enim nullum est numen, omnes illi actus quibus contemnitur, & ignominia afficitur, boni sunt: tum quia sunt protestationes quædam arcanæ veritatis: tum quia valent ad falsam persuasionem hominibus de prouidentia & numine eximendam. Sicut contumeliæ in idola gentilium sunt laudabiles: quia illis testamur nullam idolis inesse diuinitatem. nihil contemptibilius eo quod nec est, nec esse potest.

Blasphemia non esset mala.

Septimò sequitur, Mundum esse instar nauis in salo fluctuantis, quæ gubernaculo & gubernatore est destituta. Item instar maximæ Reipub. ex omni hominum genere conflatæ, in qua nullæ sunt leges, nullus iudex, nullus rector, nullus tranquillitatis & boni publici curator. Si ita est, quomodo mundus potest consistere, præsertim cum rebus tam disparibus, & contrarijs, & pugnantibus constet? Sicut enim nauis absque gubernatore huc illuc fortuito impetu iactatur, donec allidatur in scopulos, vel impingat in breuia, vel fluctibus hauriatur; Respublica absque rectore cædibus & seditionibus se ipsa conficit: ita necesse erit mundum inordinatissime ferri, & contrariorum pugna dissolui, si nullus est rector, qui dirigat, & pugnantia in concordiam conspirare faciat. 150

Octauò sequitur, Hoc vniuersum, & partium eius formationem ac dispositionem casu extitisse, & in hanc formam ac speciem coaluisse. Si enim nulla est mens, quę singulas eius partes formauit, & in hanc structuram, quam videmus, digessit ac composuit; necessariò fatendum est casu id totum accidisse, iuxta sententiam Democriti, qui ex fortuito impetu & concursu atomorum omnia formata statuebat. At quid hoc est aliud quam mera fatuitas & rationis inopia? Quomodo quod summa ratione constat, casu fieri potuit? Videt quispiam splendidissimum & summa arte perfectum palatium, cuius structuram omnes Architecti mirantur: quærit, quis artifex hoc extruxerit: respondetur ei, à nullo artifice extructum, sed olim ibidem extitisse montem arboribus consitum, quo per terræ motum corruente partes dissilierint: & hoc sapiu ac collisione singulas partes ita formatas, in hanc speciem substructionis & palatij formam, loco informis cumuli, repente coaluisse. quis adeo vecors erit, vt hoc credat?

Vniuersum casu factũ.

Hæc & alia multa, eo principio posito, manifeste consequun-

sequuntur. quæ omnia quàm ab omni specie veri sint aliena, rationis luci aduersa, & dictu horrenda, nemo non videt. Quare & illud principium, quod fons est talium scelerarum, oportet a veritate esse alienissimum.

151 *Obiectio.* Dicet aliquis talem persuasionem in religionibus sæpè maximam vim habere ad hominum animos a sceleribus absterrendos, & ad probitatem ac iustitiam impellendos. Ethnici enim qui plures deos pro multitudine & diuersitate rerum humanarum statuebant, eorumque prouidentia res humanas geri, & mortalibus præmia vel supplicia pro meritis decerni putabant (quæ tamen omnia falsa erãt, & impossibilia) nihilominùs ex hac animi conceptione abstinebant a multis iniurijs & sceleribus, quibus illa numina credebant offendi, ne in illorum iram incurrerent, & pœnas siue in hac vita, siue in futura darent. Itaque argumentum illud quod supra secundo loco numero 141. adduximus, alicui videri possit minime firmum.

Respondeo, Persuasionem Ethnicorum fuisse quidem falsam in particulari (quatenus sentiebant hos vel illos esse numina, & curare res humanas) non tamen in genere, quatenus sentiebant esse aliquod numen, cui res humanæ sint curæ, quodque factorum exigat rationem. Vnde quando vel metu numinis offendendi, vel affectu placendi, abstinebant a malo, vel faciebant aliquid boni, impellebantur non vi persuasionis qua falsa erat de tali numine, sed qua vera in genere. Solùm enim errabant in re subiecta, tribuentes rationem numinis & prouidentiæ illis quibus minime oportebat, eamque in illis venerantes. Itaque non tollebant ipsam rationẽ formalem numinis & prouidentiæ, sed eam statuebant: ac proinde retinebant aliquo modo iustitiæ politicæ verum fundamentum. At verò si nullum est numen, nulla prouidentia, ipsum fundamentum in genere penitus est falsum & fictitium: ac proinde fieri non potest vt aliquam vim habeat ad vitæ probitatem: aut si aliquam vim habet, vt experientia constat habere maximam, perspicuum est non esse rem fictitiam, sed veram.

Decimatertia Ratio, ex animæ immortalitate.

152 SI anima rationalis statuitur non extingui cum corpore, sed viuere immortalis, nulla est ratio tollendi numinis & prouidentiæ. Si enim est infimus aliquis spiritus incorporeus, viuus, intelligens & immortalis, cur non sit aliquis summus? Vbi enim sunt varij gradus naturarum, necesse est inueniri supremum, nõ minùs quàm infimum, & medios. Ostensum autem est suprà, esse aliquos spirituum gradus longe anima humana præstantiores. Infra tamen animam nullus est gradus, sed ipsa natura rationalis vltimus est terminus. Brutorum enim animas cum corpore interire constat.

Deinde si est immortalis, non est dubitandum, quin post hanc vitam sit factorum retributio; & virtuti constitutum sit præmium, flagitio supplicium.

Absurdum enim est eas animas quæ scelerate & in omni bonorum affluentia vixerunt in corpore, & nullam scelerum pœnam dederunt, post hanc vitam pares esse illis, quæ hic grauia sunt perpessæ, & nihilominùs iustitiæ tramitem non deseruere: nullamque haberi rationem eorũ, quæ gesta in hac vita. Oportet ergo esse aliquam prouidentiam, cui hæc curæ sint, & singulis pro meritis compenset. Vnde omnes philosophi, & omnes religiones quæ animam post corpus superesse censent, simul statuunt præmia & supplicia, & prouidentiam numinis, qua hæc iustè dispensentur. Pulchre hoc argumentũ prosequitur Chrysostomus serm. 4. De prouidentia. *Si nihil est post hanc vitam* (si anima cum corpore extinguitur) *ergo neque Deus est. Nam si Deus est, iustus est: si iustus est, iuxta merita vnicuique distribuet. Si autem nihil est post hanc vitam, vbi accipient singuli pro suis meritis? Multi hic benè habent, & in honore degunt, licet mali: alij verò affliguntur, licet iustè viuant. Si ergo post hac nihil est, emigrabunt iusti afflicti iniuria, & iniusti immeritam felicitatem potiti. Vbi manebit ergo iustitia? Si enim nemo quod meritus est accipiat, neque Deus secundùm se iustus est. Si autem Deus non est iustus, neque Deus est*, &c. Et infrà: *Atqui Deum esse, creatura clamitans: igitur & iustus est. Quod si iustus est, tribuit vnicuique quod iustum. Si vnicuique quod iustum est tribuit; necesse est post hanc vitam esse tempus, in quo singuli iuxta merita accipient.* Hæc ille. Itaque concessa animi immortalitate, necesse est fateri numen, eiusque prouidentiam: & sublata animi immortalitate, etiam tollitur iustitia & prouidentia numinis, atque adeò ipsum numen. Probanda igitur nobis est animorum immortalitas: verùm quia ea res erit prolixior, commodiùs in secundum librum differetur, vbi ex professo id acturi sumus.

Decimaquarta Ratio, ex varijs diuinæ vltionis & benignitatis exemplis.

ETsi præcipua peccatorum vindicta reseruetur sæculo futuro, quando fiet omnibus iusta meritorum compensatio, tamen in hoc sæculo interdum nonnulla eduntur exempla, vt homines intelligant, Deum non dormire, sed excubare in rebus humanis, & omnia aduertere; secumque reputent quàm grauia post hãc vitam omnes iniquos maneant supplicia. Itaque etsi laxæ admodum habenæ, & magna viuendi pro arbitratu licentia mortalibus sit concessa, & pleraque ita perturbate geri ferrique videantur, vt nulla subinde numinis prouidentia in rebus humanis appareat, impijs omnia pro sua libidine agentibus, & iustis misere oppressis: tamen si quis temporum decursus consideret, videbit eam non ita quiescere & abdi, quin sæpius post aliquod interuallum (mensura peccatorum in aliqua gente completa) sese prodat graui & notabili supplicio in eam gentem vindicando. Cuius rei plurima extant exempla, tum in Sacris litteris, tum apud profanos scriptores. Nos aliquot illustriora in medium proferemus. 153

Primum sit diluuium generale, quo totum genus humanum (exceptis octo hominibus) propter sua scelera est deletum. Descripsit hoc supplicium cum suis pertitalibus elegantissime magnus propheta Moyses, Genesis 6. 7. 8. Multis modis hic se aperuit diuina prouidentia. Primò, cùm in vindictam peccatorum sanxit humani generis internecionem, eamque prædixit ipsi Noe centum & viginti annis ante euentum. Secundò, cùm ad seminarium mundi iussit fabricari arcam, præscripta forma & mensura, quæ omnium animantium terrestrium & volatilium species capere posset, & ab interitu seruare; trecentis cubitis in longum, quinquaginta in latum, & triginta in altum designatis. Eam vero mensuram fuisse sufficientem, non solùm omnibus animantibus, sed etiam pabulo quantum in annum opus erat, facile demonstrari potest, & a viris doctissimis ostensum: vt liqueat rem eam non humano consilio, sed diuina sapientia constitutam. Tertiò, cum miro modo effecit vt pluuia ingruente omne genus animantium ad arcam confluerent, & se per mansiunculas aptatas distribui sinerent. Quartò, cùm pluuiam assiduam, quadraginta dierum & quadraginta noctium spatio, per totum orbem induxit, qua globus aquæ terram vndique cingens ita excreuit, vt altissimos montes quindecim cubitis superaret. Porrò eam pluuiam potuisse tantum aquarum intra illud tempus efficere, partim ratione, partim experientia facile ostendi potest. Quintò, cùm intra vnius anni spatium tantum aquarum in terras effusum, & rursum in auras dissipatum. Nam quadraginta diebus aqua ad summum excreuit, centum quinquaginta diebus in eadem altitudine & copia constitit: reliquo tempore anni, hoc est centum septuaginta quinque diebus ita absumpta ac dissipata, vt vltimo die terra iam siccata, Noe cum vniuersa familia & animantibus omnibus sit egressus. Itaque annum integrum solarem in arca fuit, hoc est dies 365. ingressus enim est anno sexcentesimo vitæ suæ, mense secundo, die decimoseptimo: egressus verò anno sexcentesimo primo, mense secundo, die vigesimo septimo: quare duodecim menses lunares & vndecim dies, qui efficiunt annum solarem. Sextò, cùm pœnæ lentitudine miseris illis tribuit spatium pœnitentiæ, ne vna cum corpore perirent etiam animæ. Non enim dubitandum est quin innumeri, diuinam manum in tam horrenda castigatione sentientes, pœnitentiam egerint, & veniam peccatorum cum ingenti dolore a Domino petierint & obtinuerint, sicut fieri consueuit in periculis naufragij, vbi etiam sceleratissimi quique magno pie- 154 Gen. 6. v. 3.

tatis

tatis affectu ad Deum confugiunt, pectora tendunt, dolorem malefactorum concipiunt, emendationem promittunt, & veniam obtinent, animæque salutem, corporibus pereuntibus, consequuntur. Diluuij illius & Arcæ meminerunt omnes barbaricæ historiæ scriptores, teste Iosepho lib. 1. Antiquit. Iudaicarum cap. 4. vbi & hoc addit, etiam suo tempore reliquias arcæ apud Armenos ostendi solitas.

155 Secundum fit excidium Sodomæ & vicinarum trium ciuitatum, quando Deus imbre sulphureo cælitus immisso totam illam regionem cum omnibus suis habitatoribus propter eorum peccata deleuit. Hanc cladem ita describit Moyses Genesis 19. *Sol egressus est super terram, & Loth ingressus est Segor. Igitur Dominus pluit super Sodomam & Gomorrham sulphur & ignem à Domino de cœlo: & subuertit ciuitates has, & omnem circà regionem, vniuersos habitatores vrbium, & cuncta terræ virentia.* Vix quadringenti anni elapsi erant à diluuio, cùm hoc accidit: quò minùs excusatione digni erant, qui in tam recenti memoria tantæ punitionis, rursum in omnia flagitiorum genera, & præsertim in fœdissimas libidines (quarum causa potissimum prior illa internecio irrogata fuerat) se ingurgitarunt. Mirificè in hoc Dei opere eluxit tum misericordia, tum iustitia, *Misericordia*, cùm deprecante Abrahamo ostendit Dominus se paratum parcere Sodomæ, si vel decem iustitiæ cultores in ea reperirentur. Quid benignius, quàm parcere decem millibus impiorum propter decem iustos illis permixtos? Tanti est apud Deum iustorum vita. *Iustitia*, cùm eos ex inopinato, & nihil tale metuentes opprimit; vix modico ad pœnitendum concesso spatio, idque supplicio adeò immani & horrendo. Quid enim terribilius quàm ardentis sulphuris immensa vis cælitus confertim effusa? Hac repente omnia longè latèque arsere, & ipsum solum in profundum ita exustum, vt alueum ingentē excipiendo mari mortuo per septuaginta duo milliaria in longum, & tredecim in latum præbuerit. Aquæ huius amarissimæ nihil viuum retinent, halitu adeò tetro, vt vicina reddantur sterilia, nec quidquam in hodiernum diem proferant præter poma quædam putenti cinere plena, iræ diuinæ symbola. Ostendere voluit Deus hoc exemplo quid peccatoribus post hanc vitam sit expectandum, nempe sulphureum ignem & æternam vastitatem.

156 *Exo. li. 8. 9. Phil. lib. 1. de vita Moysis. Iosephus li. 2. Antiquitatum.*

Tertium fit multiplex illa Pharaonis & Ægyptiorum castigatio, cùm populum Dei nollent dimittere. Descripsit illam Moyses luculentissime, qui vbique non solùm interfuit, sed etiam præfuit, omnium arbiter & moderator: quo Deus vt instrumento in omnibus illis cladibus tum irrogandis, tum continuandis, tum desinendis vsus est. Primùm, Conuertit omnes aquas Ægypti, quæ vel flumine, vel lacubus & paludibus, vel puteis & cisternis continebantur, in sanguinem. durauit ea plaga per septem dies. Secundò, Eduxit repentè infinitam ranarum copiam, quæ totam terram, & domos Ægyptiorum impleuit, omnia suo tabo contaminans. Tertiò, Ranis successere ciniphes, vniuerso puluere Ægypti subitò in ciniphes conuerso. Erant ciniphes culicum genus minutissimum, spiculo acutissimo intra proboscidem armatum, cutim acri cum dolore terebrans & sanguinem sugens. Iosephum tamen lib. 2. cap. 5. putat fuisse pediculos è corporibus Ægyptiorum infinita copia prorumpentes, & eorum carnem depascentes. Quartò, His ad preces Moysis sublatis, sicut & prioribus plagis, persistentes in contumacia Pharaone, immissa muscarū omne genus & insectorum agmina, quibus Ægyptij mirum in modum diuexati. Quintò, Muscas excepit pestis animalium: qua vno tempore omnes equi, asini, cameli, oues & boues quæ in agris erant per totam Ægyptū (saluis ijs quæ erant filiorum Israel) perierunt. Sextò, Hanc cladem mox secuta est scabies, hominum & iumentorum superstitum corpora grauissimè exulcerans & affligens. Septimò, Scabiem sequitur grando immanis (qualis numquam in Ægypto visa) fulminibus permixta, qua omnia viuentia, quæ foris erant, & arbusta protrita, confracta & vastata fuere. Octauò, Grandinem secuta immensa locustarum agmina. Hæ, quidquid grando & fulmen reliqui fecerant, deuorarunt, adeò vt nihil virens relictum fuerit. Homines quoque crebro assultu & diro morsu, & acutis vnguibus, & alarum strepitu, & fœdis excrementis, & tabo abominabili mirè discruciabant. Hoc quoque malo ad preces Moysis repentè sublato, cùm Pharao non staret promissis, inductæ tenebræ horribiles per totam Ægyptum (excepto loco vbi habitabant Israelitæ) eæque triduo continuatæ: nemo alterum poterat videre; nemo se præ metu audebat loco, in quo constiterat mouere. Decimò, Post triduum, restituta luce, cū Rex in obstinatione persisteret ingens clades immissa, occisis per Angelū media nocte, vna hora, omnibus hominum & iumentorū primogenitis: adeo vt nulla domus esset sine funere & luctu, perempto eo quod in quaque dignissimum & charissimum. Accidit ea clades decima quarta luna mensis primi nocte ineunte. Eius rei memoriam præcipua ceremonia quotannis ab eo tempore vsque ad hanc ætatem Iudęi celebrant, nempe sacrificio agni Paschalis, & vsu azymorum, & oblatione primogenitorum.

Tantis calamitatibus fracti Ægyptij, tandem illis abitū liberum permisere: verùm paulo post ducti pęnitentia eos ingenti exercitu sunt persecuti, vt retraherent in seruitutem. quibus inter mare & montes deprehensis, cùm nullum esset effugium, Dominus mare aperuit, latissima via in fundo à vicino littore in littus oppositū patefacta, quæ immenso exercitui ad celerem transitum sufficeret. itaque per siccum medij maris alueum transeunt in aduersam solitudinem, Ægyptijs propere sequentibus. qui cùm omnes in eundem alueum descendissent, & Israelitæ iam euasissent in continentem, Dominus relaxat manum, & Moyse aquam eius iussu feriente, immensa illa moles aquarum, quæ velut muris vtrimq; coercita sublimis steterat, subitò cum ingenti fragore concidit, & in consuetum præcipitans alueum magna vi collisa, Ægyptios omnes vna cum suis equis, curribus, armis ita inuoluit & obruit, vt ne vnus quidem euadere potuerit. Clades istæ Ægyptiorum populum Dei persequentium, typus quidam & adumbratio earum fuere cladium, quibus sub finē mundi (quando Deus populum suum ab impiorum tyrannide liberaturus est, & in promissam terram traducturus) impij conflictabuntur. Postquam enim multas eis calamitates, vt resipiscant, irrogauerit, & illi nihilo inde meliores effecti in contumacia perstiterint, tandem omnes immisso igne, terraque dehiscente delebuntur.

Quarto, Occurrunt plurima diuinæ prouidentiæ exempla (benignitatis præsertim & seueritatis) populo Israelitico exhibita in deserto. 157 1. Cum enim tantam hominum multitudinem, in qua facile ad vicies centena millia capitum censebantur, eduxisset in vastam solitudinem, & alimenta, quæ ex Ægypto secum detulerant, iam essent absumpta, nouo & inaudito miraculo illis de annona prouidit; quotidie (sabbatis exceptis) per noctem cęlitus illis manna instar pruinæ, vel minutissimæ grandinis effundēs: quo cibo per annos quadraginta sustentati. *Exod. 16.*

2. Deinde cùm aquæ ibidem essent amaræ, eas mox in dulces conuertit, & potabiles fecit. *Ibid. 15.*

3. Quinquagesimo ob egressu die, omnibus inspectantibus & audientibus legem dedit; omnium oculis in vertice montis Sinai sub specie maximi ignis, & caliginosæ nubis, se conspicuum exhibens, cum ingenti sonitu buccinæ crebrisque tonitruis & fulminibus, terra tremente, & monte crebrò subsultante.

4. Per quadraginta annos assiduè suam præsentiam illis exhibuit, per diem ingenti nubis columna ab æstu solis castra protegens, & noctu eadem columna instar ignis tunc *Exod. 40.* fulgente, castra illustrans. Hæc columna, quādo castra mouenda, in altum se leuans lento motu præcedebat, vt scirent qua essent eundem; & rursus quando & vbi quiescendum, sistebat: adeò vt omnis castrorum metatio, & commoratio, & mutatio, & profectio ex directione solius numinis ageretur.

5. Iussu & præscripto Dei Moyses primo anno egres- *Ibid. 40.* sionis extruxit tabernaculū, illudque anno secundo, mense primo, prima die mensis in medio castrorum erexit: quo erecto statim columna illa se directè supra tabernaculum stitit, ei perpetuò incūbens; præter cùm esset proficiscendum: tunc enim in altum se efferens præcedebat. Cùm Moyses Deum deprecaturus, tabernaculum ingrederetur, *Exod. 33.* descendebat Deus sub illa nube omni populo inspectante super tabernaculum, illud operiens: oratione peracta rursus nubes in consuetum locum ascendebat.

6. Cum populus siti laborasset mansionem vndecima in

Ra-

Exod. 17. Rhapidim, iussu diuino Moyses rupem arentem soleq; e
Num. 20. exustam virga percussit, & egressæ sunt aquæ largissimæ.
Idem factum mansione trigesimatertia in Chades. vbi cùm
Moyses propter incredulam plebem nonnihil hæsitasset,
ambigens an Deus aquam esset daturus, punitus est, hac
pęna ei à Deo inflicta; Populum in terram promissam non
introduces, sed ante e vita decedes.

7. Cùm populus carnes appeteret, eamque ob causam
aduersus Moysen concitaretur, ollas Ægypti suspirans;
Deus, etsi iratus, promisit carnes, & postridie tantam co-
turnicum multitudinem in castra immisit, vt ad mensem
integrum omnibus sufficerent. Vix toto mundo tanta hu-
Num. 11. ius generis auium copia contineri putabatur. Verùm mox
Deus hanc ingratissimi populi importunam creophagiam
seuere vindicauit, plurimis eorum interfectis: vnde & lo-
cus *sepulcra concupiscentiæ* appellatus.

8. Exploratoribus reuersis, & robur aduersariorum ex-
tollentibus, terramque promissam calumniantibus, popu-
lus timore correptus promissis diuinis diffidere cœpit,
adeo vt terræ promissæ renuntiaret, & in Ægyptum re-
uerti vellet. Quam ob causam iratus Dominus omnes à
viginti annis & supra (qui erant sexcenta tria hominum
millia & quingenti) morte damnauit, præter duos, Caleb
& Iosue, qui Domino confisi populum animarant. Statuit
enim vt nullus illorum terra promissam ingrederetur, sed
omnes in solitudine (vti murmurando præoptarant) mo-
rerentur. Quam ob rem quadraginta annis illos in deser-
to detinuit, huc illuc circumducens, donec omnes cõsum-
pti: filijs eorum qui infra vigesimum annum erant in vita
Num. 26. conseruatis, & loco parentum substitutis. Vnde etsi anno
quadragesimo cùm terra illa erat occupanda, omnes illi
murmuratores essent mortui, inuenta tamen sunt ex filijs
eorum sexcenta millia, mille septingenti triginta: & præ-
ter eos viginti tria millia Leuitici generis: adeò vt plures
tunc fuerint terram promissam ingressuri, quam primo an-
no fuerant.

9. Core, Dathan, & Abiron primarij viri inter Israeli-
tas, adiunctis sibi alijs ducentis quinquaginta ex nobilio-
ribus seditionẽ contra Moysen & Aaron cõcitarunt, auer-
Num. 16. so ab ipsorum obedientia populo, quasi ipsi sibi principa-
& 26. tum & pontificatum per ambitionem & malas artes vsur-
passent, non diuino iussu & secreto suscepissent. Itaq; ob
rei indignitatem Moyse diuinũ iudicium appellante, Deus
causam diiudicauit, horrendo supplicio omnibus inspe-
ctantibus in illos animaduertens. Vix enim Moyses verba
minacia finierat, cùm terra sub illis contremiscere, & in-
star maris fluctuare cœpit: mox vasto hiatu cum ingenti
fragore dehiscens, Core, Dathan & Abiron cum suis ta-
bernaculis & vniuersa substantia obsorpsit, & rursus ita se
clausit, vt nullum hiatus extaret vestigium. Reliquos ve-
rò ducentos quinquaginta socios seditionis, ignis, maxi-
mus diuinitus accensus in eos irruens subitò consumpsit,
ita vt ne cadauerum quidem extarent reliquiæ. Postridie
Num. 26. cùm ob hanc causam populus aduersus Moysen & Aaron
Iosephus li. insurgeret, quasi ipsi eius cladis auctores fuissent, & Deus
4. c. 3. & 4. in eorum gratiam viros innoxios (vt ipsi ferebant) mor-
te affecisset, iratus in rebelles Deus, ignem in eos immisit,
quo statim quatuordecim millia septingenti internecione
deleti.

10. Alio item tempore, populo contra Dominum ob
laborem itineris murmurante, rursus Deus in eos ignis
flammam immisit, quæ deuorauit extremam castrorum
Num. 10. partem, longius etiam progressura, nisi Moyse deprecan-
te fuisset cohibita: cuius precibus terra se aperiente ignis
ille absorptus.

11. Aliquanto tempore pòst, rursus ob itineris mole-
stiam populus contra Deum impiè murmurauit. Quamo-
brem Deus ignitos serpentes in eos immisit. ad quorum
plagas & mortes plurimorum venerunt ad Moysen pecca-
Ibid. 21. tum suum confitẽtes. Itaq; Moyses iussu diuino erexit ser-
pentem æneum, è sublimi furca suspendens; cuius solius
aspectu curabantur quicumque à serpentibus illis nocen-
Ioan. 3. tissimis icti erant. Fuit hoc illustris typus Christi Domini
v. 14. in cruce suspensi, cuius solius fide antiqui serpentis ictus
curantur, & salus æterna restituitur.

Deut. 29. 12. Denique totis illis quadraginta annis quibus in illa
solitudine & arenis circumducti, nec vestes eorum nec
calceamenta fuerunt detrita, aut vetustate consumpta,
diuina prouidentia ea conseruante, quòd aliorum non sup-
peteret copia.

13. His addè tot opitulationes in prælijs, tot illustres vi-
ctorias diuinitus obtentas; toties cæsos hostes nullo vel
certe quàm minimo Israelitarum damno. Exercitus Ama- Exodi 17.
lec ad internecionem cæsus, Moyse ad Deum manus le-
uãte. quamdiu eas leuabat, vincebat Israel; si paululum re-
misisset, vincebat Amalec: magno plane mysterio. Iorda- Iosue 3.
nis ad præsentiam Arcæ diuisus (superiore parte instar
montis intumescente, inferiore prorsus deficiente) vni-
uerso populo transitum præbuit. Muri Iericho validissimi Ibid. 6.
ad sonitum buccinarum, & populi clamorem, funditus in
circuitu corruerunt. Exercitus quinque Regum Amor- Ibid. 10.
rhæorum victus ab Israelitis, cùm fugeret, in ipsa fuga la-
pidibus grandinis diuinitus immissis, magna ex parte con-
tritus. Sol & luna ad imperium Iosue (Deo eius petitio-
ni obsequente) ad decem vel duodecim horas inhibito
cursu steterunt immobiles, donec ille hostes suos deleret.
Omitto alia plurima illi populo, vt terram promissam as-
sequeretur, eo tempore diuinitus præstita, quæ assidua nu-
minis præsentiam & prouidentiam clarissime demõstrant.
Fuerunt ista omnia figuræ quædã & typi eorum, quæ tem-
pore noui Testamenti gerenda in Ecclesia; & illius proui-
dentiæ, qua Deus in populo suo tum è seruitute diaboli li-
berando, tum ab inimicis defendendo, tum in cęlestem pa-
triam introducendo, tunc vsurus erat.

Quintò, consideranda quæ eis obuenerint sub Iudici- 158
bus postquam terrã promissam occuparunt. Quotiescum-
que enim relicto Dei cultu ad idola, more aliarum gen-
tium, conuersi sunt, grauiter à Deo fuere afflicti, & in po-
testatem hostium ac seruitutem traditi: quoties verò pę-
nitentia ducti ad Deum ex animo redierunt, mox illorum
calamitatem miseratus, excitauit illis Ducem, qui eos ab
hostium oppressione eriperet, & in libertatem vindicaret.
Septies id eis (mirum dictu) intra spatium vix quadringen-
torum annorum, cùm sub Iudicibus agerẽt, accidit; septies
illo temporis interuallo idolatriæ se mãciparunt; septies in
seruitutẽ traditi, septies ad Dominum redeuntes liberati.

Ac primùm mortuo Iosue & senioribus, qui mirabilium Iudic. 3.
Dei operum spectatores fuerant, eosque in vera religione
continuerant, recesserunt à Deo, cultui idolorum Baalim
& Astaroth se mancipantes. Quamobrẽ tradidit eos Deus
in manus Chusan Rasathaim Regis Mesopotamię, cui ser-
uierunt octo annis. tãdem cùm illis ea oppressio grauis ad-
modum esset, & monitu virorum sanctorum cognoscerent
eam propter peccata à Deo inflictam. pęnitentia ducti ve-
niam & opem flagitant. Itaque Dominus illorum miser-
tus suscitauit illis Othoniel, qui coacto exercitu Regẽ Me-
sopotamiæ cecidit, eiusque iugum excussit: & quieuit ter-
ra annis 40.

Mortuo Othoniel, rursus illi, aliarum gentium consue- Iudic. 3.
tudine veluti æstu pelagi abrepti, ad idola rediere, om-
nium beneficiorum & mãdatorum Dei immemores. Qua-
re ad eos castigandos suscitauit Dominus Eglon regem
Moab, cum Ammonitis & Amalecitis, à quibus vehemen-
ter afflicti annis octodecim. Vnde cùm rursus peccata sua
detestati ad Deum confugerent, excitauit illis Aod, qui oc-
ciso Rege & exercitu Moabitarum deleto, populum libe-
rauit: & quieuit terra à bellis annis octoginta.

Post mortem Aod iterùm ad idolatriam reuersi. Qua- Ibid. 4.
re tradidit eos Dominus in manus Iabin regis Chanaan, à
quo oppressi annis viginti. Vexatione iterùm illis intelle-
ctum dante, rursus pœnitet scelerum, & ad opem diuinam
confugitur. Iterum Dominus misericordia motus susci-
tauit eis Deboram prophetissam & Barac virũ strenuum,
qui coacto exercitu deleuerunt exercitum regis Iabin, oc-
ciso eius duce Sisara, per feminã nomine Iahel. hinc quies
à bellis annis quadraginta.

Quiete potiti, rursus ad idola conuersi sunt. Quam ob Ibid. 6.
causam traditi à Domino in manus Madian annis septem,
grauissimè ab his afflicti fuere, Madianitis quotannis cum
infinita multitudine redeuntibus, & omnia absumentibus.
Vnde rursus opem à Domino flagitantes, primùm per
Prophetam grauiter corripiuntur, quòd toties à Domino
liberati, & tot beneficijs affecti, ab ipso desciscerent.
Deinde cùm illi perstarent Deum obnixe precari, susci-
tauit illis Gedeonem, misso ad eum Angelo specie huma-
na, qui illum ad tantum opus animaret. His cum miris

indi-

indicijs diuinitus ei ostensis certior esset redditus de victoria, trecentis viris inermibus, sola buccina, & vase fictili facem continente instructis, rem tantam est aggressus. His per circuitum castrorum, tribus locis buccina perstrepentibus, & fictilia complodentibus, tanta inter hostes orta est perturbatio, vt veluti furore perciti partim se mutuis gladijs confoderent, partim in effusam fugam raperentur, interfectis ex ipsis amplius centum millibus.

Iudic. 10. Mortuo Gedeone iterum ad idola relapsi. Quam ob causam tradidit illos Dominus in potestatem Philisthinorum & Ammonitarum, à quibus afflicti & oppressi annis decem & octo. Itaque cùm rursus ad Dominum refugerent, & veniam opemque postularent, excitauit illis Iephte; qui mox comparato exercitu conflixit cum hostibus, & vno impetu viginti ciuitates Ammonitarum cepit, eorumque iugum, Israelitis in libertatem vindicatis, excussit.

Vix a morte Iephte vigintiquinque anni effluxerât, cùm Israelitæ rursus ad vomitum redeunt; Deo vero, cuius beneficia toties fuerant experti, relicto, idolorum cultui (qui tot malorum eis causa fuerat) se mancipantes. Ita-
Iudic. 14. 15. 16. que traditi in manus Philisthinorum annis quadraginta, à quibus cùm grauiter affligerentur, Dominus misericordia motus excitauit eis Samsonem; cuius tantum erat corporis robur, diuino spiritu illum agente, vt nihil ei posset resistere. Nam & leonem in ipsum ferocientem manibus discerpsit, & portas vrbis Gazæ, vbi inclusus ab hostibus obsidebatur, cardinibus reuulsas, vna cum seris & vectibus in montem suis humeris asportauit; & inermis multorum millium armatorum exercitum, sola asini mandibula instructus, inuasit; mille ex illis eo instrumento interemptis, reliquis in fugam actis: & ædem Dagon, concussis vi lacertorum duabus primarijs columnis, euertit, multis millibus Philisthinorum, qui ibi præsentes erant, ruina oppressis. Quibus cladibus afflicti Philisthæi Israelitis dedere spatium respirandi.

1. Reg. 4. Qui rursus longa pace corrupti, cùm peccatis veteribus assidue noua adijcerent, traditi sunt iterum in manus Philisthinorum, a quibus cæsa Israelitarum triginta quatuor millia, Arca capta, & primarij Sacerdotes Arcæ custodes Ophni & Phinees (prout Dominus per Samuelem futurum prædixerat) interfecti. Accidit ea calamitas anno quadragesimo Heli. Verum hic ita puniti sunt Israelitæ victi, vt longe grauioribus plagis affecti fuerint Philisthæi victores. Cùm enim arcam Dei idolo suo, tamquam victori spolium, obtulissent, Deus in vindictam iniuriæ multis eos cladibus affecit: nam non solùm ipsum idolum bis terræ afflictum coram Arca, & capite palmisque fuit mutilatum, seu etiam corpora Philisthinorum per omnes ciuitates acri & fœdissimo morbo percussa, extremo intestino putrescente forasque prominente; vnde mortui innumerabiles. Deinde infinita vi murium ex agris & villis ebulliente, omnes terræ fructus vastati, omnisque annona absumpta vel corrupta. Longe acerbiora hæc erant, quam si ab Israelitis in seruitutem redacti fuissent. Itaque vel inuiti coacti sunt potentiam Dei Israel confiteri, & Arcam cum donarijs, malorum à Deo inflictorum testibus, honorifice remittere. Hæc sub Iudicibus.

159 Sexto, consideranda quæ illis accidere sub Regibus. 1.
1. Reg. 13. & 15. Saul mirabili modo, & singulari Dei beneficio (nimirum electione diuina pariter & sorte populi) euectus ad regnum, cùm mandatis diuinis non obtemperasset, rursus à Deo iure regnandi cum tota posteritate priuatus est, & tandem in prælio vnà cum filio primogenito, amisso exercitu, cæsus, regnumque ad Dauidem translatum.

2. Dauid, etsi maximus Dei cultor esset, tamen eius peccata (vnum videlicet adulterium & vnum homicidium) grauissimè à Deo, etiam post peractam pœnitentiam, fuere vindicata. Nam & proli susceptæ, magno eius dolore, vita ablata, & filiarum ipsius pulcherrima à primogenito infami incestu violata: & item primogenitus a fratre proditorie interfectus: & ipse a filio turpiter regno deiectus,
2. Reg. 11. 12. &c. eiusque vxores in oculis totius populi à filio constupratæ. Hæc omnia ei obuentura in vltionem illius adulterij & homicidij prædixerat iussu diuino Nathan Propheta.

2. Reg. 24. 3. Rursus cùm Dauid peccasset animi elatione numerando populum, Deus in vltionem, misso ad illum Gad Propheta, è tribus flagellis ei optionem dedit: nimirum vt vel septem annis fame regnum affligeretur; vel tribus mensibus superaretur ab hostibus; vel tribus diebus vastaretur pestilentia. In quas angustias cùm se videret coniectum Dauid, respondit: *Coarctor nimis: sed melius est vt incidam in manus Domini (multa enim misericordiæ eius sunt) quam in manus hominum*. Itaque elegit pestilentiam; qua repente diuinitus immissa, triduo absumpta sunt septuaginta hominum millia: & oblato sacrificio clades illa subitò est cohibita.

4 Dauidi successit Salomon. hic cùm sapientia supra omnes mortales a Deo esset ornatus, insuper opibus, gloria, diuitijs, & longa pace præ reliquis illius populi Regi- 3. Reg. 11.
bus, cumulatus, tandem mulierum amoribus, quibus effusissimè deditus erat, ita deprauatus est, vt idolorum cultui in earum gratiam se manciparet. In vltionem tanti sceleris Deus statim ipso mortuo scidit regnum ipsius, decem tribubus ad Ieroboam translatis; & duabus tantùm filio Salomonis Roboamo relictis; sicut Salomoni ante mortem fuerat minatus. Mira in executione huius diuisionis apparuit Dei prouidentia: sicuti cap. 11. & 12. lib. 3. Regum est videre.

5. Ieroboam ex humili statu euectus ad regnum, nihil habuit antiquius, quam vt sibi per fas & nefas imperium stabiliret. itaque cùm metueret ne si populus sacrificij causa quotannis adiret templum Domini in Ierusalem, sensim conuerteretur ad Roboam Regem Iuda, & ipse regnum amitteret, astutum in speciem excogitauit consilium quo hoc impediret, formatis & in deos erectis duobus vitulis aureis, & excitatis phanis in Dan & Bethel, addito edicto quo iuberetur populus nô adire Ierusalem, sed in Dan & Bethel illis idolis sacrificare. Videbatur hoc consilium ad statum politicum tuendum salutare; sed re vera nihil ad illum labefactandum & funditus subuertendum excogitari poterat accommodatius. Nam propter hanc causam *euersa est domus Ieroboam, & deleta de superficie terræ*: vt habemus 3. Regum ca 13. Regnauit ipse annis viginti duobus, non sine multis doloribus & incommodis. quo mortuo cùm Nadab filius successisset, & vix biennium obtinuisset imperium, vita pariter & regno à seruo suo, Baasa nomine, priuatus est. qui mox omnem familiam Ieroboam ita deleuit, vt ne vnus quidem esset reliquus. Hoc ipsum Dominus ei per Prophetam minatus fuerat. Talia fere sunt consilia Politicorum (quorum iste Ieroboam clarissimum exemplar) qui Religionem seruire faciunt politiæ, & talem fidem ac religionem amplectuntur, qualem regno vel obtinendo vel retinendo, vel augendo, alijsque scopis sibi propositis putant commodiorem. Etsi enim eorum consilia initio videantur speciosa & vtilia, tamen plerumque successu temporis maximis difficultatibus Principes inuoluunt, & eis perniciem adferunt: ita disponentes diuina prouidentia, quæ omnibus hominum consilijs dominatur.

6. Post Ieroboam, eiusque filium, imperium Israeliticum tenuit Baasa. Mira huius hominis fatuitas. Cù enim sciret Ieroboam cum vniuersa familia ob idolatriam penitus excisum, nihilominus ipse eam non deseruit. quapropter & ipsi per Prophetam Iehu excidium simile denuntiatum: & euentus non ita diu post est secutus. Cùm enim viginti & duos annos regnasset sicut Ieroboam, & Ela filius ei successisset, anno secundo Elæ, vnus ex ducibus, Zamri nomine, aduersus Elam insurrexit, eoque occiso regnum inuasit, & mox omnem familiam Baasa internecione deleuit.

7. Idè post aliquot annos accidit Regi Achab, & vxori eius impijssimæ Iesabel. Nam & ipse Achab post triennalem & semestrem siccitatem, aliasque calamitates, in prælio contra Syros est occisus; & post mortem eius, Iehu dux militiæ a Deo excitus, filium Achab Ochoziam regni successorem interfecit, & omnem progeniem eius e medio sustulit, & Iesabel Reginam e sublimi præcipitatam canibus deuorandam obiecit. Hæc omnia propter idololatriam, aliaq; scelera, illis obuentura Deus per suos Prophetas illis prænuntiarat.

8. Tandem post tot minas, tot Prophetarum monitiones & increpationes, tot clades a Deo inflictas, cùm Reges Israel & corũ populus nullum peccandi, & præsertim idola colendi finem facerent, spoliati sunt regno, vrbibus

bus, & domicilijs, agris, possessionibus, libertate, & in perpetuam seruitutem traditi, & translati in Assyriam.

9. Simili modo diuina prouidentia se gessit cum regibus Iuda & populo illorum. Nam quotiescumque ad idololatriam deflexerunt, varijs bellis & calamitatibus attriti sunt, donec resipiscerent: quando verò Deum piè colebant, magna prosperitate vsi sunt, multisque victorijs & opibus aucti: vt Abia, Asa, Iosaphat, Ezechias. Contra Abiam Regem Iuda venit Ieroboam cum octoginta millibus; ille se imparem videns tantæ potentiæ, cum suis ad preces confugit; quibus diuinam opem inclamantibus, *2. Par. 13.* Deus immisso terrore exercitum Ieroboam in fugam compulit, quem insecutus Abia, quinquaginta millia occidit, & multas ciuitates hosti ademit. Maiorem longè victoriã *2. Par. 14.* obtinuit Asa. Mouerat illi bellum Zara Æthiops, maximo exercitu, in quo decies centena millia armatorum, in eum producto. Huic tanto exercitui Asa etsi viribus longe inferior, obuiam prodit diuino fretus auxilio: cumque instructa acie Deum supplex inuocaret, exterriti sunt diuinitus Æthiopes, & in fugam acti. Fugientes persecutus Asa cum suis vsque ad internecionem deleuit, infinitis spolijs ditatus. Nec minùs miranda victoria Iosaphat, qui sua pietate maximum exercitum ex tribus gentibus numerosissimis, *Ibid. 20.* Ammonitis, Moabitis & Idumæis conflatum absque armis deleuit. Eductis enim suis contra hostes copijs, iussit cantores qui diuinas laudes concinerent, aciem antecedere, quibus concinentibus, & contra hostilem exercitum canendo procedentibus, hostes subito veluti in rabiem acti se mutuis vulneribus confecere, & Iudæis immensam vim spoliorum reliquere. His meritò adiungi potest victoria *4. Reg. 19. 2. Par. 32.* Ezechiæ, qui ab Assyrijs ad extrema redactus, cum suis ad diuinam opem confugit; quem Deus exaudiens, misit Angelum qui vna nocte centum octogintaquinque millia Assyriorum interfecit.

Omitto captiuitatem Babylonicam, historiam Esther, historiam Iudith, historiam Tobiæ, prælia Machabæorum, obsidionem Romanorum, excidium Iudæorum, in quibus omnibus mirificè diuina prouidentia eluxit. Infinitum esset omnia diuinæ prouidentiæ exempla quibus pios iuuat & extollit, impios humiliat & castigat, persequi. Nihil enim ferè aliud historijs sacris continetur, cùm omnis earum narratio eò tendat, vt homines intelligant res secundas & aduersas à diuina prouidentia pendere, easque hominibus plerumque, pro ratione operum, dispensari, nec posse quemquam eius vim & dispositionem effugere. qua *Discrimen historiæ sacræ & prophanæ.* in re differt historia sacra à prophana. Illa enim cùm spiritu diuino conscripta sit, narrat res humanas vt à diuina prouidentia gubernantur: hæc verò spiritu humano composita, refert eas vt ab hominum prudentia & industria proueniunt. Itaque illa docet prudentiam diuinam, qua mens pio cultu Deo adhæreat, eiusque ope potissimùm nitatur: hæc verò prudentiam humanã, & minutas quasdam cautiunculas hominum industria inuentas; quæ plerumque parum habent virium, & sæpenumerò afferunt perniciem. Quamobrem nihil congruentius Principum institutioni, quam sacræ historiæ, præsertim libri Regum, explicatio. Inde clare intelligent fundamentum regni & politiæ, totiusque prosperitatis in vera religione & iustitia collocandum: extra hæc nihil Christiano principi fore firmum aut tranquillum. Profuit id plurimum Carolo V. cui adolescenti Adrianus Institutor datus prælegit libros Regum. Vnde ille ea hausit gubernandi documenta & principia, quæ illum non solùm Catholicum & pium præstiterunt; sed etiam in maximum & potentissimum Principem, successibus felicem, euexere. Porrò libros illos esse fide dignissimos, & diuini spiritus afflatu ac directione scriptos, suprà numero 109. ostensum.

Decima quinta Ratio, ex occulta punitione blasphemiæ, periurij, sacrilegij.

261 HÆc peccata potissimùm sunt contra diuini numinis reuerentiam. Vnde cum varijs exemplis constet ea præ ceteris inuisibili manu sæpe vindicari, manifestè colligimus esse aliquod numen quod illorum iniuriam sentiat. Si enim nullum esset numen, nullum in illis esset peccatum: sicut nullum peccatum est si maledicas chimeræ, aut per illam peieres, aut si eius signum violes & proteras. Si nullum esset peccatum, nulla deberetur pœna, nulla castigatio. Atqui contrariũ multis exemplis est perspicuum. Rex Ægyptius Pharao cùm Deum vilipenderet, & contemptim de eo loqueretur (*Quis, inquit, est Dominus, vt audiam vocem eius, & dimittam Israel? Nescio Dominum, & Israel non dimittam*) maximis calamitatibus affectus est, & *Exo. 5. & seqq.* tandem cum exercitu suo funditus deletus.

Sennacherib Rex Assyriorum potentissimo exercitu *4. Reg. 19. 2. Par. 32. Tobiæ 1.* Iudæam inuadens, Ezechiæ Regi per suos duces renuntiari iussit, frustra ab ipso spem in ope diuina reponi. Aliarum gentium Deos non potuisse suos cultores aduersus Regis Assyriorum potentiam tueri: quare nec Deum Israel posse. Ob quam blasphemiam Deus exercitum Regis vna nocte pæne totum ad internecionem deleuit, cæsis opera vnius Angeli armatorum centum octogintaquinque millibus. Et ipse Rex post tantam cladem in suam ciuitatem Niniuen reuersus, dum studet placare idola, quæ illum iuuare non potuerant, à proprijs filijs interficitur.

Nabuchodonosor Rex Chaldæorum, cùm ira incensus *Dan. 3.* tres pueros, qui statuam ab ipso erectam adorare recusabant, in ardentem fornacem immitteret, simili modo Deũ blasphemauit, suam potentiam illius potentiæ præferens: *Quis, inquit, est Deus, qui vos eripiat de manu mea?* Agnouit tamen paulò pòst, & confessus est diuinam potentiam viso stupendo illo miraculo, quo illi in medijs ignibus illæsi mansere. Verùm cùm postea rediret ad ingenium, & rursum superbè se efferret, suam potentiam & gloriam tamquam nulli subiectam vel obnoxiam iactando, subitò à Deo punitus est; huiusmodi voce cælitus ad eum ruente: *Tibi dicitur Nabuchodonosor Rex: Regnum tuum transibit à* *Dan. 4.* *te, & ab hominibus eycient te, & cum bestijs & feris erit habitatio tua: fœnum quasi bos comedes, & septem tempora mutabuntur super te, donec scias quòd dominetur Excelsus in regno hominum, & cuicumque voluerit det illud.* Hac voce completa è vestigio ille mente captus est, & in furorem versus. Vnde ab humano contubernio expulsus, inter feras in siluis cõmorari cœpit, & ferarum more per septennium vixit. quo exacto, mens illi restituta est, & ipse potentiam diuinam præclare confessus. Hoc illi obuenturum Deus mirabili viso in somnis ante annum præmonstrarat, Daniele visum interpretante.

Agrippa senior, cùm Cesareæ in splendido amictu & *Actor. 12. Iosephus libro 19. Antiquitatum. cap. 7.* sublimi sella ad populum verba faceret, ei ab adulatoribus, tamquam Deo cuidam, acclamatum est: quas voce cùm ille libenter admisisset, sibique de tali honore in animo blandiretur, repente ab Angelo percussus est, & putrescente carne ab visceribus, morbo pediculari consumptus.

Syri prælio ab Israelitis in locis montanis superati, cla- *3. Reg. 20.* dem suam Dijs montium referebant acceptam, quos aiebant Israelitis fauere. Itaque in vallibus cum illis pugnandum, in quas Deo Israel nihil iuris competeret; ibique se fore victores. Quam ob causam Deus per Prophetam ita locutus est ad Regem Israel: *Quia dixerunt Syri; Deus montium est Dominus, & non est Deus vallium; dabo omnem multitudinem hanc grandem in manu tua, & scietis quia ego sum Dominus.* Itaque directis vtrimque aciebus, Israelitæ etsi exiguo numero, *percusserunt de Syris centum millia peditum vna die.* Remanserant in loco vicino viginti septem millia, qui omnes, cùm in ciuitatem confugerent, muri ruina oppressi perierunt; manifesta blasphemiæ vindicta.

Ductor exercitus Demetrij Regis Nicanor cùm Iudæos sabbato pararet inuadere, monitus vt in honorem Dei omnia cõspicientis sacro die abstineret, arroganter respondit: *Estne potens quispiam in cælo, qui imperauit agi* *2. Mach. 15* *diem sabbatorum?* Cui cum diceretur: *Est Dominus viuus, ipse in cælo potens, qui iussit agi diem septimam.* subiecit: *Et ego potens sum super terram, qui impero sumi arma, & negotia Regis impleri.* Quam ob causam commisso prælio, etsi maximum & omni genere armorum instructissimum haberet exercitum, à paucis cæsus est, triginta quinque millibus armatorum amissis, eiusque lingua blasphema excisa, & auibus particulatim obiecta, & manus quam contra templum extenderat, è regione templi suspensa.

Leuitici 24. Dominus filium mulieris Israelitidis qui in *Leuit. 24.* iurgio blasphemauerat, iussit lapidibus obrui: ibidemque

lex ista sancitur, & bis repetitur: *Qui blasphemauerit nomen Domini, morte moriatur: lapidibus opprimet eum omnis multitudo populi, siue ille ciuis siue peregrinus fuerit. Qui blasphemauerit nomen Domini, morte moriatur.* Repetitio illa momentum rei & firmam legislatoris voluntatem insinuat.

Iudith 6. Cùm Achior potentiam Dei cæli commendaret, diceretque Iudæos ea tutos fore, si Deum pie colerent: indignatus Holofernes respondit: *Quoniam prophetasti quòd gens Israel defendatur à Deo suo, ostendam tibi quòd non est Deus nisi Nabuchodonosor, cùm omnes quasi vnum hominem*

Ibid. 13. *percusserim*, &c. quæ blasphemia illi carè stetit. Nam & ipse manu feminæ abscisso capite ibidem perijt, & exercitus in fugam actus magnam partem à Iudæis concisus.

2. Mach. 9. Antiochus ob superbiam & blasphemiam inuisibili & insanabili plaga à Deo percussus est. Nam repente dirus viscerum dolor illum inuasit: mox curru excussus grauiter ad terram affligitur: insuper fœda phthiriasi corpus computrescens, & intolerabilem fœtorem exhalans, viuum à vermibus absumptum.

1. Reg. 5. & 6. Philisthei maximis calamitatibus diuinitus oppressi fuere, quòd Arcam Domini indignè tractassent: & nisi eam breui remisissent, periculum erat ne omnes vsque ad internecionem delerentur. Vnde post septem menses eam cum honore remisere: quo facto plaga cessauit.

Ibid. 6. Cùm Bethsamitæ Arcam Domini curiosè & parum reuerenter contra præceptum diuinum cap. 4. Numer. expressum intuiti essent, interfecti ex primoribus septuaginta viri, & ex plebeijs quinquaginta millia; diuino numine etiam conspectum curiosum morte vlciscente.

Dan. 5. Balthazar Rex Chaldæorum cùm vasa sacra proferri iussisset, & ex illis cum suis optimatibus & concubinis potaret, repente vltionem diuinam sensit. Nam in medio conuiuio, & commessantium lætitia, *apparuerunt digiti quasi manus hominis scribentis contra candelabrum, in superficie parietis aulæ regiæ*. omnibus intuentibus & vehementer consternatis Scripta sunt autem hæc tria verba, MANE, THECEL, PHARES: quorum, interprete Daniele, hæc erat sententia: MANE. *numerauit Deus regnum tuum, & compleuit illud*: hoc est, compleuit annos quibus regnum tuum durare constituit. THECEL, *appensus es in statera, & inuentus es minus habens*. PHARES, *diuisum est regnum tuum, & datum est Medis & Persis*. Denique eadem nocte & ciuitas capta est, & Rex cum infinita hominum multitudine, & magna nobilitatis parte interfectus. Tria ex hoc facto colligimus. 1. Omnibus regnis certam periodum à diuina prouidentia constitutam, qua expleta commutentur, & ad alios transferantur. 2. Singulorum Regum opera expendi, & inde plerumque statui de spatio regnandi. 3. Regnorum ortus, interitus, durationes & translationes à diuina prouidentia disponi.

2. Mach. 3. Heliodorus cùm sacrum ærarium violato templi azylo spoliare conatur, Iudæis diuinam opem implorantibus, non solùm ipse virtute numinis est prohibitus, sed etiam grauiter ob sacrilegium attentatum verberibus mulctatus, & milites quos secum duxerat ingenti pauore concussi. Apparuit enim illis eques vultu terribili, amictu splendido: cuius equus in Heliodorum impetu facto prioribus calcibus insiliens, illum grauiter affligit. Deinde conspecti duo iuuenes robore & pulchritudine excellenti, qui Heliodorum vtrimque inuadentes, flagellis ita excipiunt, vt de vita ipsius desperaretur. Verùm sacrificio pro illius salute oblato, subitò curatur. Hæc breuiter ex sacris. Nam exempla, quæ ex prophanis & alijs Ecclesiæ scriptoribus in hanc sententiam adduci possunt, sunt infinita. Nulla enim est natio, nulla prouincia, nullum oppidulum, vbi blasphemiæ, sacrilegia, & periuria non fuerint à numine sæpiùs vindicata: adeo vt hic metus vbique gentium plerumque homines ab illis flagitijs deterreat.

162 Mirum fortasse alicui videatur, quòd non solùm vnius veri, summique Numinis, sed etiam falsorum numinum contemptores & sacrilegos legamus diuinitus fuisse punitos. Milites enim Xerxis qui fanum Cabirorum apud Thebanos (vbi Ceres colebatur) spoliandi causa intrare ausi fuere, omnes insania correpti, partim se in mare abiecere, partim è rupibus præcipitarunt: vt refert Pausanias in Bœoticis. Cùm Alexander Macedo Miletum vrbem Ioniæ munitissimam expugnasset, & quidam è militibus in templum Cereris, illius spoliandi causa irrupissent, repente omnium oculos obiectus fulgor ignis extinxit. Refert Lactantius lib. 2. cap. 8. & Valerius Max. lib. 1. cap. 2.

Appius Claudius Censor cùm aduersus responsum ad seruos publicos Herculis sacra transtulisset, luminibus orbatus est; & Potitiorum gens quæ prodidit, intra vnius anni tempus extincta. Censor Fuluius cùm ex Iunonis Laciniæ templo marmoreas tegulas abstulisset, quibus ædem Fortunæ equestris, quam Romæ fecerat, tegeret; mente captus est, & amissis duobus filijs in Illyrico militantibus, summo animi mœrore consumptus.

Pyrrhus Epirotarum Rex sublata ex thesauro Proserpinæ Locrensis pecunia naufragium fecit, ac vicinis Deæ littoribus illisus est, vt nihil præter eam pecuniam incolume reperiretur. Refert illa ex antiquis scriptoribus Lactantius lib. 2. cap. 8. Plurima huius generis apud auctores probatos est inuenire.

Verùm in huiusmodi euentis non est existimandum vindictam à vero Deo fuisse illatam, sed à dæmonibus diuinitatis æmulis: qui vt dij haberentur, & diuinos honores ab hominibus extorquerent, veri Dei instituta & mores conati sunt imitari. Hinc tot visiones, tot apparitiones, tot responsa & oracula, tot in speciem miracula ab illis edita, tot beneficia quæ suis cultoribus videntur præstitisse; tot castigationes ijs, qui in eorum religiones peccassent, irrogatæ. Illorum ope vel præstigijs factum vt lapis nouacula ab augure incideretur: vt statua Iunonis Veiensis migrare se Romam velle, militi responderit: vt Fortuna muliebri specie periculum denuntiarit: vt Claudiæ manum nauis cingulo tracta sequeretur: vt Roma, aduecto ex Epidauro serpente, pestilentia liberaretur: vt in sacrilegos & Ceres Thebana, & Ceres Milesia, & Proserpina Locrensis, & Iuno Lacinia vindicauerit: vt Hercules de Appio, Iupiter de Atinio, Apollo de milite Scipionis. Multa in hanc sententiam Lactantius lib. 2. cap. 17. 163

Permittebat ista diuinum numen tum propter alia mortalium scelera, quæ tyrannidem dæmonum merebantur; tum quia in huiusmodi facinoribus ethnici vel peccabant contra cõscientiam, qua illis aliquid inesse diuinitatis credebant, vel non solùm falsorum istorum numinum, sed absolutè omnis numinis & diuinitatis contemptu illa committebant. Cùm enim verum Deum omnium conditorem ignorarent, & rationis luce cognoscerent vulgaria illa numina quæ à plebe colebantur, vana esse facile in eam sententiam adducebantur vt crederent nullum omnino esse numen, quo hic orbis regeretur; sed omnia vel fatali necessitate, vel temeritate fortunæ geri. Qua ratione doctiores plerique apud Iaponios & Sinenses etiam hoc tempore vel sunt Athei & omnis numinis contemptores, vel certè de negotio diuinitatis animo fluctuant. 164 *Cur Deus illa permittebat.*

Itaque cum Ethnici in exemplis suprà commemoratis (dum in sacris suorum numinum sacrilege agunt) peccent vel contra conscientiam, qua credunt ipsis aliquid diuinitatis inesse; vel contemptu generali numinis; mirum non est, si pœnam subinde senserint.

Neque his obstat, quod inter blasphemos, sacrilegos, & periuros multò maior sit eorum numerus qui in hac vita non puniuntur, quam qui puniuntur. Id enim non est signum defectus prouidentiæ, sed dilationis pœnæ. Ad prouidentiam pertinet non hic omnia punire, sed sinere res agi suis motibus, præcipua vindicta in futurum dilata: alioquin & genus humanum breui exhaustum fore, & virtutis officia seruiliter coacta, non libera, non ex ingenuo in bonum virtutis affectu profecta viderentur. Satis prouidentia se prodit, dum subinde miris & insolitis modis in hoc sæculo peccatoribus pœnas irrogat, idque in media hominum luce, omnibus animaduertentibus & obstupescentibus, ac diuinæ potentiæ manum ea in re agnoscentibus.

CAPVT III.

Dissolutio argumentorum quæ contra Prouidentiam obyciuntur.

Primum argumentum contra Prouidentiam.

165 SI prouidentia Numinis mundus regeretur, non sic inualesceret improbitas, nec tam prosperos haberet successus aduersus innocentiam & probitatem. Nam ad prouidentiam Gubernantis maximè pertinet, improbis non dare licentiam grassandi, sed eos coercere, & ad virtutem compellere: probos verò tueri, & ad honores ac opes euehere. Si in aliqua magna ciuitate pessimi quique perpetuò dominarentur, & impunè alijs iniurias inferrent, & probi ciues ab eis oppressi iacerent; quis dixerit eam ciuitatem à prudenti iustoque Rectore gubernari? Quare cùm in mundo tantam videamus ordinis perturbationem, quanta maior vix animo concipi potest, improbis vbique dominantibus, & omnia pro arbitrio gerentibus, probis miserè afflictis & oppressis; quis credat illum prouidentia aliqua suprema, quæ omnia iustè disponere deberet, regi?

266 Respondeo, hoc argumento potissimùm Atheos niti: eodemque etiam fideles interdum conturbantur; & ipse Propheta Dauid se commotum insinuat Psalmo 72. Verùm facilis est solutio. Sicut enim duplex est finis, alter ad hanc vitam temporalem pertinens, nempe tranquillitas Reipubl. alter ad futuram, nimirum æterna gloria in cælis; ita quoque duplex est prouidentia consideranda, quarum altera disponit media ad obtinendum finem temporalem, altera ad finem æternum. Illa est humana & politica, vtpote sapientia humana nitens, & ad bonum politicum tendens: ista verò est diuina, vt quæ diuina sapientia constet, & æternum bonum spectet.

Cùm ergo dicitur, ad prouidentiam pertinere coercere iniquos, non sinere eos dominari, &c. verum est si loquamur de prouidentia politica, & coercitione temporali, &c. Cùm enim hæc prouidentia instituta sit ad conseruandam pacem temporalem, eius munus est impedire (quantum fieri potest) omnia scelera, quibus pax temporalis turbatur. Vnde si aliqua sit Respublica in qua flagitia impunè committantur, rectè iudicamus illam Gubernatore destitui, vel certè hunc iniquum esse, ac tyrannum.

167 Si verò loquamur de prouidentia illa suprema, falsum est ad illius munus spectare, vt non permittat impios temporaliter dominari. Quinimò contrarium planè ad illius munus spectat, nimirum vt res omnes suis facultatibus instructas sinat ad certum tempus ferri suis motibus: idque ob multas causas.

Cur prouidētia in hoc mūdo sinat plerāque res ferri suis motibus.

Primò, Vt sponte ad virtutem feramur, non amara necessitate compulsi. Virtus enim coacta non est virtus, sed seruitus. Vera virtus non formidine pœnæ, sed honesti amore officium præstat. Itaque vt vera virtus ac perfectum meritum locum habeat, necessarium fuit, vt diuina prouidentia homines non cogeret, sed suo arbitrio & libertati relinqueret.

Secundo, Quia dignitas æterni præmij tanta est, vt abundè sufficiat, si benè consideretur, ad nostros affectus sui amore inflammandos, & ad omnem virtutem ac sanctitatem excitandos. Itaque contra dignitatem illius boni foret, si homines ad illud prosequendum compellerentur.

Tertiò, Pari modo æterna supplicia, si benè suis pendantur momentis, abundè satis sunt ad hominum animos ab omnibus flagitijs deterrendos. Vnde etiamsi Deus non castigaret homines in hac vita, non tamen eius prouidentia essent destituti. Sufficit enim vt promittat præmia, & minetur supplicia in futurum.

Quartò, Si diuina prouidentia semper pro meritis flagitia plecteret in hac vita, sicut facit prouidentia politica, breui mundus foret exhaustus. Vnde & paucissimi essent virtutis cultores, & hominibus sceleratis non pateret aditus ad salutem.

Quintò, Malignitas iniquorum non frustrà à Deo permittitur, quia per illam excitatur, & exercetur, & illustrius apparet virtus iustorum; & datur occasio maioris meriti & coronæ. Tolle sæuitiam tyrannorum, non erit gloria martyrum: tolle iniurias iniquorum, non apparebit patientia iustorum. Infinita seges bonorum mundo deerit, si Deus iniquos in hac vita semper coerceat. Eadem malignitas seruit ad punienda peccata tam iustorum (quæ ipsi subinde committunt) quàm iniquorum: vt ex Sacris literis constat. Sic Deus sæpe malitia & ambitione Assyriorum, Chaldæorum, Persarum, Ægyptiorum, Romanorum, & aliorum impiorum vsus est, ad populum Iudaicum aliasque gentes castigandas, permittens eos iuxta certam temporum, locorum, personarum, calamitatum & suppliciorum mensuram in populum Dei aliasque nationes grassari: Et hanc rationem omnibus sæculis seruauit, & seruabit vsque ad mundi consummationem.

Sextò, Præterea discimus ex hac prouidentia, non esse magni pendenda ista temporalia, vt quæ bonis & malis sint communia, & quibus mali magis abundant quàm boni. Deinde quanta sint ea bona quæ Deus suis cultoribus promisit. Si enim inimicis suis, qui ipsum assiduè iniurijs afficiunt, tribuit ista temporalia, quæ multis adeò videntur splendida: qualia & quanta sunt ea, quæ suis amicis & filijs toto corde ipsum colentibus reseruauit?

Denique hæc ratio prouidentiæ maximè commendat diuinam benignitatem, quæ dum lentè procedit ad vindictam, expectat peccatores ad pœnitentiam. Neque tamen omnino expers est iustitiæ & seueritatis; quia sæpè miris modis etiam in hac vita peccata punit, vt homines intelligant illum non dormire, sed suo tempore omnium rationem exacturum. Ex quibus patet, hanc prouidentiam, quæ tantam perturbationem in rebus humanis permittit, esse perfectissimam, & summa ratione subnixam: Illa enim perturbatio ordinis est temporalis, & quasi momentanea, breuique æterna quiete & εὐταξίᾳ commutabitur. Qui hoc considerat, non solùm hac rerum humanarum iactatione non offendetur, sed admirabitur, & laudabit diuinam prouidentiam, quæ tam sapienti consilio illam permittit.

Secundum Argumentum contra Prouidentiam.

EXperientia docet, cuique sua ferè negotia succedere 168
pro ratione industriæ quam adhibet, non pro ratione iuris quod obtinet: vnde plerumque qui iniquissimas causas fouent, superiores euadunt. Quod est indicium quemque suæ relictum prouidentiæ, nec aliam homini quærendam. Vide suprà cap. 1. num. 5. Hoc argumento vsus est ante aliquot annos quidam Dux hæreticorum multis victorijs clarus: cui cùm quidam Princeps Catholicus ab illo in bello captus, diuinam prouidentiam commemoraret; ille subridens, manu ensis sui capulo admota, respondit, Hac prouidentia nitendum.

Respondeo huius argumenti solutionem patere ex superiore. Idcircò enim plerumque negotia hominibus secundùm industriam quam adhibent, succedunt: quia suprema prouidentia statuit permittere, vt res, durante hoc æuo vitæ mortalis, suis agantur motibus, laxissimis habenis in vtramque partem naturæ humanæ concessis. Itaque vbi maior industria vel potentia, ibi plerumque successus felicior: non vbi maior iustitia vel æquitas. Cur autē hoc ita statuerit, suprà multæ rationes allatæ.

Adde, Etsi plerumque conatus iniquorum videantur 169
ipsis ad tempus ex voto succedere, cùm potentia præualent: id tamen non est diuturnum, & illa prosperitas sæpè multis aduersitatibus & afflictionibus temperatur. Nam plerique vel in ipsis exordijs, vel in progressu, cùm se planè firmos & securos existimant, miserrimè euertuntur. Videre id est Primò in celeberrimis monarchijs, quæ suis temporibus maximè floruerunt. Nam Assyriorum monarchia euersa est à Chaldæis: Chaldæorum à Persis & Medis: Persarum à Græcis: Græcorum à Romanis: & Romanorum nunc mirè accisa, & ad magnas angustias redacta. Deinde in singulis monarchijs quantæ extitere calamitates, & clades etiam eorum qui potentissimi videbantur. Nabuchodonosor in summa prosperitate post tot gentes subactas & euersas, repentè cælesti sententia perculsus,

ad loca deserta & ferarum vitam ablegatur. Balthazar eius nepos epulis & lætitiæ deditus, eadem nocte capta ciuitate, occiditur. Cyrus post tot victorias, miserrimè à Scythis, amisso exercitu, trucidatur. Xerxes cum exercitu in quo vicies centena millia pugnatorum, à Græcis turpiter vincitur & pæne deletur. Alexander Magnus, deleto Persarum imperio, & alijs plurimis regnis breui tempore subactis, absque herede moritur; & suis Ducibus regna parta diuisit: qui paulò post mutuis cladibus se confecere, & Romanis in prædam cessere. Ipsi verò Romani quantis laboribus & incommodis creuere? Quot cladibus sæpè attriti, & pæne vsque ad internecionem deleti? Quot bellis intestinis afflicti? Quantas suorum Ducum & Imperatorum crudelitates perpessi? Quot eorum Duces & Imperatores post infinitas curas & labores tandem crudeliter occisi, & ignominiose tractati? Infinitum esset omnia persequi. Si quis enim historias tum veteres, tum recentiores lustret, singulis sæculis inueniet plurimos, quorum iniqui conatus, etsi potentia & armis essent instructissimi, infelices exitus habuere, prouidentia numinis manifestè se inferente, & iniquas molitiones disturbante; iuxta illud Psalmi:
Psal. 32. *Dominus dissipat consilia gentium: reprobat autem cogitationes populorum, & reprobat consilia Principum. Consilium autem Domini in æternum manet: cogitationes eius in generationem & generationem.*

Tertium Argumentum.

170 VIDEMVS res eas quæ natura constant, semper eodem modo procedere, eundemque cursum & ordinem tenere; solem oriri, occumbere, remeare in suos circulos, suoque accessu & recessu solitas anni tempestates efficere: item sublunaria omnia oriri & occidere, & alia ex alijs sine fine procreari ad speciei perpetuitatem. Atqui hæc omnia vi naturæ, quę tam ratum ordinem tenere consueuit, ita procedunt: ac proinde præter naturam nulla alia prouidentia requirenda, nulla præmia aut supplicia exspectanda.

Respondeo: Hoc argumēto nouissimis temporibus homines Atheos vsuros, insinuat S. Petrus Epist. 2. cap. 3. *Venient*, inquit, *in nouissimis diebus in deceptione illusores* (qui mysteria fidei nostræ irrident) *iuxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes: Vbi est promissio aut aduentus eius? Ex quo enim Patres dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio creaturæ.* Ad quod ipse respondet: Promissiones diuinas quibus æternum regnum promisit, non esse idcircò vacuas putandas, quòd videantur in longum differri: quia quod nobis longum, Deo est breuissimum: cùm mille anni, apud eum qui æternitatē complectitur, sint instar diei vnius, imò instar momenti. Deinde omnem illam moram procedere ex illius benignitate, qua omnes ad salutem expectat. Errare verò eos, qui mundum in eodē semper statu perseuerare existimant: nam & olim aquis deletum, & in futurum igni delendum reseruari: tunc nouos cælos & nouam terram exhibitum iri. His adde, omnia ea quæ naturæ vi effici videtur, esse opera intelligentiæ & prouidentiæ: tantum abest vt hæc inter se pugnent. Nam & cælorū motus, & astrorum situs, & terrarum, montium, fluminum, marium dispositionem; & animantium ac plantarum formas, ortus, incremēta, propagationes, opus esse prouidentiæ, supra luculentè demonstratum. Neque constantia rerum prouidentiam excludit, cùm hanc ab ipsa prouidentia acceperint, vt seruiant humano generi, donec terminus huius æui mortalis à Deo præstitutus aduenerit.

Quartum Argumentum.

171 QVARTVM Argumentum sumitur ex similitudine nascēdi, crescendi, senescendi, moriendi, quæ hominibus intercedit cum bestijs: & ex mēbrorum conformitate. Hinc enim videtur rectè colligi, ita homines funditus extingui per mortem, sicut cetera animantia.

Respondeo id pessimè colligi. Etsi enim corporis affectibus homo sit similis bestijs; animi tamen conditione illis infinitè est præstantior: adeò vt animo sit sublimior magisque affinis Deo & spiritibus incorporeis, quam corpore bestijs. Itaque nihil mirum si corpore tabescēte animus superstes maneat, & spiritibus aggregetur. Verū hoc argumentum potius ad librum secundum pertinet, vbi ex professo de animorum immortalitate agitur: secundariò tamen & ex consequenti oppugnat etiam Prouidentiam.

Quintum Argumentum.

SI est aliquod numen, credibile est illud rebus humanis 172
se non miscere, sed seipso beatum & contentum, æternum æuum ducere, semotum à curis mortalium. Tum quia indignum videtur eius maiestate, ad tam vilia & minuta descendere: tum quia seipso beatum, nihil extra se quærit: tum quia per res humanas, vtcumque se habeant, nulla potest ei fieri accessio, aut decessio. Vide supra num. 7.

Respondeo ita ratiocinari Epicurum, Lucretium, Plinium, & alios quosdam veterum, qui diuinam mentem angustijs suæ mentis metiebantur. Et sanè si mens diuina foret limitata, neque vim intelligendi infinitam haberet, ratio illa esset valdè probabilis. Tunc enim longè melius esset ipsam rebus humanis non attendere: tum quia sine molestia tā *multiplici & tristi ministerio* (vt Plinius loquitur) non posset vacare, tum quia à melioribus & iucundioribus auocaretur. Sed nimis rudis, Deoque indigna est ista imaginatio. Sicuti enim essentia diuina est infinita, & vniuersum ens in se eminenter continet: ita etiam intelligentia infinita est, & ad omne intelligibile se extendit, idque absque labore & conatu, sola naturæ necessitate. Neque multiplicitas rerum impedit attentionem ad singula: quia tam perfectè considerat singula, quam si ea sola proposita haberet, cùm ad singula lumen infinitum conferat. Insinuat illud præclarè Scriptura sacra, tum alijs locis plurimis, tum Ecclesiastici 23. *Ὀφθαλμοὶ κυρίου μυριοπλασίως ἡλίου φωτεινότεροι, ἐπιβλέποντες πάσας ὁδοὺς ἀνθρώπων καὶ κατανοοῦντες εἰς ἀπόκρυφα μέρη. Oculi Domini decies millies* (infinities) *sole lucidiores, inspicientes omnes vias hominum, & considerantes in absconditis partibus*; id est, omnia quæ in penitissimis cordis recessibus latent. Itaque hæc consideratio minimorum non est indigna diuina Maiestate, sed maximè digna; imò necessaria: quia alioquin in Deo esset infinitarum rerum ignorantia. Et quamuis res & actiones humanæ viles sint; non tamen est vilis earum intelligentia, & diiudicatio: neque vilis est iustitiæ ratio; qua illis congrua merces persoluitur.

Nec obstat quòd Deus seipso sit plenissimè beatus. Hoc 173
enim solùm probat, ipsum extra se nihil agere, neque curam rerum gerere eo fine, vt inde beatior reddatur, aut sibi aliquid cōmodi acquirat: non autem probat absolutè, eum nihil extra se moliri. Quia cùm sit summum bonum, atque adeò totius bonitatis plenitudo, totū vniuersi bonum eminenter in se continens; congruentissimum erat, vt illum fontem apud se conclusum nō retineret, sed sineret emanare in creaturas secundùm varios gradus & species rerum, & mensuram capacitatis cuiusque, singula in suo ordine creando, formando, conseruando, & suum in finem dirigendo. Bonum enim est sui diffusiuum. Nulla itaque inopia, nulla propriæ vtilitatis aut commodi ratio Deum impulit ad res moliendas, & gubernandas; sed supereminens ipsius bonitas: nimirum, vt ea in res creatas pro earum captu diffunderetur, & cum eis communicaretur. Denique rerum etiam minutissimarum: vt muscarum, culicum, vermiculorum notitiam & prouidentiam gerere, suprà copiosè demonstratum est: quantò magis hominum, qui animo ei quam simillimi.

Dicet aliquis, Deum quidem scire quid homines agāt, 174
dicant, cogitent; nihil tamen curare: sicut magni Principes, quorum status in tuto est, parum curant, quid plebs de illis dicat. Sed hoc absurdissimè dicitur. Cùm enim homo sit opus Dei, cuius menti ipse leges iustitiæ omnisque virtutis impressit; maximè ad illum pertinet illius curam gerere, vt secundum illas leges viuat. Ad opificem enim pertinet curare suum opus, vt perfectum euadat: ad legislatorem, vt leges, quas suis subditis imposuit, seruentur. Parentis interest quomodo se gerant filij. Deus autē omnium parens. Nemo architectum probauerit, qui palatium à se constructum, impolitum relinquit, & conseruare negligit, ita vt nemini sit commodum: nemo legislatorem, qui conditis optimis legibus, nullam curam adhibet vt executioni mandentur, sed omnia permittit subditorum

rum

rum arbitrio: nemo parentem, cui nulla de filiorum moribus & vita est cura. Quantò minùs probandus esset ille Deus, qui tam eximium opus a se factum negligeret, & nullam rerum humanarum curam gereret, præsertim cùm facillimé, & absque omni labore possit eas optimè gubernare? Denique quis est Principum, qui non magnopere curet, quomodo subditi in sua præsentia & conspectu se gerant, quid dicant, quid agant; an leges seruent, an eas violent & contemnant; honorem an contumeliam, laudes an conuitia ingerant? Imò quis priuatus adeò brutus est, qui iniurias & honores non sentiat? Atqui Deus vbique præsens est: omnia audit, omnia videt, omnes cordis latebras introspicit: omnia in eius oculis & præsentia geruntur. Fatuum itaque est, putare eum dictis, factis, & cogitatis hominum non tangi, non exacerbari, non delectari. Quò maior est illa maiestas, illa sapientia & potentia, & quò maiora eius in nos beneficia: eò magis & acriùs omnes iniurias & legum suarum præuaricationes sentit & ponderat, & suo tempore vindicabit.

Hactenus de prouidentia numinis: atque hic esto finis libri 1. Sequitur liber secundus, qui de animi immortalitate.

DE IMMORTALITATE ANIMORVM

LIBER SECVNDVS.

1 LIBRO superiore demonstrauimus diuinam prouidentiam: hoc verò probanda nobis animi immortalitas. Sunt quidem hæc duo dogmata adeò inter se connexa, vt se vicissim statuant & tollant. Si enim est prouidentia, necesse est animum post hanc vitam superesse, vt pro meritis accipiat. Et si animus post hanc vitam manet superstes, oportet esse prouidentiam, quæ illi pro meritis compenset, vt supra ex Chrysostomo obiter ostensum est. Rursus sublata prouidentia, tollitur animæ immortalitas: & sublata animæ immortalitate, necesse est tolli prouidentiam; qua de re plura suo loco dicturi sumus. Quia tamen dogma immortalitatis multis alijs rationibus stabiliri potest, nec pauci sunt qui de eo ambigant, etsi numen non omnino negare videantur; operæpretiū censui hanc rem accuratiùs & seorsim discutere.

Agimus de anima hominis, non brutorum. Hanc enim mortalem esse constat, cùm nihil appetat, nec vlla re delectetur, nisi quæ ad corporis commodum aut voluptatem pertineat. Igitur animam humanam (quæ & *animus* & *mens* dicitur, quatenus intelligentia & libertate prædita est) immortalem esse, multis argumentis ostendi potest, quæ breuiter & dilucidè in medium adferemus.

2 Ac primùm si auctoritate agendum sit, quicumque sapientia maximè fuere illustres, statuerunt animos hominum esse immortales. nimirum sapientes Hebræorum, Chaldæorum, Ægyptiorum cum suo Trismegistro Mercurio; Indorum, Gallorum, quos Druidas vocabant; Pythagorici & Platonici cum suis antesignanis: Stoici quoque animum post funera superstitem esse voluerunt: etsi in eo plerique eorum hallucinati sint, quòd existimarent omnes animos esse particulas ex anima mundi (quam Deum esse arbitrabantur) delibatas, & certa specie insignitas: quam speciem in mundi conflagratione essent perdituri, eaque amissa in simplicem formam, nimirum in animam mundi, reuersuri: sicut corpora mixta resoluuntur in elementa ex quibus formata. Quid Aristoteles hic senserit, est satis ambiguum: quia variè loquitur. Libro tamen secondo De ortu animalium cap. 3. apertè dicit *solam mentem foris subire corpus, & solam quid diuinum esse; eò quòd ipsius operationi corporalis operatio non communicet.* Ceteras animas vult in materia vi seminis ingigni, eò quòd omnis earum operatio à corpore pendeat. Hic manifestè docet animum humanum à corpore non pendere, ac proinde vi seminis non nasci, sed foris venire. Vnde plerique Aristotelis sectatores hanc sententiā illi tribuunt. Denique eamdem sententiam clarè & indubitanter tenuese omnes qui vitæ sanctitate, vel insigni probitate, vel prophetiæ dono, vel miraculorum patratione celebres exstiterunt. Qui illam negarunt, ferè improbi fuere & impij, vt Epicurei, & Athei.

3 Si verò rationibus philosophicis hæc res discutiatur, parum quoque aduersæ sententiæ præsidij. nam ratio præcipua qua aduersa sententia nititur, est valdè infirma. Ea ex similitudine corporum, quę hominibus cum brutis animantibus intercedit, desumitur. Videmus enim homines & bruta similiter concipi, formari, nasci, ali, augescere, senescere, mori: similibus constare partibus tum internis, tum externis, quæ singulæ similes vsus in vtrisque habeāt. Sicut ergo moriente & expirante bruto, in nihilum euanescit eius anima, nec quidquam illius post corpus superest; ita dicendum videtur, moriente homine, animam eius in nihilum redire.

Præcipua ratio sententiæ aduersæ.

Verùm hæc ratio nullius est momenti. Etsi enim inter homines & bruta magna sit affinitas, si corporis structura, & singularum partium vsus spectetur: inter animam tamen hominis, qua parte ratione prædita est, & Mens dicitur, & animam brutorum, infinita est distantia: ex qua meritò colligimus, illam vtpote superioris & diuini ordinis, non interire; etsi hæc vnà cum corpore extinguatur.

Soluitur ea ratio.

Nam bestiæ nullo modo percipiunt ea quæ ad homines pertinent; nec vlla est inter hos & illas negotiorum & consiliorum communicatio. Nesciunt canes & equi, an dominus sit diues an pauper, nobilis an ignobilis, senex an iuuenis, sanus an æger, matrimonio iunctus an cælebs, pius an impius, Italus an Germanus; nihil horum distinguunt, aut apprehendunt: vnde nec gaudium, nec mœrorem ex ijs quæ hominibus obueniunt, concipere possunt. Vident solem & lunam, arbores & domos, vrbes & villas: sed non cogitant quid illa sint, aut quem vsum habeant, aut vnde proueniant. Tota eorum notitia ad pauca est restricta & limitata, nempe ad ea quæ ad pastum & venerea pertinēt, vel naturæ eorum sunt amica aut inimica: de his solis pro suo captu iudicant, idque confuso & bruto modo, sub imagine commodi vel incommodi, conuenientis vel aduersantis, ea concipiendo. Non alia ratione amant herum, nisi quia per phantasiam apprehendunt illum specie cōmodi, quòd pabulum illis suppeditet, vel corpus bene afficiat: nec alia ratione ouis fugit lupum, nisi quia naturæ instinctu concipit vt sibi aduersum: causas commodi & incommodi non cogitant.

4 *Brutorū cognitio & appetitio valdè angusta.*

Itaque cùm bruta animantia habeant notitiam adeò rudem & restrictam, nec quidquam norint, nisi quod ad corporis & vitæ conseruationem pertinet, nec vlla re delectentur aut doleant, nisi quatenus ea res corpus benè aut malè afficit: manifestè colligimus, animam eorum simul cum corpore interire. Si enim anima cognoscendo & appetendo nō potest se eleuare ad aliquid quod est supra corpus, & propriè ad naturam spiritalem pertinet; perspicuū est ipsam non esse spiritalem, nec supra corpus eleuatam, sed naturæ corporeæ penitus immersam. Substantia enim rei cognoscitur ex operatione: operatio verò ex obiecto circa quod versatur. Itaque cùm hoc obiectum eiusque ratio formalis (quæ est commodum vel incommodū corporis) corpus tantùm respiciat; necesse est substantiam animæ corpori adstrictam esse.

Brutorum animantiū animas esse mortales.

At longè aliter se res habet in homine.

Prima Ratio.

QVia cognitio eius est omnino illimitata. Concipit enim omnia rerū genera, omnes gradus naturarum; nec ue solùm ea quæ sunt, sed etiam quæ non sunt. Fingit animo quidlibet, & nouos in mēte sua architectatur mundos: concipit rationes rerum vniuersales, à singularibus, à materia sensibili, à loco & tempore abstractas, easque per se contemplatur. Inquirit rerum omnium rationes, causas, effectus, proprietates, & de omnibus iudicat. Hæc omnia manifesta sunt argumenta, mentem humanā non esse corpori immersam, sed substantiam spiritalem, à corpore separabilem. Nam omnes hi actus nullum habent ordinem ad corporis commoda, sed sunt ornamenta solius animi. Ipsa quoque obiecta non concipiuntur vt corpori amica aut sensui, gustandi vel tangendi gratia; sed secundū proprias rationes, vt vera & æternis rationibus cōformia, quo modo ad solū animum, & nullo modo ad corpus pertinēt.

5 *Cognitio hominis illimitata.*

Secun-

Secunda Ratio.

6 QVia appetitio humana similiter est illimitata & infinita. Non enim solùm appetit ea quæ ad corpus pertinent, nempe pastum & venerea, sicut bestiæ; sed extendit se ad omne verum, appetendo omnis veri notitiam & contemplationem: nec solùm ad omne verum, sed etiam ad omne bonum, ad quod appetitus & amor omnium & singularum rerum se profert. Singulæ enim res suo modo amant quod naturæ ipsarum est consentaneum. Homo verò omnia illa suo amore complectitur, cùm non solùm sibi commoda appetat, sed etiam cuique rei ea omnia, quæ ipsi sunt consentanea, exoptet, & quantum in se est procuret. Itaque & sibi & rebus omnibus appetit omnia congrua: sibi in cognitione, seu vt Philosophi loquuntur, in esse cognito: rebus singulis in esse reali. Hinc patet quantopere vis appetendi in homine sit eleuata supra materiam, & corpoream conditionem.

Tertia Ratio.

7 IDem confirmatur ex eius delectationibus & oblectamentis. Delectatur enim maximè contemplatione veritatis, & ipsa veritate: delectatur rerum omnium pulchritudine & specie, & mirando quod in singulis elucet artificio: delectatur proportionibus, & mathematicis disciplinis: delectatur operibus religionis, pietatis, iustitiæ, & aliarum virtutum officijs: delectatur fama, honore, laude, gloria, imperio. Hæc omnia sunt propria animi bona, eaque homo tanti facit, vt omnia quæ ad corporis commoda pertinent, contemnat, & nihili æstimet. Itaque cùm mentis humanæ tanta sit capacitas, & tam latè patens sinus, vt omnia complectatur, & totam entis latitudinem, altitudinem, & profunditatem ambiat, & in se ipsa, ac intra se condat; habeatque proprias notiones, appetitiones, amores, delectationes, & propria ornamenta, quæ nihil ad corporis commoda pertinent, idque circa obiecta spiritalia, vel ea quæ à corporis commodis sunt aliena, & hæc longè pluris æstimet quàm corporis bona: perspicuum est eam longe corpore esse superiorem, & diuinæ cuiusdam indolis, quæ à carnis commercio minimè pendeat.

Quarta Ratio.

8 IDem probatur ex dominio animi supra corpus, & arbitrij libertate. Ita enim dominatur animus corpori & omnibus affectibus, vt nullis vel bonis oblatis, vel tormentis intentatis aut etiam irrogatis cogi possit, vt aliquid dicat aut faciat quod non vult, aut propositum mutet: vt infinitis constat exemplis. Idem ostendit Iosephus in opusculo cui titulus, Ὅτι αὐτοκράτωρ τῶν παθῶν ὁ λογισμός: *Quòd Ratio affectuum sit domina*. Huius rei non potest alia causa assignari, nisi quia animus à corpore minimè pendet, sed iuris est, sui mancipij, sui arbitrij & consilij. Vnde ea quæ corporis sunt, ita æstimant, ac si ad se minimè pertinerent, suis bonis nixus & contentus. Contrarium cernitur in bestijs. Earum enim anima cùm tota sit corpori mancipata, & secundùm suum esse à corpore pendeat, necessariò fertur ad ea quæ corpori sunt commoda, & fugit ea quæ corpori aduersa. Vnde nec affectus suos, nec externos motus habet in sua potestate.

Quinta Ratio.

9 SI animus omninò penderet à corpore, nec posset extincto corpore consistere, nihil adeo horreret ac mortem, nec quidquam adeò illi esset charius; quod non libenter ad mortem arcendam extenderet. Mors enim corporis animum omni bono spoliaret, essetque summum eius malum; & vita præsens summum bonum. Itaque nihil æquè ac ipsa mors, quæ funditus interiret, ei esset pertimescendum; & nihil perinde vt vita præsens foret amandum, prosequendum & tuendum. Atqui contrarium docet experientia quotidiana. Plurimi enim vitam istam paruì æstimant, etsi omnibus bonis fortunæ circumfluentem, eamque pro laude, pro fama, pro libertate, pro vitando dedecore, pro virtutis pulchritudine libenter profundunt; nec desunt qui manu sua illam abrumpant, vt dedecus aliquod vel molestiam animi declinent, vel laudem consequantur. tanti quæ ad animum pertinent æstimantur præ illis, quæ ad corpus.

Sexta Ratio.

TAnta est capacitas animi & amplitudo, vt nullæ opes, 10
nullæ dignitates, nulla regna, nec totius quidem orbis imperium, nullæ voluptates, nulla denique bona finita ipsius desiderium explere possint; sed opus ad hoc sit bono immenso & illimitato, in quo totius boni plenitudo eminenter contineatur. Insinuat hoc Propheta cùm ait: *Satiabor cùm apparuerit gloria tua*, quasi dicat: Nulla res alia me satiare poterit, nisi manifestatio gloriæ tuæ, quæ bonum infinitum. Et S. Augustinus: *Fecisti nos ad te, & inquietum est cor nostrum donec requiescat in te*. Si ad corporis angustias animus esset restrictus, non esset capax boni infiniti: imò nec desiderium suum vltra ea, quæ vitæ corporali sunt accommodata, proferre posset; vt in ceteris animantibus cernitur. Corpus enim & materia, formarum appetitum & capacitatem restringit.

Psal. 16.

Lib. 1. confess. cap. 1.

11 Vnde quò forma est magis materialis, eò angustior & minùs capax: quò verò est eleuatior & spiritalior, eò amplior & capacior & ad plura se extendit, vt se perficiat. quod perspicuum fiet, si quis formarum gradus consideret. Nam res inanimæ, vt saxa & metalla, earumque formæ, quia maximè materiales, nihil extra se appetunt, nec aliquid ad suam perfectionem moliuntur, sed in se quietæ & mortuæ manent. Plantæ verò, quia earum forma magis est eleuata, suo modo appetunt alimentum, illudque extrinsecus attrahunt, immutant, distribuunt per vniuersum corpus, & in se conuertunt; deinde flores, fructus, semina, & frutices emittunt; sicque assiduè ad sui augmentum, conseruationem, perfectionem & propagationem operantur. Verùm nullum habent alimenti sensum, nullam inde voluptatem, vel ex contrario dolorem percipiunt. Animalia, quòd forma eorum in altiori sit gradu, non solùm faciunt omnia quæ plantæ, sed etiam habent notitiã & sensum sui alimenti, ad illud se mouent, illud inquirunt, ex eius vso voluptatem, ex inopia molestiam percipiunt. Verùm tota eorum notitia & affectio inter angustos limites est restricta. solùm enim ad corporis commoda & incommoda sese extendit, ita vt nihil aliud percipiant, nihil aliud appetant, & fugiant, nulla alia re delectentur & doleant: manifestum id est indicium, animam eorum à corpore pendere. Ideo enim nihil percipit, nihil appetit, nisi ad corporis vel vitæ corporalis quietem & cõmodum pertinens, quia sine corpore esse non potest: & ita totum ipsius bonum à corporis bono dependet. Supra animalia cetera est homo, anima rationali seu mente præditus; cuius notitia & affectio non est limitata ad ea quæ corporali vitæ congruunt, sed omninò illimitata, extendens se ad omne verum, & omne bonum (vt suprà ostensum est) quæ nullum ordinem ad corpus habent. Vnde eius capacitas tum in cognoscendo, tum in appetendo, tum in delectatione percipienda est infinita, non secùs ac capacitas spirituum separatorum, seu Intelligentiarum cælestium, quod est euidens argumentum animum hominis non esse corpori astrictum.

Quinque formarum gradus.

Quod etiam inde confirmari potest. Idcircò enim sub- 12
stantiæ separatæ habent vim intelligendi, & extendunt se ad totum ens, & ad omne verum ac bonum; quia sunt formæ simplices, eleuatæ supra materiam, ita vt ab ea non dependeant: vt passim tradunt philosophi. Vnde fieri non potest, vt sit aliqua substantia spiritalis, quin eo ipso sit intelligens. Itaque cùm animum hominis videamus vi intelligendi præditum, & se ad totam entis latitudinem, & ad omne verum ac bonum expandere, non secus ac substantias separatas; dubitare non possumus, quin à materia non pendeat. Vbi enim inuenitur proprius, & adæquatus effectus, ibi quoque necesse est reperiri propriam & adæquatam caussam; vnde effectus ille sequitur. Atqui in animo humano reperitur effectus, nempe vis intelligendi, & capacitas omnis veri & boni: ergo reperitur & causa, natura videlicet spiritalis à materia & corpore independens.

Aristoteles 12. Metaphys. cap. 9.

Septima Ratio.

13 SVNT in rerum natura aliquæ formæ viuæ, à materia secundùm esse & modum essendi penitus separatæ; quas philosophi vocant Intelligentias; & substantias separatas; Christiani, spiritus & angelos. Sunt item aliquæ secundum esse & modum essendi materiæ penitus addictæ ac immersæ, quales sunt animæ brutorum animantium. Ergo oportet esse aliquas quæ medio modo se habeant, quæ secundùm suum esse non pendeant à corpore, vt hac ex parte conueniant cum spiritibus separatis: secundùm tamen modum essendi, nempe vt congruenti modo sint, corpus requirant: & ita conueniant cum animabus brutis. Tales sunt animi humani. Confirmatur, quia hic gradus rerum maximè videtur consentaneus; ne transeatur ab extremo ad extremum sine medio, nimirum a natura penitus mortali, & corpori addicta, ad naturam penitus immortalem, & separatam à corpore. In medio enim erit natura partim mortalis, partim immortalis; mortalis secundùm corpus, immortalis secundùm animã: & ipsa anima secundum esse suum erit immortalis, spirituum suppar & socia; secundùm modum existendi, & viuificationem corporis mortalis, vt ita dicam, est similis animabus brutorum. Perit enim vero eius cum corpore, informatio, & viuificatio totius corporis, sicut in bestijs. Hinc fit vt homo contineat in se vires & facultates vtriusq; extremi, spirituum & brutorum; sitque corpore & sensibus similis brutis, mente spiritibus separatis. Vnde Platonici illum vocant horizontem Vniuersi. quia cùm Vniuersum duabus partibus veluti hemisperijs constet, natura spiritali & corporali; homo naturam spiritalem, quasi hemisphærium superius connectit naturæ corporali, veluti hemisphærio inferiori, vtriusque extremi particeps. Ob eamdem causam vocatur *μικρόκοσμος*, mundus minor, quia omnes Vniuersi gradus in se complectitur; non secùs ac mundus iste maior.

Octaua Ratio.

14 ACCEDIT quòd longè maior sit affinitas mentis humanæ cum spiritibus, quam brutorum cum hominibus. Sicut enim spiritus habent notitiam & affectum nullo limite circumscriptũ, & delectantur veritatis ac virtutis pulchritudine; ita etiam animus humanus; adeò vt hac in re nulla sit inter animum & spiritus discrepãtia, etsi sit aliquod discrimen in actuum intellectus & voluntatis perfectione. Brutorum verò sensus omnis & affectus est ad pastum & venerem abiectus. Deinde mens humana societatem & amicitiam habet cum spiritibus, cum illis versatur, & sua negotia tractat, ab illis consilium & opem petit, de rebus illorũ & statu cogitat, disquirit, disputat, iudicat, & similẽ sibi statũ exoptat. Nihil tale cernitur in brutis ad homines. Nihil enim de rebus hominum concipere possũt aut appetere nullaque potest esse consiliorum communicatio. Itaque quod ad conditionem mortalitatis & immortalitatis attinet, mirandum non est, si mens humana sequatur potius conditionem spirituum, quibuscum tanta ei cognatio; quàm brutorum, à quibus immenso interuallo, atque adeò toto genere distat.

Nona Ratio.

15 SI animus sine corpore esse non possit, summum eius bonum consistet in vita corporali, & voluptatibus corporis: & summum malũ in corporis afflictione & morte. Vnde Epicurei, & alij qui animum cum corpore extingui voluerunt, summum bonum in corporis voluptate statuerunt. Idem apertè ostẽdunt illi qui Sapientiæ 2. concludunt, in hac vita vacandum voluptatibus, & hanc esse felicitatem hominis; eo quòd post mortem nihil supersit & qui Isaiæ 22. dicunt; *Comedamus, & bibamus, cras enim moriemur.*

Si ita est, laudabile erit vacare ventri & abdomini, & studiose sectari quidquid huc pertinet, & ad hoc iuuat: quia laudabile est sectari summum bonũ, eoque omni tempore frui. At contrà videmus id probro dari, & reprehendi tamquam fœdum, & homine indignum; & eos qui voluptatibus sunt dediti, in bestiarum ceu locari. Nihil enim adeò ad brutorum vtilitatẽ hominem abijcit, ac voluptas corporis, quæ gustu vel tactu percipitur. Vnde meritò Architas Tarentinus persuadere conabatur, *Nullam capitaliorem pestem quàm corporis voluptatem à natura hominibus esse datam:* teste Cicerone lib. De senectute.

Rursus, si summum hominis bonum ad vitã corporalẽ pertinet, fas erit ad mortem & tormenta vitanda cogente tyranno peierare, blasphemare, idola colere, omnem pietatem, iustitiam, virtutem & veritatem prodere ac pessumdare. Est enim naturæ lex per se omnibus nota, nihil summo bono anteponendum; ipsum verò præferendum alijs omnibus: &, nihil summo malo magis fugiendum. Vnde in omni euentu, in quo necesse est vel summum bonum perdi, vel aliud bonum quod non est summum; natura & ratio dictat quodlibet aliud bonum pro summo bono retinendo profundendum, & quoduis malum pro vitãdo summo malo subeundum. At quid absurdius aut tetrius dici potest, quam mortis vitandæ causa quodlibet flagitium posse committi? 16

Decima Ratio.

NATVRA intelligens est omnium quæ sunt in mundo præstantissima. cuius signum est, quòd omnium ceterarum sit capax. Omnes enim illas comprehendit, & in seipsa quodammodo format & exprimit, veluti omniũ artifex; omnibus vtitur, omnia in sua assumit commoda, non solùm terrena, sed etiam cælestia; lucem, tenebras, diem, noctem, ventos, imbres, æstum, frigora, & ipsa mundi elementa. Itaque natura mente prædita est in hoc mundo, veluti in suo domicilio, omnis generis supellectili, ad vsum, commoditatem & oblectationem instructissimo. Absurdum ergo est illam penitus interire. sic enim id quod in mundo est præstantissimum, & solùm dominatum obtinet, & cui cetera seruiunt, periret: quod prorsus a ratione est alienum. Si enim terra, mare, sidera, quæ propter naturam intelligẽtem facta sunt, vt ei seruiant, nõ pereunt vmquam, sed permanent æterna; qua ratione dici potest naturam intelligentem, quæ est illorum finis, scopus, domina, perire? Si mens adeò nobilis est, vt talia seruitia ei fuerint comparanda, quæ numquam deficiant; quomodo rationi consonum est, vt ipsa intercidat? Iniquum est eam naturam, cui immortalia seruiunt, mortalem existimare. 17

Vndecima Ratio.

NATVRA humana secundùm mentem est infinitè præstantior omnibus animantibus; cùm toto genere sit superior, & ad infinita se extendat: vt ex supradictis est manifestum. Ergo oportet vt summum eius bonum sit infinitè præstantius & sublimius, summo bono bestiarũ: similiter actio illa, qua summum bonum suum percipit & sentit, & voluptas quam inde percipit, actione & voluptate bestiarũ. Talis enim est proportio inter obiecta, inter operationes, & inter voluptates, qualis est inter naturas, & inter facultates quibus obiecta percipiuntur. At si mẽs vnà cũ corpore extinguitur, nihil natura humana calamitosius: nam omnes ferè bestiarum species longè erunt feliciores. Subijcitur enim ipsa in hac vita ærumnis innumeris, à quibus bestiarum natura est immunis. Afficitur sollicitatur curis, exagitatur timoribus, tabescit inuidia, conficitur mœrore, cruciatur desiderijs, vritur aliena prosperitate, semper anxia, semper querula, numquam sua sorte contenta, numquam animo tranquilla. His adde paupertatem, exilia, carceres, seruitutem, orbitatem, infamiam, matrimonij iugum, liberorũ educationem, fortunarũ iacturam, præteritorum pœnitentiã, futurorum sollicitudinem; tot labores & sudores vt caro misera sustẽtetur, vt ab iniurijs aeris vindicetur, vt miserã vitã trahat: tot errores, tot suspiciones, tot fraudes, tot morbos, languores & dolores quibus nostra mortalitas est exposita: vt meritò dixerit quidam: 18

Οὐκ ἔστιν οὐδὲν δεινὸν οὐδὲ συμφορὰ,
Ἧς οὐκ ἂν ἄραιτ' ἄχθος ἀνθρώπων φύσις.
Nihil adeò graue aut calamitosum,
Cuius pondus non ferat humanum genus.

At bestiarum genus ab omnibus hisce malis ferè est libe- 19

liberum, & summa in tranquillitate ac libertate viuit. Nullis exagitatur curis, nullis futuri mali timoribus, nullo ex aduersis casibus mœrore. Non est sollicitum de futuris, nec pœnitet præteritorum, nec impendentia mala pertimescit. Nulla ambitione, nulla inuidia tangitur, sua sorte contentum; omnia quæ ipsi necessaria & commoda, absque laboris molestia abundè suppeditante natura. Quod si æuum consideres, multis id animantium est longius quàm homini: vt ceruis, elephantis, coruis. Si locum & regionem, quid optabilius quà viuere in sublimi aere procul a cœno & fœce terrena, & celerrimo volatu ingentes ætheris tractus breuissimo tempore transmittere? Si corporis habitum, longè commodius est pilis vel plumis vestiri, quæ corporis agilitatem non impediunt, quàm externarum vestium pondere grauari. Si voluptates corporis, ijs magis assiduè & sincere fruuntur bestiæ, quæ totos dies pastui sunt deditæ, & venerem absque verecundiæ metu & crebriùs exercent.

Ex quibus perspicuum est, cetera animantia homine & mente humana longè esse feliciora, si mens post hanc vitam non manet superstes.

Duodecima Ratio.

20 NOn solùm cetera animantia homine erunt beatiora, sed inter homines illi erunt feliciores, qui fuerint sceleratiores, & carni magis mãcipati; illi miseriores, qui contemptis carnis illecebris vacant sapientiæ, colunt pietatem & iustitiam: imò optimi & sanctissimi erunt infelicissimi & miserrimi: quia maxime à carnis voluptatibus alieni, cùm eam varijs modis affligant & macerent. Vnde Apostolus 1. ad Corinth. 15. *Si in hac vita tantùm in Christo sperantes sumus*, id est, si nihil superest post hanc vitam, *miserabiliores sumus omnibus hominibus*. nimirum quia expertes bonis huius vitæ & futuræ; insuper assiduos labores & acerbas persecutiones sustinemus.

Decimatertia Ratio.

21 VIdemus res omnes perduci ad perfectionem cuius sunt capaces. Exemplo sunt plantæ & animantium species. Ita enim sensim crescunt, augentur, roborantur & secundùm corpus, & secundùm omnes animæ facultates, vt tandem perueniant ad culmen perfectionis cuius quæque species est capax. Oportet ergo etiam hominem & animum humanum ad suæ perfectionis apicem perduci. Cùm enim inferiora ista & vilia naturæ suam assequantur perfectionem; cur id quod omnium est pretiosissimum & summum, non etiam aliquando assequatur suam? Atqui hoc omnino est impossibile, nisi animus post hanc vitam supersit. Perfectio enim animi consistit in sapientia & virtute, quibus supremæ facultates exornantur, & suos fines attingunt. At paucissimi in hac vita sapientiæ sunt dediti, ac proinde longè maxima pars hominum nihil vel parum eius obtinent: & illi quoque qui assiduè ad eam incumbunt, vix centesimam partem illius abundantiæ assequuntur, cuius mens humana est capax. Etsi enim homo viueret mille annos, & continenter operam sapientiæ daret, semper posset proficere, nec vnquam pertingeret ad culmen. Necesse est ergo illum superesse post hanc vitam, & tunc suam perfectionem consequi. Frustrà alioquin esset tanta eius capacitas; frustra tantum sciendi desiderium animo à natura insitum. Frustra enim est capacitas & desiderium, quod impleri non potest. Et absurdum est naturam, quæ ne minimis quidem in rebus quidquam frustrà facit, in re maxima & nobilissima tantùm frustrà & in vanum molitam.

Decimaquarta Ratio.

22 ANimus in hac vita non potest seipsum cognoscere, nisi admodum obscure & confusè; sicut is qui eminus aliquid per nebulam videt, malignè percipit, nec potest colores & lineamenta rei discernere. vnde nihil pœnè de se nouit planè & perspicuè. Hinc tot philosophorum de animi substantia opiniones; alijs eum igneæ naturæ, alijs aereæ, alijs ex æthere vel anima mundi delibatum asserentibus. Nescit ipse sese, quid sit aut qualis; spiritusne purus, an corpore tenuissimo constans: facultates habeat à se distinctas, sibique insertas, an ipse per se omnia præstet: quæ singularum sit vis & natura: quomodo suas obeant functiones: quomodo obiecta se cum illis socient, & concurrant: quomodo sensuum organa & spiritus animales. In his & alijs ferè omnibus ad se pertinentibus, etsi generalia sint, mirè cæcutit, & veluti per somnium diuinat. Itaque si vnà cum corpore perit, numquam seipsum cognoscit; sed ignarus sui & nascitur, & viuit, & extinguitur. At maxime consentaneum erat vt seipsum aliquando cõtemplari posset, suamque speciem, naturam, & ornamenta videre. Sicut.n. nihil adeò ad ipsum pertinet ac sua ipsius natura, & ea quę ipsi intrinseca; ita nulla notitia ei magis congruit, quàm notitia sui, & rerum suarum; nihil ei propinquius, nihil charius, quàm ipse sibi. Necessariò itaque fatendum est ipsum non extingui, sed cùm exutus corpore fuerit, & ab obiectis corporeis ad quæ per sensus externos erat effusus, receperit se ad suam simplicitatem, tunc se distinctè & clare visurum, & bona sua, quæ ipse hic subinde contemnit, suis momentis æstimaturum. Alius enim intelligendi modus congruit ei dum corpori mortali est alligatus, alius quando à corporis vinculis erit liber, & nudus per se existet. In corpore nihil distinctè potest nosse nisi corporeum, & sub corporali specie: quò fit vt seipsum videre aut cognoscere nequeat. Vbi verò corpore erit solutus, accipiet modum intelligendi spirituum; & ita tunc cernet spiritalia, sicut modò per oculos intuetur corporalia. Modus enim cognoscendi respondet modo existendi, & congruit intelligentis statui. nam quælibet res iuxta modum naturæ suæ operatur.

Decimaquinta Ratio.

MVndus iste corporeus, & ceteræ res quæ eius com- 23
plexu continentur, factæ sunt propter hominem; vt supra ostensum est. Sic enim omnia disposita sunt, vt commodis hominum seruiant; adeò vt ipse mundus nihil videatur esse aliud quàm amplissimum domicilium, omnis generis supellectili, & annona, & seruitijs instructum; cuius incola, possessor & fructuarius sit homo. Vnde sublato homine nullus ampliùs est mundi vsus; sed perinde est ac domus deserta, nulli seruiens vsui nisi ad ferarum lustra, & horridam spinarum ac fruticum siluam. Itaque cùm omnia ista instituta sint propter hominem, necesse est hominem esse rem dignissimam, & ad maiora destinari, quàm sint ea quæ ipse percipit in hac vita. Cui enim tanta deputata sunt obsequia, tantæ opes ad hanc mortalem vitam transigendam: quomodo credi par est, nihil boni eum post hanc vitam manere, sed vnà cum corpore extingui? Indicio profectò sunt ista, illum ad ingens quoddam & admirabile bonum, & summum statum, hic præparari. 24

Confirmatur, Quia si perit vna cum corpore, ergo totus ille mundi apparatus idcircò solùm instructus erit à natura, vt homo ad breue tempus, ad momentum, inquã, viuat, comedat, bibat, dormiat, generet, & mox funditus pereat. Nimirum hoc totum erit bonum, hic finis & fructus tantæ molitionis. Idcircò assidua vertigine rotantur cæli, & cursum suum peragunt Sol, Luna, sidera; in hunc finem instituta alternatio dierum & noctium, vicissitudo temporum, & perpetuus veris, æstatis, autumni ac hiemis circulus: idcircò spirant venti, coguntur nubes, effunduntur imbres: idcircò terra tot species florũ & fructuum effundit, tantas opes sinu suo condit; mare tot piscium genera producit; aer tot volatilibus scatet, & omnis natura in hunc finem parit & laborat; nempe vt mortale animal homo in multis miserijs, in multa ignorantia & animi prauitate, ad modicum tempus viuat, mox in nihilum reuersurus. Si nullum aliud tantæ rei & operæ est pretium, nullus alius fructus: ergo frustrà omnia illa instituta sunt, frustra in omnibus operatur natura, frustrà constat totus hic mundus visibilis. Quid enim boni habet, tam breui tempore in tantis animi & corporis miserijs viuere? Non enim illud per se bonum est aut optabile, tum quia tantis permixtum malis; tum quia nullum bonum corporale per se expetendum. Nam sicut corpus est propter animum; ita bona corporalia referenda ad bonum animi. Neque etiam est optabile, propter aliud bonum, ad quod per hanc vitam transeatur; quia supponitur nullum tale superesse.

Intel-

Intellexit hoc præclarè Salomon, qui postquam omnes huius vitæ delitias abunde fuisset expertus, hanc protulit sententiam: *Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes: vanitas vanitatum, & omnia vanitas.* Et infrà: *Vidi cuncta quæ fiunt sub sole, & ecce vniuersa vanitas & afflictio spiritus.* Et alia plurima toto illo libello prosequitur, quibus omnibus mortalibus velut è sublimi loco concionatur, omnia huius vitæ bona, omnes delitias, opes, honores, oblectationes, esse res vanas, nullius momenti, nullius fructus; nempe si in se spectentur, nec ad futuram vitam iuuent.

25 Addo, vitam istam corporalem non solùm nihil habere boni quod sit alicuius momenti, sed etiam tantis implicari malis, vt longe melius sit & congruentius, hominem ipsum numquam extitisse, quam accepisse animum morti obnoxium. Nam præterquam quòd infinitis curis, ægritudinibus, & miserijs conficietur, parum vel nihil faciet boni; & plurimum faciet mali, in omni turpitudine & scelerum immanitate vitam transigens. Conferantur mala cum bonis, peccata & scelera cum virtutum officijs; infinitis illa partibus excedent, non secùs ac arena maris vnum pugillum. Atqui ea res quæ tanti mali est auctor, & tam exiguum vel nihil boni præstat, & de qua nihil vmquam boni fieri potest, quomodo bona aut vtilis censeri potest huic Vniuerso? Imò cur non statim tamquam perniciosa debeat exterminari? Sicut in Regno vel Republica amplissima, si aliqua gens reperiatur, quæ cùm nihil fere in publicum conferat commodi, assidue tamen Leges ac Iura Reipubl. violat & pessumdat, statim è medio tollitur, quia perniciosa bono publico iudicatur: cur pari modo totum genus hominum, quod naturæ & Dei legem proculcat, ex hac totius Vniuersi amplissima Republica, tanquam iustitiæ & virtuti inimicum, non exterminetur?

Ex quibus consequens est, hominem & ipsum mundum non solùm frustra esse factum, vt ex quo tam parum existet boni, vt fructus non constet operæ; sed male a natura comparatum, quod genus humanum vmquam in lucem fuerit productum. Sicut enim qui gentem inutilem, & legum contemptricem inducit in regnum, male de regno meretur: ita qui hominem in Orbem. Quæ omnia quam sint à ratione aliena, nemo sanæ mentis non videt. Fatendum ergo, animum post hanc vitam non extingui; & tunc maximorum bonorum fore compotem, si benè vixerit in corpore: vel maximorum malorum, si male.

26 *Vtrùm impij frustrà sint in mundo.* Dices, Si hæc ratio esset firma, sequeretur etiam nunc omnes impios esse frustra natos; imò debuisse non nasci: quia nihil vel parum faciunt boni in mundo, & insuper illum fœdant suis sceleribus, abutentes vniuersa natura & omnibus Dei donis ad omnem improbitatem.

Respondeo, Fateor omnes impios qui non sunt conuertendi, & omnes qui diem extremum in improbitate sunt clausuri, quadam ex parte posse dici frustra natos; quia à principali fine, ad quem primariò conditi sunt, excidunt, & melius illis fuisset numquam nasci, quam ita viuere & mori. Hinc tamen non sequitur, ipsum genus humanum, & hoc eius domicilium, nempe mūdum, esse frustra institutum. Primò, Quia plurimi hic iuste viuunt, & postea summi boni erunt participes; qui plane digni sunt, quibus in hac vita mundus iste seruiat, & ad tam sublime bonum adminiculetur. *Omnia enim propter electos, vt ipsi salutem consequantur.* *1. ad Cor. 3. 2. Timot. 2.*

Et quamuis numerus reproborum sit incomparabiliter maior quàm electorum; tamen hic non est tam exiguus, aut parui momenti, vt Deum pœnitere debeat vel mundi conditi, vel generis humani. Sicut qui colit hortum, & plurimas in eo peregrini generis serit arbores, quarum plerisque emortuis, quæ supersunt eximios proferunt fructus, qui abunde sufficiant alendæ familiæ: non frustra laborem impendit, sed sibi gratulatur tam nobilem prouentum, etsi in minore numero; quia præstantia fructuum paucitatem compensat, præsertim cùm ea copia sit familiæ sufficiens: simile quid & analogum de mundi & hominum opifice ac satore Deo cogitandum.

27 Secundò, Quia iniqui non sunt omnino frustrà in hoc mundo. Seruiunt enim ad acuendam virtutem iustorum. Dum enim iustos varijs modis affligunt; vberem patientiæ, & humilitatis materiam, & multiplicis colendæ virtutis occasionem eis præbent. Sic enim iusti terrena discunt contemnere, cælestia sectari, ad Deum confugere, in ipso spes suas collocare, eleemosynas largiri, & genus omne bonorum operum exequi. quotidianis exemplis id est manifestum. Recte S. Augustinus in Psal. 54. *Ne putetis gratis malos esse in hoc mundo, & nihil boni de illis agere Deum. Omnis malus aut ideo viuit vt corrigatur, aut ideò viuit, vt per eum bonus exerceatur.* Hac ratione dicitur Deus vti malis ad profectum & salutem bonorū. Deinde relucet circa illos in hac vita magnitudo diuinæ bonitatis & misericordiæ; quæ homines sceleratos tantis beneficijs prosequitur, tantis bonis cumulat, tam benigne inuitat & expectat ad pœnitentiam, vt cælestium bonorum fiant participes. Denique post hanc vitam resplendet in illis seueritas diuinæ iustitiæ, peccata illorum iustissimè vindicantis: & simul conspicitur, quanta peccati sit malignitas, quæ tantam meretur castigationem: daturque occasio electis perpetuæ gratiarum actionis, quòd tantis malis sint erepti.

Itaque etsi homines impij non pertingant ad finem primarium, & hac ratione quodammodo frustrà sint nati; tamen absolutè non sunt frustra; quia pertingunt ad finem succidaneum, ad quem secundo loco, & veluti sub conditione, si a primo exciderent, eoque se redderent indignos, sunt destinati. Quod si animus simul cum corpore periret, nihil illorum bonorum haberet locum: vnde planè frustra & ipse, & mundus propter ipsum conditus videretur; vt ostensum est.

Decimasexta Ratio.

PVlchritudo mundi, & rerum omnium quæ mūdi complexu continentur, comparata est ab Auctore mundi, vt videatur, cognoscatur, æstimetur; nimirum vt videntes speciem tam eximiam operis admiremur, laudemus, & amemus artificem. Sic pulchritudo basilicarum, palatiorum, picturarū, & omnium operum humanorum, concinnata est vt videatur & æstimetur. Si à nemine cognoscatur, plane censetur inutilis. Ad quid enim serum species & decor vultus delitescens in tenebris? Sicut inutiles sunt odores, si nullus est odoratus; & sapores, si nullus est gustatus; & symphoniæ, si nullus auditus: ita omnis pulchritudo rerum, omnis artificij subtilitas, omne ingenium artis superuacaneum est, si nullus est oculus vel corporis vel mentis, qui ista videat & norit æstimare. Atqui si animus extinguitur vna cum corpore, pulchritudo mundi & rerum omnium manet incognita, & veluti æternis tenebris circumfusa: quia in hac vita vix millesimam partem assequimur, itque valde confuse & distorte, sicut cùm caecutiens cernimus cernit picturas. Toti hæremus in externa superficie, nusquam penetramus ad penitiora essentiæ, vbi tamen omnis pulchritudo rerum & veritas recondita. ibi genuina rei species & forma, ibi omne artificium & ingenium magnæ illius mentis, quæ sua sapientia omnia excogitauit & formauit; ibi omnium quæ rei conueniunt, rationes latent. Denique tanta est in essentijs rerum pulchritudo, tanta artis diuinæ excellentia, vt ausim dicere, optabilius esse cernere clare (sicut Angeli cernunt) naturam vnius muscæ vel culicis, quam obtinere imperium totius Orbis. Plus enim voluptatis ex hac luce & contemplatione menti obueniret, quam ex omnibus delitijs corporis & honoribus. Facilè mihi fidem habebunt, qui capiunt quod dico, & dulcedinem veritatis, quę etiam in rebus illis infimis recondita, aliquando sunt experti. Ad hæc spectantur quoque antiqui Philosophi, qui pulchritudine veritatis & sapientię capti, opes & voluptates corporis aspernati sunt; vt ad eam sectandam essent expeditiores. Cum ergo à ratione alienum sit, mundi rerumque omnium pulchritudinem, artemque interiorem frustrà constitutam, aut semper in tenebris remansuram: dubitandum non est, animum funeri esse superstitem, & tunc perfectam omnium adepturum cognitionem. Tunc omnes abditæ veritates, & totius naturæ vultus, qui nunc absconditus, proferetur in lucem; tunc mirabitur & laudabit artificem, qui singulis suam speciem impressit, & infinita sapientia formauit. 28

Dicet aliquis, Substantiæ spirituales, quas Angelos vocamus, perfectè cognoscunt totius mundi & rerum omnium structuram: ergo etiamsi ea numquam ab homine cognoscatur, non ideo erit frustrà. 29 *Obiectio.*

Respon-

Respondeo, negando consequent. Ab illo enim structura mundi debet cognosci, cuius causa factus est, vt hic gratias agat conditori. atqui factus est hominis causa, non Angelorum, qui mundo corporeo non egebant. Itaque ab homine cognosci debet. homini enim seruit; idque dupli ci ratione: suis commodis & fructibus ad vitam corporalem; & sua specie ac pulchritudine ad sapientiam & contemplationem: vt ex opere discat opificem, eiusque potentiam, sapientiam & bonitatem admiretur, laudet, veneretur, & illius legibus obtemperet.

Decimaseptima Ratio.

30 ILLVD dogma, quod è vita humana tollit omnē probitatem, & inducit omnem impuritatem, ac vitiorum colluuiem, non potest censeri sanum, aut veritati cōsonum. Veritas enim & sapientia auertunt homines à turpitudine, & accēdunt in eorum animis amorem honesti & virtutis. Nam virtus intellectus, est causa virtutis omnis quæ in affectu, & hæc ab illa nascitur; sicut pulchritudo quæ est in opere, nascitur ab arte quæ est in mente. Lumen non potest esse causa tenebrarum. Veritas est lumen, & norma recti; vitium tenebræ, mendacium, & aberratio à regula veritatis. Atqui dogma, quo anima statuitur mortalis, subuertit fundamentum omnis probitatis, & tribuit licentiam omnium vitiorum & scelerum. Quis enim durum virtutis iter capessat, cupiditates frangat, libidinem domet, ab alieno abstineat, numen colat, si nihil inde speret commodi; nec vllus huius laboris est fructus? Vnde experientia constat, eos, qui hac persuasione sunt imbuti, esse vitæ profligatissimæ. Sicut enim in Republ. fieri non potest, vt colatur iustitia externa, & honestas politica, vt arceatur vis ac iniuria, nisi legum decreto proposita sint prēmia & supplicia: ita in genere humano non potest retineri probitas, & improbitas caueri, nisi diuino decreto constituta sint præmia & supplicia. Quæ cùm in hac vita non rependantur, consequens est reseruari in futurū. Alioquin (quod dictu nefas est) sapientiùs & melius instituta esset Respublica per homines, quàm genus humanum à Deo.

31 Improbitatē eiusmodi hominum optimè describit Sapiens cap. 2. *Exiguum, & cum tædio est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis, & non est qui agnitus sit reuersus ab inferis. quia ex nihilo* (αὐτοσχεδίως casu) *nati sumus, & post hoc erimus tamquam non fuerimus,* &c. *Venite ergo & fruamur bonis quæ sunt, & vtamur creatura tamquam in iuuentute celeriter. Nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra. Vbique relinquamus signa lætitiæ: quoniam hæc est pars nostra, & hæc est sors.* Itaque constituunt summum bonum in voluptatibus corporis. Deinde ostendit quomodo se gerant erga iustos, eosque spolient, affligant, occidant, & suam potentiam faciant iustitię legem; vt omne quod volunt & possunt exequi, iustum habeatur; quo nihil potest esse iniquius. *Sit*, inquiunt, *fortitudo nostra lex iustitiæ, quod enim infirmum est, inutile inuenitur*, &c. Denique post multa concludit Sapiens: *Hæc cogitauerunt & errauerunt. excæcauit enim illos malitia eorum, & nescierunt sacramenta Dei* (arcana eius consilia) *neque mercedem sperauerunt iustitiæ, nec iudicauerunt honorem animarum sanctarum: quoniam Deus creauit hominem inexterminabilem, & ad imaginem similitudinis suæ fecit illum.* Vbi reddit rationem, cur homo secundùm animum sit inexterminabilis; nimirū, quia similis est Deo, vtpote eius imago: mente enim capax diuinitatis, & omnis veri ac boni. Itaque cùm hæc de animi natura persuasio adeò sit pellilens moribus, & inimica omnis virtutis; consequens est eam à veritate esse alienissimam.

32 Rursus, illud dogma quod est fons & fundamentum omnis iustitiæ, pietatis, & virtutis, non potest esse inane & falsum. Sicut enim lux non potest nasci ex tenebris, aut illis inniti: ita splendor virtutis non potest nasci ex errorum caligine. Et sane per se absurdum est, omnis iustitiæ & probitatis fontem esse errorem iudicij, & falsam animi persuasionem. Atqui dogma quo statuitur anima immortalis, & post hanc vitam capessere præmia vel supplicia, est fons & fundamentum omnis iustitiæ & probitatis. Hac enim vnica ratione impellitur homo vt vitiorum lenocinia deuitet, & virtutis tramitem sectetur. Vnde quicumque aliqua virtutis laude vmquam floruerunt, hac persuasione ad illius studium incitati fuere. Oportet ergo hoc dogma veritati esse consentaneum. Incredibile enim est animi naturam ita esse institutam, vt vera sui notitia sit ipsi causa omnis improbitatis; & falsa persuasio, causa omnis virtutis. Sic enim nihil ei esset salutarius, quàm se ignorare; nihil nocentius, quàm se nosse: quod omnino est paradoxon & absurdum. Nam omnes sapientes instar oraculi hoc monitum, Γνῶθι σεαυτόν, *Nosce teipsum*, habuerunt. adeò vt vestibulo templi Apollinis Delphici inscribi voluerint, vt testatur Plato: nimirum vt omnibus esset conspicuum, hanc vnicā esse ad felicitatem viam, à numine patēfactam hominibus. Vnde quidam: *In Charmide.*

e cælo descendit, Γνῶθι σεαυτόν. *Iuuenalis.*

Dices, Ipsa virtus est sui præmium, & vitium sui supplicium: ergo etiamsi animus sit mortalis, nec aliud ei vel expectandum sit præmium, vel metuendum supplicium; habebit tamen ad virtutem sectandam, & vitium fugiendum, satis magnum calcar & incitamentum. 33 *An virtus sit sui præmium.*

Respondeo, Stoicam istam imaginationem esse imbecillam, & parui momenti ad affectus hominum regendos, quantumuis aliquid masculi in fronte præferre videatur. Primò, quia valdè abdita res est illa virtutis pulchritudo, & vitiorum deformitas; & à paucis apprehenditur: quo fit vt animos hominum commouere nequeat. Nihil enim incognitum mouet affectum.

Deinde, quia etiam in animis eorum quibus hæc res vtcumque nota est, parum virium habet. Quotus enim quisque est qui voluptates eo duntaxat nomine fugiat, quòd turpes sint, seu legi rationis aduersæ; & arduum virtutis iter amplectatur, quia pulchrum & rationi consonum, nullo alio commodo vel incommodo sibi proposito? Nam & ipsi Stoici, qui hanc doctrinam venditabant, non solo virtutis & vitij vultu ducti fuere; sed potissimùm laude, & probro: sicut & alij qui apud Romanos, vel Græcos clari extitere. Omnes enim ardebant gloriæ cupiditate. Testatur hoc multis locis Cicero: *Trahimur*, inquit, *omnes laudis studio, & optimus quisque maximè gloria ducitur. Ipsi illi Philosophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt. in quo prædicationem & nobilitatem despiciunt, prædicari se ac nominari volunt.* *Pro Archia Poeta.* Longè enim plus virium habent blanditiæ & lenocinia voluptatum, quæ sensibus sunt obuia, ad affectum alliciendum, quàm turpitudo earum (quæ valdè subtilis est, & vix mente concipitur) ad repellendum. Sensibus accommodata vehementius mouent. Pari modo asperitas virtutis carni & innatæ cupiditati repugnans, maiorē vim habet ad animam carni amicam absterrendā, quàm decor eius ad conciliandum amorem. Opus est ergo alijs adminiculis & incentiuis, quibus animus ad virtutis studium, & vitiorum fugam impellatur.

Tertiò, quia Stoicorum illud placitum, *Virtutem sibi ipsam esse præmium*, à veritate alienum est. Nulla enim res agit solùm vt agat, & in pulchritudine ac præstantia suæ actionis quiescat; sed vlterius aliquid intendit, quod per suam actionem consequatur: vt perspicuum est tam in ijs quæ natura, quam quæ arte operantur. Non enim cæli mouentur propter pulchritudinem illius motus, sed propter bonum mundi inferioris, & commodum hominum. Neque vis quæ inest seminibus, plantis, animalibus, operatur solùm vt extet bonum illius operationis, sed vt res formentur, nascantur, alantur, crescant, perficiantur, fructus proferant. Neque animantia se mouent & operantur propter ipsum motum, sed vt ea quæ commoda, conquirant; quæ incommoda, fugiant. Pari modo omnes artifices aliquid vltra suæ artis functionem spectant, cuius causa illam suscipiunt. Idem ergo dicendum erit de functionibus virtutum, eas nō suscipi ob solum bonum & pulchrum, quod in ipsis cernitur; sed ad aliquid aliud, quod sit optimum, & animo maximè expetendum, referri. 34

Etsi enim singulæ virtutes non se proferant vltra propriam honesti, quod cuique propositum est, rationem; tamen animus, qui illas possidet, & tamquam instrumentis vtitur, eo bono non est contentus, sed vlterius aliquid spectat, siue honor illud sit vel gloria, siue futuræ felicitatis gaudium à Deo post hanc vitam retribuendum. Hinc fit vt qui hanc futuræ vitæ mercedem vel ignorant, vel non cogitant, pęnè in omnibus pręclaris facinoribus glorię cupiditate ducantur. *Ex omnibus præmijs virtutis*, inquit Cicero, *Pro Milone.*

cero, *amplissimum est præmium, gloria: quæ vitæ breuitatem posteritatis memoria consolatur*. Et alibi: *Nullam virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, præter hanc laudis & gloriæ; qua detracta, quid est quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam breui, tantis nos in laboribus exerceamus?* Hæc ille, quia maiora præmia ignorabat. Sic Romani veteres, qui insignem iustitiæ & moderationis speciem in suis factis præ se tulerunt, gloriæ studio plerumque ducti fuere; vt S. Augustinus luculentè ostendit. Ita planè est humanum ingenium, & sic natura comparatum, vt in virtutum officijs obeundis aliquid amplius desideret & spectet, quàm pulchrum & bonum ipsarum functionum; quod ipsum tale sit vt affectum potentiùs ad se pertrahat, & in virtutum functiones impellat, quàm ipsa virtutis pulchritudo. quod etiam hac consideratione magis fiet perspicuum.

Pro Archia.

Lib. 5. De ciuit. Dei, cap. 12.

35 Deus auctor naturæ ijs functionibus quę ad vitam tuendam, vel ad speciem propagandam pertinent (nimirum sumptioni alimenti & procreationi liberorum) magnas admiscuit voluptates, ne fortè animalia pertæsa laboris & molestiæ quæ subinde coniuncta, eas functiones negligerent, vel minùs studiosè sectarentur, quàm conseruationi sui, & speciei propagationi conueniat. At virtutis functionibus plerisque nulla fere, exigua voluptas coniuncta, sed ingentes sæpe labores, curæ, molestiæ. Arduum est virtutis iter, nec sine sudore conscenditur. Difficile mortalibus frænare cupiditates, frangere impetus animorum, desideria moderari, inuidiam extinguere, affectus omnes intra rationis gyrum coercere. Triste & molestum iniurias perferre, odium & iram continere, sua in egenos & miseros effundere, nomina debitorum dissoluere. Itaque cùm in ipsa virtutis functione, nulla vel exigua sit illecebra quæ animos alliciat, sed contra multę asperitates quę auertant: opus fuit extra illam causas aliquas constitui, quæ potenter & ad virtutem impellant, & a vitijs deterreant, nempe præmia & supplicia, sine quibus arduum virtutis tramitem nemo vel ingredi, vel ingressum tenere, & vitiorum lenocinia contemnere vellet. Si enim functionibus istis infimis, quibus vita corporalis conseruatur & propagatur, tantas prouidentia admiscuit illecebras, ne omitterentur: quis credat illam neglexisse summas & nobilissimas, quibus Deo similes efficimur; nec vllos stimulos, quibus ad eas excitaremur, apposuisse? Præpostera planè fuisset illa prouidentiæ cura. Etsi itaque virtus carni sit aspera, & vitia blanda: tamen consideratio præmij quod virtuti propositum (in quo summa & æterna voluptas) temperat molestiam, & facit illam suauem ac expetendam; & consideratio supplicij in quod vitia præcipitant, voluptatem illorum reddit amaram & detestabilem.

36 Accedit, quod is qui alteri seruit, & in gratiam eius operatur, mercedem ab opere suo distinctam mereatur. Non enim bonum operis sui seruat sibi, vt ipse eo fruatur, sed impendit alterius honori vel commodis: ac proinde iustam ab eo expectat mercedem. Atqui homo qui ex virtute vitam instituit, ea in re alteri quodammodo seruit, nimirum Deo, omnis iustitiæ & rectitudinis præceptori ac pręsidi. Facit enim illud vt legem diuinam custodiat, Deo placeat, Dei voluntati se accommodet. Deo honorem habeat. Ergo debetur ei merces extra suum obsequium. Confirmatur, quia si virtus esset sibi merces sufficiens, nemo vlteriorem expectare deberet. Hoc ipso enim quo ex virtute esset præstitum opus, iustam mercedem sui laboris accepisset, sicque esset illi satisfactum. Itaque nec militi, qui strenue pugnasset pro Republica; nec famulo, qui fideliter domino inseruisset; nec vlli alteri, qui opus iuxta virtutis regulam confecisset, vlla alia merces esset persoluenda. Iniquum enim est vltra iustam mercedem alia stipendia exigere. Ex quibus patet hanc doctrinam ipso communi sensu generis humani damnari. Est quidem in virtutis functione bonum aliquod, quod etiam propter se, & absque præmio dignum sit expeti; sed illud minimè est sufficiens ad animos hominum permouendos. Vnde si nulla alia esset eius vtilitas, nemo virtutis iter capesseret.

Hæc tamen omnia intelligi velim de functionibus, quas virtus in hac vita præstare potest. Non enim negandum, quin post hanc vita sit aliqua functio, quæ & sui & ceterarum quæ antecesserunt, sit præmium. Talis est Visio clara Dei, & amor, ac gaudium inde exoriens. Hæ enim functiones maximè sunt propter se expetendæ, eo modo vt nullum vlteriùs inde commodum expectes; cum in his nostra suprema felicitas, seu beatitudo formalis (vt scholæ loquuntur) sit constituta. Verùm quòd hæ functiones nos beatos efficiant, non habent ex eo quòd sint functiones virtutum, sed quòd coniungant animum cum Deo, qui est *summum verum, summum pulchrum, & summum bonum*. Vnde non ita in illis constituimus nostram beatitatem, sicut Stoici in virtute. Hi enim summum bonum statuebant potissimùm in ipsa virtute, & proposito animi rationi consentaneo, non in obiecto, cui virtus mentem copulat: virtutem ipsam facientes beatitudinem, & formalem, & obiectiuam. Nos verò summum bonum non locamus præcipuè in illis functionibus, sed in obiecto cui mentem coniungunt; ita vt illæ functiones non dicantur summum bonum, nisi quatenus sunt vnio quædam perfecta cum summo bono, & vitalis coniunctio. Deinde illi functionem eam virtutis volebant esse in nostra potestate, ac omnino liberam: at nos functionem beatam statuimus non esse in nostra potestate, sed esse donum cęleste diuinitus infusum, constans, immutabile, sempiternum.

Dices, Gloriam & laudem sufficere animis hominum ad virtutis studium excitandis; ac proinde non opus esse alijs post hanc vitam vel præmijs, vel poenis. Ita enim videtur sensisse Cicero, qui passim hoc pręmium mirificè extollit, affirmans *nullam mercedem à virtute excellenti pręter hanc laudis & gloriæ desiderari. Ex omnibus enim præmijs virtutis, amplissimum esse præmium gloriam: quæ*, inquit, *vitæ breuitatem posteritatis memoria consolatur: quæ efficit vt absentes adsimus, vt mortui viuamus, cuius gradibus etiam homines in cælum videntur ascendere*. Et alibi: *Non vita hæc dicenda est, quæ corpore & spiritu continetur: illa, inquam, illa vita est, quæ viget memoria sæculorum omnium; quam posteritas alit, quam ipsa æternitas semper intuetur.* 37

Respondeo, Perspicuum esse, gloriam & laudem humanam minime sufficere; idque ob multas causas. Primo, Quia gloriæ appetitio bonum virtutis corrumpit, solam externam speciem & velut virtutis laruam relinquens. Virtus est amor honesti quà honestum, vt recte Aristoteles, & tota philosophorum schola. Si ergo opus honestum facias non affectu honesti, sed amore commodi, voluptatis, laudis; non est opus veræ virtutis nisi externa facie: abest enim vita interior, & veluti anima virtutis. Sicut enim animal constat anima & corpore: ita opus virtutis affectu interno honesti, & opere externo. Vnde sicut extincta vel recedente anima, solum relinquitur cadauer: ita extincto affectu honesti, nihil superest nisi vacua virtutis imago. Tantum ergo abest vt gloria, laus, fama, sufficiant ad virtutem excitandam, vt eius bonum perdant & corrumpant: sicut venena quædam ferunda, quæ spiritus sopitos animantis ita excitant, vt illos penitus dissoluant & dissipent.

Lib. 2. Eth. cap. 4.

Secundò, Quia isti fines non habent locum nisi in paucis actionibus externis, quæ publicè geruntur. Non enim ad internum virtutis affectum & genuinum amorem impellunt, vt ostensum est; sed ad actionem externam, non quamlibet, sed eam dumtaxat quæ est conspicua, & oculis hominum patet. Laudi enim & gloriæ satis est, si exteriùs in oculis hominum appareas probus & strenuus, etiamsi in recessu animi & priuatim sis improbus & ignauus. Itaque appetitio laudis potiùs hypocritas facit quàm virtutis cultores.

Tertiò, Quia virtutis præmium debet esse solidũ quoddam bonum & intrinsecum, quod animum ipsum afficiat & perficiat; sitque virtute præstantius. Finis enim debet esse præstantior medijs. Atqui gloria humana est res extrinseca in hominum persuasione & iudicio sita, nihil animo conferens perfectionis. Quid enim miserorum mortalium opinio mihi prodesse potest? quid sermones & rumusculi? 38

Dices, Vnde ergo fit, vt omnes poenè mortales laudis & gloriæ cupiditate incitentur? *Nulla enim*, vt quidam ait, *est tanta humilitas, quæ dulcedine gloriæ non tangatur*. quo fit vt etiam viris sanctis hæc affectio cenodoxiæ & philotimiæ interdum subrepat.

Cur homines ad eos fine laudis appetentes.

Val. Max. lib. 8.

Respondeo, huius rei tres esse causas. Primò, Quia omnibus innatus est appetitus excellentię, qui maximè in ani-

1. Causa.

mo

mo dominatur. Nihil enim in omni bono, siue sit sapientia, siue virtus, siue potentia, siue nobilitas, magis expetendum, quàm in eo excellere. Honor autem est excellentiæ testimonium, gloria, eiusdem excellentiæ notitia & opinio; laus, prædicatio. Vnde dum hæc exhibentur, nascitur in homine apprehensio & cogitatio suæ excellentiæ, qua mirificè delectatur. Sicut è contrario per contemptum concitatur apprehensio vilitatis, quæ illi est exosa, & mœrorem affert. Itaque omnes amant laudem & gloriam, quia hæc sunt signa excellentiæ: oderunt contemptum & contumeliam, quia sunt signa vilitatis & abiectionis.

2. Causa.

Secundò, Quia sicut animus maxime desiderat eminere & excellens esse: ita quoque desiderat videri, & talis haberi in mentibus hominum. Hoc enim censet ad se pertinere, tanquam nouum quoddam esse, & nouam vitam intelligibilem; qua cognitum sub illustri specie & forma videtur viuere in mente cognoscentis. Intelligere enim est quoddam res intelligibilis esse, vt philosophi docent. Hoc ipsum apertè indicat Cicero verbis supra recitatis, cum ait: *eam esse vitam quæ viget memoria sæculorum omnium, quam posteritas alet, qua absentes adsumus, & mortui viuimus*. Hæc itaque memoria, hæc æstimatio & prædicatio, est vita quædam animi & ornamentorum ipsius, quæ non oculis videtur, sed mente sentitur; non natura constat, sed animorum iudicio & æstimatione; non intrinsecus inhæret, sed extrinsecus possidetur: qua sibi videtur in mentibus hominum viuere, & tot habere vitas, quot sunt homines, in quorum cordibus magni penditur. Hanc tanti plerumque facit, vt vitam corporalem præ illa aspernetur, & malit corpus exponere certissimæ morti, quam vel tantillum gloriæ & nominis sui detrimentum sustinere: pluris æstimās viuere in aliorum mente per memoriam, quam in proprio corpore per naturam. Quod sane indicio est, gloriam & diuitijs & voluptatibus præstare, etsi alioqui res ieiuna, vacua & imaginaria videatur; nimirum ea est animi excellentia, vt minima bona quæ ad ipsum pertinere censentur, maximis bonis corporis longè sint præferenda.

3. Causa.

Tertiò, Quia gloria & fama ad multa vtilis. retinet enim hominum in officio, coercens à turpitudine, ignauia, improbitate, nimirum ne bonum nomen amittat. Pessima res est depuduisse, pudoremq; exuisse contempto proborum hominum iudicio. Deinde efficit vt cum dignitate & voluptate possimus versari in publico, & hominum proborum conuentibus, vbi viles & degeneres non audent comparare. Item vt prouehamur ad magistratus, honores, & munia publica; cùm infamibus portæ dignitatum non pateant. Denique vt cum fructu versemur inter homines. Siue enim de doctrina agatur & monitis, siue de officij administratione, neutrum fructuosè præstari potest sine bono nomine; vt meritò dixerit Sapiens: *Melius est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ*. Et alibi: *Curam habe de bono nomine; hoc enim magis permanebit tibi quàm mille thesauri pretiosi & magni.*

Prouer. 22.
Eccl. 41.

Decimaoctaua Ratio.

39 *Quòd iniuriæ maneāt inultæ, & virtus sine præmio.*

RVrsus si animus vnà cum corpore extinguitur, præter alia incômoda quæ suprà adduximus, etiam hæc duo consequuntur. Primò, quòd iniuriæ maneant inultæ, & scelera sine vindicta, omniaque in genere humano impunè gerantur. Secundò, quòd pietati & iustitiæ nullum sit præmium, nullus fructus. Quòd enim in hac vita plerumque nulla fiat vindicta aut compensatio, manifestum est. Videmus enim in hoc sæculo homines impios, consceleratos, & innocentum oppressores, maximè florere, & omni temporalium bonorum genere, opibus inquam, honoribus, delitijs circumfluere: iustos verò & pios varijs calamitatibus inuolui, & vitam in afflictione transigere: quasi impietatis merces sit prosperitas, iustitiæ verò calamitas. Itaque si nec etiam post hanc vitam est retributio, perspicuum est manere illam ἀταξίαν, & ordinis perturbationem: nimirum vt scelera sint impunita, & virtus irremunerata; iustitia proculcata, & iniquitas erecta. Iniuriæ enim & crimina censentur manere, & hanc Vniuersi Rempubl. funestare, donec vindicentur & per supplicium expientur: vt ex communi hominum iudicio constat.

40 Hinc vlteriùs sequitur, nullum esse numen, nullam prouidentiam, cui res humanæ sint cordi, sed omnia temerè geri, & cuique suam libidinem & potentiam legem esse. Nihil enim est quod magis sit aduersum prouidētię, quàm huiusmodi licentia & impunitas. Sicut enim, si aliquod sit regnum in quo nulla iniuriarum & scelerum publicè sit constituta vindicta, sed omnibus omnia impunè liceant, rectè dicimus illud regnum vel carere rectore, vel rectorem esse iniustum, & sceleratorum fautorem: ita si in hoc totius humani generis veluti regno omnia impunè aguntur, rectè collegerimus nullam esse prouidentiam, nullum supremum moderatorem, quo res humanæ regantur; vel si sit aliquis, illum iniustum esse. Confirmatur, Quia primarium rectoris officium est curare leges seruari, propositis præmijs & supplicijs: deinde eos qui seruarint remunerare; qui violarint, punire. Sic enim omnia rediguntur ad ordinem iustitiæ, quo nihil pulchrius in mundo. Vbi ergo hęc desiderantur, perspicuum est, desiderari rectorem & prouidentiam. Idem confirmatur ex eo quòd ad prouidentiam maximè pertineat, cuique, quod suum est, tribuere. Hæc enim est lex iustitiæ, quæ maximè in gubernatione seruanda. Vnde diuina prouidentia in omnibus rebus creatis, prout quæque capax est, id seruat, singulis id tribuens, quod cuique secundùm suam naturam & conditionem congruit. Quòd si in rebus infimis id seruatur, multò magis par est seruari in re totius mundi præstantissima, nempe in animo humano, qui solus iustitiæ & iniuriæ, iuris & debiti est capax. Absurdum profectò est, muscis, culicibus, & vermiculis, ad quos nulla est iustitiæ vel iniurię ratio, per diuinam prouidentiam exactè omnia, quæ naturæ illorum sunt congruentia, tribui; animo humano quę ipsi congruunt & debita sunt, quæ ipse suis actionibus bonis vel malis promeretur, non rependi. Præpostera esset illa prouidentiæ cura circa minima, si in maximis esset otiosa. Id enim perinde esset ac si res quispiam summa cura prouideret, vt equis, mulis, canibus omnia suppeterent, quæ illorum congruunt conditioni; familiam verò suam negligeret, nulla compensatione proposita fidis obsequijs, nulla vindicta sceleribus. Quo quid potest esse magis præposterum, aut à recta ratione alienum? Quò enim quęque res dignior est & Deo similior, eò maiorem prouidentiæ curam postulat, vt finem suum consequatur. Familia Dei est sola natura rationalis. Hæc enim sola Deum cognoscit, illique obsequium & honorem voluntariè defert. Hæc sola illum contemnit & offendit; ac proinde sola pręmium vel supplicium meretur.

Ex his itaque manifestè côuincitur, nullum esse numen, nullam prouidentiam, si animus cum corpore extinguitur. Si enim extinguitur, nulla est retributio, nulla iustitia: manent iniuriæ inultæ, & virtus inhonorata: manet summa ordinis perturbatio in præstantissima mundi parte. Quæ omnia apertè conuincunt, mundum rectore destitutum. Vnde hæc potissimùm consideratio omnibus sæculis mentes hominum perturbauit, & ad negandam prouidentiam, suasque cupiditates sectandas, impulit: neque alia suppetijt vnquam ratio effugij, quam nouissima, quæ post mortem singulis obueniunt, considerando; sicut pulcherrimè Propheta Psalmo 72. explicuit. Horum sola consideratio mentem pacatam reddit, & virtutis tramitem in rebus aduersis constanter tenere facit. 41

Dicet aliquis, satis esse supplicij animo pro omnibus iniurijs & sceleribus hic patratis, quòd in morte funditus pereat. Verùm id non rectè dicitur: quia interitus ille statuitur non pœna, sed naturæ conditio, quam non minùs pietatis & iustitiæ cultores necessariò sustinere debeant, quàm impij & sceleratissimi. Sicut in Republica si nulla esset constituta pœna præter mortem corporis, quæ secundùm naturæ cursum cuilibet est obuentura: nulla absolute pœna censeretur ibi sceleribus statuta, sed summa impunitas & licentia. Pœna debet infligi propter culpam, tanquam iusta illius compensatio & merces; adeo vt si culpa non sit, malum pęnæ locum non habeat: iste autem interitus non infligitur ob culpam; nec minùs obuenit probis quam improbis. 42

Decimanona Ratio.

IDeo conditus est hic mundus à Deo; vt in eo, tanquam in opere pulcherrimo, diuinitatis perfectiones resplendeant & manifestentur. Hæc enim manifestatio est vlti- 43

mus finis Dei, seu primi agentis in mundi molitione. Cùm enim nihil sit præstantius Deo, cuius causa ipse operetur, & cuius bonum vltimò intendat, necessariò operatur & intendit bonum proprium: non intrinsecum (quod necessariò semper adest, nec augeri vel minui potest) sed extrinsecum: quod nihil est aliud quàm suæ perfectionis in creaturis & per creaturas manifestatio: in qua ipsius gloria extrinseca consistit. Hoc sensu philosophi dicunt, *Idem esse primum agens & vltimum finem* quia primum agēs necessariò intendit vltimo loco bonum suum. Quod etiam indicat Scriptura Prouerb. 16. *Omnia propter semetipsum operatus est Dominus, impium quoque ad diem malum. Omnia operatus*, non solùm positiua actione, faciendo; sed etiam negatiua, sinendo & permittendo. *Operari* enim latissimè hic sumitur. *propter semetipsum* id est propter suam gloriam; nempe vt ipsius excellentissimæ perfectiones manifestentur & cognoscantur. *Impium quoque*, &c. quia quòd hominem sinat fieri impium, & iam impiū factum destinet ad diem damnationis, & pœnam æternam, id totum facit gloriæ suæ intuitu. Atqui si animus est mortalis, tantum abest vt diuinæ perfectiones in mundi fabrica & dispositione resplendeant, vt potius videantur obscurari. Non enim est indicium potentiæ conditoris, sed potiùs imbecillitatis, quòd animum rerum dominatorem non potuerit facere immortalem, cùm maximè tamen id ei videatur debitum. Non est sapientiæ, seruitia, mancipia, & domicilium efficere æterna: ipsum vero dominum, cuius obsequijs cetera instituta, tam breui & miserabili æuo concludere; & eo exacto, funere funditus interire. Non est bonitatis, cetera omnia ad perfectionem cuique congruentem perducere, animum verò ita negligere, vt numquam vel centesimam partem eius boni, cuius est capax, consequi possit. Non est prouidentiæ, relinquere animum suæ libidini, nullis præmijs quibus alliciatur ad virtutem, nullis supplicijs quibus a flagitijs deterreatur illi propositis; relinquere scelera inulta, & iustitiam pessumdatam: denique tantam in mundo permittere ataxiam, tam fœdam & horribilem confusionem, impijs dominantibus, & iustis oppressis; nulla data spe recti ordinis aliquando instaurandi.

44 De misericordia & iustitia quid dicam? Cuius enim misericordia est, hominem tam breui tempore, & in tantis miserijs vitā istam corporalem & animalem trahere, absq; spe vllius boni in posterum obtinendi? Si quid enim ista vita habet dulcedinis, tantum absynthij admixtum est, vt prudēti tota amara videatur, nisi expectationis futurorum dulcedo illam temperet. Cuius æquitatis & iustitiæ, optimum quemque a sceleratis permittere opprimi, affligi, occidi; nulla vindicta, qua tantæ iniuriæ sarciantur reperta? nullum pietati, iustitiæ, virtuti constituere præmium; nullum impietati, iniuriæ, sceleri supplicium? impios omnibus huius vitæ bonis, opibus, honoribus, voluptatibus, imperio cumulare; pios omnibus calamitatibus inuoluere? Quis ista cōsiderans nō existimet ea potius esse signa crudelitatis & iniuriæ, quam misericordiæ & iustitiæ? & ipsum Numē, si quod sit, fauere impijs & iniquis, odisse pietatis & iustitiæ cultores, nisi post hanc vitam vtrinsq; iusta fiat compensatio? Hinc Ethnici, qui de futura retributione parum nouerant, sæpè deos suos crudelitatis & iniustitiæ accusabant, quòd iustos affligi, impios dominari permitterent. Exempla multa extant apud Homerum, Euripidem, Athenæum, & alios. Quin & Christianis non rarò talis cogitatio & cōmotio animi subrepit, dum futura non cōsiderant. Et sanè, si post hanc vitam nihil superesset, non facile esset Numen a crudelitatis & iniustitiæ nota vindicare: vt supra lib. 1. demonst. 13. etiam ex Chrysostomo ostensum est. Quis enim Regem illum benignum & iustum censeat, qui tantam in regno suo permitteret confusionē, nullo præmio virtuti, nullo supplicio sceleri constituto; summa impunitate sceleratis omnibus concessa?

45 At verò, posita animi immortalitate, omnia cessant incommoda, omnes aduersus Deum querimoniæ & murmurationes silent. Hæc enim rerum confusio non durat nisi ad modicum tempus; quo transacto, æterno ordine emendabitur. Singulis enim statim post hanc vitam suus assignatur locus, & status, & gradus, & iusta actorū ac perpessorum cuique fit retributio. Nullum malum remanet inultum, nullum bonum irremuneratum. Sicut peritus pictor nouit quo loco ponat colorem atrum, quo candidum, vel aureū: ita Deus nouit quo loco in hoc Vniuerso quemque collocet, probum, improbum; pium, impium. Et sicut ex illa colorum apta distributione consurgit pulchritudo picturæ; ita ex hac animorum, pulchritudo Vniuersi, quod est veluti pictura quædam diuinitatis, eius potentiam, sapientiam, bonitatem, prouidentiam, misericordiam & iustitiam mirifice nobis spectandam exhibens.

Non ergo est quòd iusti murmurent & querantur de diuina prouidentia, cùm in hac vita rebus aduersis cōflictantur: quia huius vitæ calamitates breues sunt, & animo generoso exiguæ: fructus verò earū maximus & æternus. Vt 46
enim inquit ille, quo fortasse nemo mortalium plura & grauiora pertulit, *Momentaneum & leue tribulationis huius,* 2. Cor. 4.
supra modum in sublimitate (in cælo) *æternum gloriæ pondus operatur in nobis*. Non debet graue videri, quod tanta mercede compensatur. Valent quoque ad animorum rubiginem, & quotidianas maculas abstergendas. Nemo enim hic est adeo purus, quin subinde labes aliquas animo contrahat, quæ huiusmodi remedio tamquam acri sapone sunt eluendæ.

Pari modo non est cur indignentur prosperitate impiorum: hæc enim & breuis est, & multo felle permixta, eamque æternus luctus excipiet. Nemo latroni, qui breui in rotam agendus, inuidet haustum vini, aut quòd paucis horis aliquid ei permittatur solatij. *Noli*, inquit Propheta, *æmulari in malignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatem;* Psal. 36.
quoniam tamquam fœnum velociter arescent. Et Sapiens: Eccli. 21.
Stupa collecta synagoga peccantium, & consummatio eorum flamma ignis. Veniet messis, cùm omnes peccatores tamquam noxiæ herbæ & zizania in fasciculos colligentur, & igni tradentur, sicut Dominus admiranda illa parabola Matthæi 13. docuit.

Vigesima Ratio.

Ita natura comparatum est, vt qui grauia crimina commisere, patiantur occultum conscientiæ flagellum: quo 47
interdum ita exagitantur, vt sibi ipsi vitam abrumpant. Illa enim assidue eos accusat & condemnat, & dignos supplicio pronuntiat, & tamquam ingens malum impendeat, dira apprehendere & timere facit. Hinc fit vt omni industria conentur mentem auertere, & has cogitationes discutere, vt illa molestia careant. Dedunt se lusibus & conuiuijs, symposijs & confabulationibus, & ad omnia externa se effundunt, vt internum illum accusatorem & tortorem fugiant: nihil illis grauius quam esse secum, & cum animo suo colloqui. Hæc omnia sunt præsagia futuri iudicij, & vindictæ, quæ post hanc vitam sceleratos animos manet. Ipsa crimina sunt veluti semina impendentium suppliciorum; & ideò natura quodam instinctu præcipitur & sentitur illa molestia ex criminum recordatione. Non est existimandum, naturæ præsagia esse vana, aut instinctus frustraneos. Si nihil post hanc vitam esset metuendum, nec mali quidquam immineret; frustrà datus esset animis ille stimulus, frustrà mala conscientia sæua præsumeret.

Pari modo conscientia rectè factorum magnum affert solatium: *Magna est*, ait quidam, *vis conscientiæ in vtramque partem, vt neque timeant, qui nihil commiserint; & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccauerint*. Et Cicero.
alibi: *Si optimorum consiliorum atque factorum testis in omni vita nobis conscientia fuerit, sine illa metu summa cum honestate viuemus*. Nimirum præsagit animus bona, quæ virtutis cultoribus post hanc vitam rependentur.

Vigesimaprima Ratio.

Denique immortalitas animi manifestè conuincitur 48
ex reditu animarum post hanc vitam. Constat enim infinitis exemplis, mortuos excitatos, & animas defunctorum reduces a suis locis, viuis apparuisse. Anima Samuelis apparuit Pythonissæ & Sauli, eique interitum suum prædixit, 1. Reg. 28. & Ecclesiastici 49. Anima Moysis siue in corpore proprio, illi ad tempus diuina virtute restituto, siue in assumpto, vnà cum Elia obtulit se Christo in monte Thabor, & tribus primarijs Apostolis, Petro, Iacobo, & Ioanni; vt refertur Matthæi 17. & Lucæ 9. Anima Oniæ & Ieremiæ Prophetæ per visum se exhibuere Iudæ Machabæo,

chabræo,eiq; ad hostes patriæ debellandos animum addidere, 2. Machab. 15. Apostoli Petrus & Paulus in somnis apparuere Constantino Imperatori,eique remedium lepræ ostendere: vt refertur in septima Synodo Act.2.& testantur Historici complures.

Ioannes Euangelista & Philippus Apostolus apparuerunt Theodosio,eique victoriam aduersus Eugenium promisere, quæ statim non sine ingenti miraculo secuta est. Idem visum cuidam militi eodem tempore oblatum est, ne ab Imperatore confictum putaretur. refert Theodoretus lib. 5. hist. c. 24. Idem Euangelista cum B. Virgine augustissima specie se exhibuit Gregorio Thaumaturgo vigilanti, eumque mysterium Trinitatis edocuit. Rem totam & ipsam doctrinæ formulam refert Gregorius Nyssenus in vita Thaumaturgi.

B Virgo cum insigni beatarum virginum choro apparuit cuidam puellæ, cui nomen Musa, eamque ad sanctiorem vitam traduxit, & breui cum illis virginibus futuram promisit. Eadem visio eidem puellæ rursum post triginta dies,cùm mors instaret,se obtulit: refert S. Gregorius lib. 4.dial.cap.17 Eadem B.Virgo apparuit Ioanni Patritio,& ostendit qua ratione opes suas optimè collocaret,quod ipse nosse iam diu desiderabat: atque vt fides certior huic visioni cõstaret,eadem nocte apparuit Liberio Summo Pontifici, & similia monita dedit. Veritatem huius visionis declarauit nix locum Ecclesiæ in monte Esquilino signans, & magnifica basilica ibidem opibus Ioannis excitata. Refertur in precibus Canonicis, & in monumentis Basilicæ S. Mariæ maioris. Apparuit Ioanni Damasceno, eiusque manum fraude & calumnia per Leonem Isaurum structa, abscissam restituit: vt testatur Ioannes Patriarcha Ierosolymitanus in eius vita. In cuius rei fidem relicta in brachio ad locum incisionis rubra linea.

Refert Gregorius Turonensis, lib De gloria Martyrum cap. 8. puerum quemdam filium vitriarij Iudæi à parente in ardẽtem fornacem coniectum, eò quod vnà cum Christianis in æde B Virginis Eucharistiam sumpsisset: verum illæsum conseruatum; & iam egressum retulisse, se contra vim ignis protectum ab illa, cuius imaginem in templo viderat.

Omitto innumeras eiusdem Beatissimæ Virginis apparitiones. Extant & aliorum Sanctorum plurimæ. Sancta Agnes post mortem choro beatarum Virginum stipata, parentibus ad ipsius monumẽtum pernoctantibus apparuit, eosq; cõsolata est. Eadem se per visum exhibuit Constantiæ Constantini filiæ, eiusque vlcus insanabile curauit. refert S Ambrosius serm. 90.

S. Potamiena tertio à suo martyrio die astitit Basilidi suo carnifici per noctem,& capiti eius coronam imposuit, dicens,se illi gratiam à Domino impetrasse propter humanitatem,qua erga illam vsus fuerat: quam ob causam & ipse Christianus factus est, & pro fidei confessione mortem subijt. narrat Eusebius lib.6.historiæ cap.5.

S. Antonius vidit animam San. Pauli inter Angelorum choros, inter Prophetarum & Apostolorum coetus in coelum ascendere, teste Hieronymo in vita Pauli. Abbatis Spei anima ab omnibus fratribus qui aderant, specie columbæ visa est ex ore eius egredi, & aperto oratorij tecto cælum penetrare: Gregorius lib 4. dial.c.10. Probo Reatinæ vrbis Episcopo,& eius ministro visibili specie se ostẽderunt S. Iuuenalis & S. Eleutherius: vt refert idem Greg. cap.12.

Iustiniano Imperatori desperatè laboranti apparuerunt Sancti Cosmas & Damianus, eique sanitatem attulerunt: testis Procopius de ædificijs Iustiniani.

S. Benedictus animam Scholasticę sororis suæ egressam è corpore vidit in specie columbæ secreta cæli penetrantem.& Germani Capuani Episcopi animam vidit in sphæra ignea ab Angelis in cælum ferri, teste S. Gregor. lib.2. dialog.cap.34.& 35.

Quidam Eremita magnæ sanctitatis in insula Lipara, ea hora qua Theodoricus rex Arrianus defunctus est, vidit ipsum discinctum & discalceatum vinctis manibus inter Ioannem Papam & Symmachum Patritium (illum carcere, hunc ferro iniquè necauerat) deduci,& in vicinam Vulcani ollam, id est Ætnam, iactari. Visioni fidem fecit, quòd eadem hora obijsse deprehensum sit; Gregorius libro 4. dialogorum cap.30.

Tiburtius quidam impuræ vitæ presbyter, visus est ad loca poenarum deduci, rogo imponi & exuri: cui visioni fides habita,quia facta inquisitione, cognitum fuit Tiburtium eadem hora expirasse, & vitam eius tale supplicium mereri; Greg.lib.4.dial.cap 31.

Paschasius Diaconus diu post mortẽ visibili specie exhibuit se S. Germano Episcopo Capuano in Thermis Angulanis, vbi expiabatur, teste eodem Greg l.4.c.40.

Infinitum esset recensere omnia quæ de apparitionibus animarum, vel sanctarum vel improbarum, reperiuntur apud Scriptores. Nimiæ impudentiæ est, dicere illa omnia esse cõficta. Hoc enim est tollere fidem omnium historiarũ,& plurimis viris sanctitate & eruditione clarissimis, auctoritate grauissimis crimen imponere falsi, idque absq; vlla probabili ratione. Nullus est sanctorum Patrum, nullus Historicorum, præsertim Christianorum, qui harum mentionem non faciat. Apud Ethnicos etiam olim ea res passim fuit celebrata, vt ex Homero, Virgilio, & alijs notum est.

Homerus li.12. odyss. & alibi passim.

Itaque cùm tot exemplis, quæ nullo colore negari possunt, constet animas post hanc vitam subinde viuentibus se exhibuisse: perspicuè concludimus, eas cum corpore non extingui, sed immortales persistere; & tunc eorum quæ in vita gesserunt præmia, vel pęnas referre.

Virg. lib.8. Aeneid. Ouid. lib 4. Metam or. Silius Italicus li.13.

Idem confirmatur ex mortuorum resurrectione. Plurimis enim exemplis constat mortuos ad vitam reuocatos. Elias enim Propheta excitauit filium viduæ Sareptanæ defunctum, 3. Regum 17.

49 Eliseus filium Sunamitidis, 4. Reg. c.4. Idem iam mortuus alium defunctum excitauit solo ossium contactu: vt habemus capite 13. eiusdem libri.

Ex mortuorum resurrectione.

Christus Dominus præter alios excitauit Lazarum quatriduò iam mortuum, tota ciuitate Ierosolymorum conscia: vt refert sanctus Ioannes cap. 11.

Denique ne longior sim, excitati ad vitam plurimi, tum ab Apostolis, tum ab alijs sanctitate illustribus viris: vt ex historia Ecclesiastica, & Sanctorum vitis constat.

Resurrectio mortuorum manifestum est signum animas non interire, sed permanere separatas, donec rursus corpore conuenienter disposito reuocentur, & ei vniantur. Simul atque enim completa fuerit tota corporis dispositio quæ ad vnionem est necessaria, & anima se illi intimè præsentem exhibuerit; sponte, & naturali quodam consequio resultat vnio: sicut ignis fomitem tangens naturaliter illi adhęrescit, mutuo quodam raptu & attractu. Corpus enim aptatum, naturali quodam pondere appetit vnionem animæ, & anima vnionem corporis: quod pondus exit in actum, quando posita vltima dispositione sunt sibi mutuò intimè præsentia.

Vigesimasecunda Ratio.

DENIQVE vt multa alia minuta omittam: Immortalitas animæ est fundamentum omnis religionis; omnis iustitię, omnis probitatis innocentię, sanctitatis. 50
Si hoc fundamentum est falsum, falsa est & conficta fabula vniuersa sacra Scriptura: falsa Prophetarum oracula: falsa Christi doctrina & prædicatio: falsa eius miracula; falsa quæ de eius resurrectione, de quadraginta dierum cum Apostolis post resurrectionem tractatione, de ascensione, de Spiritu sancto in Apostolos & alios fideles effuso, ab Euangelistis sunt prodita Decepti sunt omnes qui Christi religionem suscepere, frustra tot myriades Sanctorum carnem domuere; pietatem, iustitiam, innocẽtiam, temperantiam, & virtutum genus omne tanto studio tantoque labore coluere. Frustra omnia Ecclesiæ sacramenta, omnia sacrificia, omnia instituta, omnes diuinæ laudes, omnis ecclesiasticus ordo; omnes sacri conuentus, omnes Prælatorum & Pastorum labores, omnis Patrum doctrina, omnis Christianorum vita: hæc omnia, si anima cum corpore extinguitur, frustra sunt, inania, nullius frugis, falso & commentitio subnixa fundamento: & omnes qui sanctitate vitæ, prophetiæ dono, miraculorum gloria, cælesti sapientia, omnibus sęculis celeberrimi extitere, decepti sunt, & à vero aberrarunt; solisque impuris, improbis, Epicuris veritas patefacta. Quæ omnia ab omni luce rationis sunt alienissima.

51 Hactenus adduximus rationes quibus animæ immortalitas stabiliatur. quæ si ritè perpendantur, animum ita conuincunt, vt nulla prorsus relinquatur ambiguitas. His adijciamus vnum vel alterum Ethnicorum testimonium: Seneca Epistola 102. *Magna & generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes & cum Deo terminos patitur.* nimirum quia ad omnem locum, & ad omne tempus se extendit. Pergit hoc explicare. *Primum humilem non accipit patriam; Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiamnunc frequentius incolis, latius tectis solum. Illi patria est, quodcumque suprema & vniuersa circuitu suo cingit: hoc omne conuexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aer humanis diuina secernens etiam coniungit, intra quod disposita tot numina in actus suos excubant.* Per numina stellas intelligit, & fortè etiam genios. Hæc de loco seu patria. Addit de ætate seu tempore. *Deinde arctam ætatem sibi dari non sinit. Omnes, inquit, anni mei sunt: nullum sæculum magnis ingenijs clusum est: nullum non cogitationi peruium tempus. Cum venerit dies ille qui mixtum hoc diuini humanique secernat, corpus hoc, vbi inueni, relinquam: ipse me dijs reddam. Nec nunc sine illis sum, sed graui terrenoque detineor. Per has mortalis æui moras, illi meliori vitæ longiorique proluditur. Quemadmodum nouem mensibus nos tenet maternus vterus, & præparat non sibi, sed illi loco in quem videmur emitti, iam idonei spiritum trahere, & in aperto durare: sic per hoc spatium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium maturescimus partum. Alia origo nos expectat, alius rerum status. nondum cælum nisi ex interuallo pati possumus. proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice: non est animæ suprema, sed corporis. Quidquid circa te iacet rerum, tamquam hospitalis loci sarcinas specta: transeundum est. Excutit redeuntem natura, sicut intrantem. Non licet plus efferre quàm intuleris; imo etiam ex eo quod in vitam attulisti, magna pars ponenda est. Detrahetur tibi hæc circumiecta, nouissimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro & suffusus sanguis: detrahentur ossa, neruique firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste quem tamquam extremum reformidas, æterni natalis est. Depone onus. quid cunctaris, tamquam non prius quoque relicto in quo latebas corpore exieris? Hæres & reluctaris: tum quoque magno nisu matris expulsus es. Gemis, ploras: & hoc ipsum flere nascentis est.* Et infrà. *Quid ista sic diligis quasi tua? istis opertus es. Veniet qui te reuelet dies, & ex contubernio fœdi atque olidi ventris educat. Aliquando naturæ arcana tibi retegentur, discutietur ista caligo, & lux vndique clara percutiet. Imaginare tecum quantus ille sit fulgor, tot sideribus lumina inter se miscentibus. Nulla serenum vmbra turbabit: æqualiter splendebit omne cæli latus: dies & nox aeris infimi vices sunt. Tunc in tenebris vixisse dices, cùm totam lucem totus adspexeris: quam nunc per angustissimas oculorum vias obscurè intueris, & tamen admiraris iam procul. Quid tibi videbitur diuina lux, cùm illam suo loco videris? Hæc cogitatio nihil sordidum animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait: illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & æternitatem proponere.* Hæc ille.

Vita mortalis est præparatio ad immortalē.

Omnia externa velut hospitalis loci sarcina spectanda.

Dies mortis est natalis æternitatis.

Bona vita futura.

Deo nos approbare & parare iubemur.

Æternitas proponenda.

Multa hic præclara tradit Seneca de animo humano. 1. Esse similem Deo, cùm per omnem locum & æternitatem se extendat. 2. Cùm excesserit e corpore, diuis & genijs, seu spiritibus sociari. 3. Nos hic versari tamquam in via: patriam nostram esse cælum. Omnia quæ in hoc mundo extra animum sunt posita, eo loco habenda quo sarcinæ, & varia supellex hospitij, per quod iter agentes transiemus. 4. Sicut infans nouem mensibus præparatur ad vitam degendam in hoc mundo; ita in hoc mundo toto tempore quo viuimus, nos aptari ad vitam immortalem sæculis futuri. 5. Supremum diem vitæ mortalis, initialem esse æternitatis. 6. Animum à corpore digressum, arcana naturæ, & lucem diuinam clare visurum. 7. Æternitatem ob oculos habendam, vt illi nos aptemus, & Deo omnium rerum inspectori vitam nostram approbemus.

Similia reperire est apud Platonem, Plotinum, Ciceronem, Epictetum, Arianum, & alios Ethnicos scriptores. Sequitur nunc, vt argumenta, quibus hæc veritas oppugnari queat, proferamus in medium eaque dissoluamus.

Argumenta contra immortalitatem animorum, & eorum solutio.

PRIMVM sit: Ea anima, cuius omnis operatio & functio dependens est ab organo corporeo, non potest consistere separatim: Atqui anima rationalis est talis: 52
Ergo non potest separata subsistere. Maior est Aristotelis lib. 1. de Anima cap. 1. text. 13. & communiter recepta est a Philosophis. Ratione etiam manifesta probari potest, Cum enim *esse* sit propter operationem, in eo statu in quo anima non potest habere operationem, non potest etiam habere *esse*. Illud enim *esse* frustraneum esset, cùm suo destitueretur fine. Deus autem & natura nihil faciunt frustrà. Confirmatur, Quia illa anima, etsi nobilissima, esset instar mortui, & rei inanimæ, sine notitia, sine affectu, sine gaudio, sine dolore, sine sensu, sine motu: ac proinde frustra haberet *esse* animæ, *esse* viuum & vitale.

1. Argumentum.

Minor verò, nempe *Quod omnis functio animæ rationalis pendeat à corpore*, probatur duobus indicijs. Primò, Quia constat functiones sensuum externorum, & facultatis imaginatricis, à corporeo instrumento pendere. Itaque relinquitur sola intellectus operatio; de qua possit esse dubitatio: sed neque hæc absque corporis ope perfici potest. quia, vt Aristoteles inquit lib. 3. de Anima, cap. 8. text. 39. *Cùm mens contemplatur, necesse est simul phantasma aliquod contemplari.* Experientia enim constat, non posse nos quidquam intelligere, aut aliqua de re intellectu iudicare, nisi simul eius quoddam simulachrum corporeum animo fingamus & imaginemur: adeò, vt neque spiritalia & diuina aliter concipere possimus. Atqui hoc simulachrum formatur per phantasiam, quæ a corporeo instrumento pendet. Itaque cùm intellectus non possit intelligere sine ope phantasiæ, & phantasia non possit operari sine spiritibus & apta cerebri dispositione, perspicuum videtur, functionem intellectus à corpore pendere. Secundò, Quia experientia constat interceptis spirituum animalium meatibus (vt in syncope & apoplexia) repentè hominem omni rationis vsu destitui: quod signum est rationis vsum a spiritibus & cerebri affectu pendere.

Respondeo, distinguendo maiorem. Dupliciter enim potest animæ operatio pendere ab organo corporeo. Pri- 53
mò, per se, & immediate. Secundò, per accidēs, & mediate.

Responsio.

Si primo modo dependeat; manifestum est, talem operationem sine corporis adminiculo præstari non posse: ac proinde eam animam, cuius omnis operatio hoc modo à corpore dependet, non posse separatam existere: tales sunt animæ brutorum animantium. Et hoc sensu vera est maior.

Si verò solùm secundo modo dependeat, maior est falsa: quia quod per accidens & solùm per aliud competit, potest tolli. Itaque cùm functio intellectus non per se & immediatè à corpore pendeat, sed solum per accidens & mediatè, nihil obstat quin extra corpus obiri queat. Quòd autem per se non dependeat a corpore, multis indicijs manifestè deprehenditur. Primò, Functio intellectus potissimum consistit in iudicando. atqui ad iudicandū phantasia & simulachrum illud corporale nullo modo iuuat, sed potius impedit, & errandi occasionem præbet: vnde intellectus phantasiæ conceptionem non debet sequi, neque secundùm illius modum & speciem iudicare; sed luce sua illam corrigere, vt ipsam veritatem possit attingere. Quòd si tanta est vis intellectus vt phantasiæ ruditatem & errata corrigat, & liquidam veritatem longe supra phantasiæ captum positam assequatur; perspicuum est eam per se & secundùm suam substantiam à phantasia non pendere. Secundò, Quia maximè desideramus intelligere spiritalia, quæ sub phantasiam non cadunt. Tertiò, Quia veritatis cognitio non est vllo modo bonum corporis, sed animi tantum, & propter solius animi perfectionem expetenda. Quartò, Quia viri sancti interdum in ecstasi ad spiritalem contemplationem nullis verbis explicabilem, ac proinde nullis phantasmatibus imaginabilem aut repræsentabilem, euehuntur: vt ex Apostolo 2. ad Corinth. 12. colligitur. Omitto alia quæ supra de vi intelligendi & appetendi deducta sunt.

Dicet aliquis, Qui fit ergo, vt non possimus quidquam intelligere, nisi per phantasiam corporale quoddam simulachrum

lachrum rei fingamus? vnde huius rei oritur nobis necessitas? Respondeo, id prouenire ex præsenti animæ statu; nimirum, quia est forma corporis illud actu informans & viuificans. Sicut enim cùm ipsa habet statum in corpore, quodam modò corporatur, & veluti crassescit, vt se naturæ corporali accommodet: ita omnia quæ concipit, sub corporali quadam specie concipit. Modus enim operandi sequitur modum existendi. Cùm vero fuerit à corpore separata, & in se ipsam, seu in apicem sui collecta, & per se subsisterit, alium modum intelligendi consequetur; nec opus erit illi tale idolum formare, sicut nec Intelligentijs, quas Angelos vocamus. Denique cùm est in corpore, non potest intellectu & ratione probe vti, nisi etiam sensus externos solutos & liberos habuerit; vt ex ijs quæ in somnis experimur, est manifestum. Cuius rei causa est, non quòd sensuum functio iuuet functionem intellectus, aut hæc per se ab illa pendeat: sed quia functio intellectus est suprema ac præstantissima. Vnde ad eam obeundam oportet animam prorsus esse liberam & sui compotem, vt vniuersam vim essentiæ suæ in illam conferre queat. Cuius signum est, quòd cùm mentem ad aliquid intelligendum vehementer applicamus, vix aduertamus ea quæ interim in sensum incurrunt, vi animæ se in supremam functionem expendente. Accedit quòd ea sit potentiarum animæ in corpore connexio & sympathia, vt anima non possit vti suprema, nisi etiam sit expedita ad infimas. Loquor de ijs quæ ad cognitionem pertinent.

55 *2. Argum.* Secundum argumentum; Si anima corpore exuta manet immortalis, vel perpetuò manebit separata, vel aliquando restituetur corpori. Neutrum videtur iusta ratione dici posse. Non prius; quia sic perpetuò maneret in statu violento & naturæ aduerso. Cùm enim sit infima substantiarum spiritalium, postulat esse in corpore tamquam corporis forma; ac proinde habet naturale pondus ad vnionem corporis: ergo separari a corpore, & separatum existere, est naturali ipsius inclinationi cōtrarium, & ipsi quodammodò violentum. Atqui nihil violentum est perpetuum. Non posterius: quia inde sequeretur resurrectionem esse naturalem, & ordini rerū naturali debitam. quod non videtur concedendum: tum quia est fidei mysterium: tum quia omnes philosophi illam ignorarunt.

Respondeo: Origenes & Platonici negarunt animam rationalem esse corporis formam; eamque statuerunt in corpore non tamquam formam in natiuo subiecto, ad eius commodum & perfectionem, sed tamquam reum in carcere ad vindictam ante commissorum. Vnde etiam volebant, ex anima & corpore nō componi propriè vnam substantiam, nempe hominem; sed solam animam esse hominem, corpus autem esse veluti carcerem, ac proinde omne corpus fugiendum. Verùm hæc sententia manifestè rationi repugnat. Si enim anima in corpore tamquam in carcere, vel loco alieno detinetur: cur adeò horret & refugit mortem? cur adeò molestum est ei a commercio corporis diuelli? Cur non est ei graue in corpore sordibus oppleto morari? sicut viro nobili purissimus assueto, graue foret in loco impuro & fœtido detineri. Cur corporis commoda & voluptates amat, ijsque tantopere delectatur? Cur læsione & incommodis corporis tantopere offenditur, & dolet, cum potiùs deberet illis gaudere, sicut gaudent vincti, dum vincula rumpi, & carcerē collabi vident? Itaque cùm anima rationalis non minùs corporis commoda & incomoda sentiat, ijsque afficiatur, quàm anima brutorum; perspicuum est eam similiter naturalem corporis esse formam, & naturæ quodam desiderio corporis vnionem affectare. Quia tamen non ita immersa est corpori, vt vnà cum illo extingui debeat; sed beneficio suæ subtilitatis & substantiæ spiritalis per se subsistere potest: hinc fit vt corporis affectibus sit superior, & possit eos contemnere, ita vt nec voluptati, nec dolori, neque etiam morti cedat: quod in brutis animantibus locum non habet.

Animā esse corporis formam.

56 Hac igitur sententia reiecta, dicendum est animam non perpetuò mansuram separatam, sed aliquando corpori restituendam. Quia non sic instituta est vt sit integra & completa substantia, sicut angelus; sed vt sit pars substantiæ, nempe forma, ac proinde incompleta. Vnde necesse est ponere corporum resurrectionem. Hanc tamen non dicimus esse naturalem: quia etsi terminus eius, nimirum corporis formatio, & vnio animæ cum corpore, sit res naturalis, & debita naturali animæ statui & perfectioni: tamen per causas naturales fieri non potest, sed virtute diuina: vnde dicenda supernaturalis. Sicut illuminatio cæci restitutio membrorum, curatio morborum incurabilium.

Neque mirum videri debet, animam humanam nō posse absque diuina virtute & extraordinaria ope suam perfectionem naturalem in æternum obtinere: quia duplicis, & quodammodò contrariæ naturæ est particeps; spiritalis & corporalis mortalis, & immortalis. Itaq; postulat sibi corpus amissum restitui, sed ita firmiter restitui, vt numquam ampliùs amittat; alioquin infinities deberet fieri resurrectio.

Philosophi resurrectionem ignorarunt, vel quòd putarent animam non esse naturalem corporis formam, sed substantiam completam: vel quòd dubitarent de eius immortalitate: vel quia minus incommodi censebant, statuere animam perpetuò separatam, quàm introducere corporum resurrectionem. Etsi enim naturale sit animæ, esse in corpore; tamen ex statu separationis nihil sentit molestiæ vel incommodi: quin imò liberatur omnibus huius vitæ incommodis, & assequitur gradum quemdam altiorem, & rebus diuinis propinquiorem. Vnde consistendo intra limites naturæ, non existimo animam appetitu elicito seu rationali desiderare corporis vnionem; quamuis naturæ quodam pondere ad illam propendeat. quia bona illa quæ in statu separationis possidet, longè pluris sunt æstimanda quàm ea quæ obtinet in corpore.

Neque verum est illum statum esse illi violentum: quia etsi carentia vnius quodammodo violenta ei sit, nempe negatiuè, quatenus est priuatio eius ad quod ipsa essentia animæ effectiuè propendet: tamen libertas illa qua tunc fruitur, & vigor mentis, & modus intelligendi non est vllo modo illi violentus, sed consentaneus illius naturæ in statu separationis.

Tertium argumentum; Ipsa corporis structura mortalitatem animi videtur arguere. quia tota ferè ad vsus temporales huius vitæ mortalis cōparata est, nimirum vt corpus sustentetur, & natura propagetur. Sic dentes & stomachus ad cibum conterendum & coquendum; intestina ad superflua amandanda; hepar ad conficiendum sanguinem; folliculus fellis ad excipiendas acriores alimenti partes; lien ad crassiorem sanguinem; renes ad secernendam à sanguine serosam alimentorū materiam; vesica ad illā excipiendam & emittendā; sexus ad procreationē. Atqui post hanc vitam nō erit ampliùs vsus ciborum, aut procreatio. Ergo nec debent esse ista mēbra, quæ ad eum finem instituta: ac proinde neque anima quæ talia membra & corpus ita cōstructum postulat. Frustrà enim essent illa membra, quorum in æternum nullus sit vsus. 57 *3. Argum.*

Respondeo: Hoc argumētum directè oppugnat resurrectionem, & solùm ex consequenti animorum immortalitatem. Corporis humani compositio & conformatio manifestè conuincit ipsum secundum se esse mortale ac solubile, non autem ipsam animam. Verùm etsi corpus dissoluatur, facile est Deo tempore constituto illud rursus compingere, eique suam animam inserere: & simul efficere ne ampliùs dissolui possit. Vt enim Plato in Timæo docet, *Quod natura sua solubile est, & morti obnoxium, imperio diuino potest fieri immortale, ita vt numquam mortis subeat necessitatem.* Cessabunt quidem tunc illæ membrorum functiones, quę ad alendum corpus & generandum pertinent: non tamen idcircò membra illa erunt frustrà: quia seruient constitutioni naturali corporis, tamquam necessaria ad eius integritatem & pulchritudinem. Hic enim est præcipuus illorum finis, constituere corpus perfectum, animæ conditioni & statui accommodatum. Functiones autem illæ solùm sunt finis secundarius; quia solùm ad tempus institutæ, ad farciendas corporis mortalis ruinas, calore naturali carnis substantiam depascente. Vnde sicut cessat accretio, quando corpus iustam staturam nactum fuerit: ita cessabit nutritio, & functiones ei seruientes, quando corpus diuino munere immortale redditū fuerit. Cùm enim illæ functiones sint infimæ, vt quæ conueniant animæ secundùm infimam ipsius partem & facultatem, qua communicat cum plantis, & multas habeant coniunctas sordes & putredines; non conueniebat vt essent perpetuæ, sed vt suo tempore tollerentur, Deo meliori modo corpori 58

succurrente. Sensuum tamen functiones, quia modo spiritali absque corruptione fiunt, perpetuæ erunt, similiter & vocis ac locutionis, quibus illa membra propinquius vel remotius suo modo deseruient: ac proinde etiam hac ratione frustra non erunt.

59 Quartò, adduci possunt ea quæ Plinius lib. 7. cap. 55. historiæ naturalis adfert, etsi nihil virium habeant. Primò dicit: *Omnibus à suprema die eadem quæ ante primam, nec magis à morte sensus vllus aut corpori, aut animæ, quam ante natalem.*

Argumenta Plinij.

Respondeo, hic assumi id quod erat in primis probandum. Vnde eadem facilitate negatur, qua asseritur. Et sanè illud falsum esse, docet tota Platonicorum & Pythagoricorum schola. Nulla enim est necessitas, vt id quod cœpit esse, aliquando esse desinat, præsertim si illud sit simplex substantia, sicut est anima, & quæuis natura spiritalis. Secus est de rebus corporeis, quæ ex elementis constant; in quibus solis illud pronuntiatum, *Omne genitum potest corrumpi*, locum habet. Certū enim est materiam primam, quia simplex est, etiamsi inceperit, non posse corrumpi. Idem de cęlestibus corporibus, etiā iuxta Platonicorum doctrinam, dicendum. Itaque etsi ante natalem nullus animæ fuerit sensus, nō tamen idcircò post mortem nullus ei sensus erit. Ratio est, quia etsi natalis animæ coniunctus fuit cum natali corporis, ac proinde anima ante natalem corporis non extiterit: non tamen interitus animæ comitatur interitum corporis. Mors enim non est interitus vtriusque, sed solius corporis ex animæ separatione.

60 Deinde quærit Plinius: *Quod corpus anima persequitur materiam?* Respondeo, Animam hinc abeuntem nullū sequitur corpus: quia absque omni corpore, nuda (vtpote substantia spiritalis) potest consistere. *Vbi cogitatio illi?* Non opus est illi cerebro aut corpore vt cogitet; sicut nec Deo, nec alijs substantijs spiritalibus: quia vis intelligendi quò a corpore remotior, eò præstantior. *Quomodo visus, auditus?* Non opus habet sensuum externorum obsequio, cùm omnia tunc mente percipiat. Mens enim nō solum seruit ad cogitandum & abstractim cognoscendum, sed etiam ad intuendum & percipiēda omnia quæ nos hic sensibus externis percipimus. Sicut enim tu ipse de Deo ais: *Quisquis est Deus, totus est sensus, totus visus, totus auditus: totus animæ, totus animi, totus sui*: ita anima separata tota est sensus, tota visus, tota auditus, tota mens, tota vigor & vita. *Quid agit? quis vsus eius?* Quid agunt alij spiritus? Quasi Deum contemplari, amare, laudare, cælestium spirituum contubernio frui nihil sit agere, aut id quod his vacat, nulli vsui seruiat? Mira illius hominis cæcitas, qui nullum videtur agnouisse spiritum. Quantò sapientius Platonici & Peripatetici, qui etiam summum bonum in contemplatione primi principij statuerunt?

Lib. 2. c. 7.

61 Pergit Plinius: *Aut quod sine his bonum?* Extra sensus nullum bonum animæ agnoscere porcorum est, non philosophorum. *Quæ deinde sedes?* Facilis responsio. Piarum apud superos, impiarum apud inferos. Hic sensus totius antiquitatis. *Quanta multitudo tot sæculis animarum velut vmbrarum?* Tanta multitudo animarū, quot ab initio mundi in hunc diem vixerunt homines. Cùm enim mundus cœperit exordium, non est infinita earum multitudo, sed certo numero, eoque non adeò magno comprehensa. Facile enim esset ostendere hunc numerum duas vel tres myriades millionum non excedere. Perperam vocantur *vmbræ*; cùm ipsæ sint instar lucis: corpus potiùs vmbræ est simile, vt rectè Platonici. *Quæ (malum) ista dementia est iterari vitam morte?* Non iteratur vita animæ post mortem corporis, sed corpore moriente cōtinuatur & perseuerat. *Quæ genitis quies vmquam, si in sublimi sensus animæ manet?* Non modò quies illis & vacatio ab huius vitæ turbis & incommodis, sed etiam summa voluptas, summum gaudium si piè vixerint: si impiè, summa miseria. Hoc etiam Platonici agnoscunt. *Perdit profectò ista dulcedo, credulitasque præcipuum naturæ bonum mortem, ac duplicat obituri dolorem etiā post futuri æstimatione.* Nimirum hæc est præcipua ratio, cur scelerati homines refugiant credere animæ immortalitatem; quia hæc credulitas corrumpit omnem eorum voluptates, & animos assidua lancinat formidine futurorum. Conscij enim sibi sunt suorum scelerum, & quid eis iustè debeatur. Optant itaque animam vnà cum corpore extingui, cùm maius bonum expectare non possint. Sic enim immunes forent a miseria, quæ illis propter sua flagitia impendet. Et quia id vehementer optant, facilè in animum inducunt credere ita futurum. Non est interitus animæ præcipuum naturæ bonum, sed præcipuum naturæ malum. Hinc quælibet res maximè refugit sui interitum; vt quo totum naturæ bonum perdatur. Deinde quomodo dici potest præcipuum naturæ bonum, quo euertitur omnis iustitia? quo subtrahitur præmium virtuti, & castigatio debita flagitio? Etsi enim impijs omnibus bonum foret animam extingui: pijs tamen & pariter bono publico Vniuersi foret malum & iniurium: non secùs ac Reipubl. malum foret, si nulla virtuti essent præmia; nulla sceleri vindicta. Impijs quidem duplicat ea cogitatio dolorem: dum non solùm ob mortē corporis quæ huius vitæ dulcia prescindit, dolore afficiuntur; sed etiam (& longè acrius) ob supplicia quæ post mortem corporis occulto naturæ sensu iudicant impendere animæ. hoc est quod ait Plinius, *post futuri æstimatione*. At cōtrà pijs ea credulitas gaudium conduplicat, cùm non solùm gaudent morte corporis, quæ omnibus huius vitæ miserijs eos eximit, sed etiam (& longè vehementius) certa expectatione maximorum bonorum, quæ post mortem laboribus eorum refundentur.

Ex his perspicuum est, friuolas esse Plinianas obiectiones, magisque ex affectu & odio aduersæ sententiæ, quam ex ratione profectas.

Dicet aliquis: Esto sanè, sit anima immortalis; at nihil post hanc vitam mali patietur, sed fruetur magna libertate, & vacabit rerum contemplationi: vel si aliquid patiatur, id non erit perpetuum, sed longius vel breuius pro ratione labium quas hic contraxit: maiores labes magisque inolitæ diuturniore supplicio, vel certe grauiore, erunt expiandæ; minores leuiore, vel minus diuturno. 62

Fateor Stoicorum fuisse sententiam, animam post hanc vitam nihil mali passuram, sed ad cognatam sibi stellam reuersuram, ibique perseueraturam, si quidem sapiens & proba fuit, vsque ad mundi generalem exustionem; si improba vel fatua, ad breuius tempus: quo transacto, in elementum, vnde sumpta est, conuersum iri. Verùm friuola sunt ista, & prorsus à ratione aliena. Si enim animæ supersunt post hanc vitam, qui procliuius creditu, quàm eas tunc pro meritis accipere? Alioquin vbi prouidētia numinis? Vbi iustitia? Verùm satis multa ea de re supra dicta sunt. Deinde si absque corpore ad tempus possunt subsistere, cur non semper? Cùm enim sint simplices substantiæ, non possunt temporis progressu veterascere, aut vigorem amittere, sicut corpora ex elementis composita: sed si vel ad momentum extra corpus subsistere possunt, æterno tempore possunt, & omnis interitus sunt expertes: vt tota Peripateticorum schola cum Aristotele fatetur. Nihil enim est quod substantiam simplicem per se subsistentem possit perimere. Vnde & ipsa materia prima, quia res simplex est per se subsistens, nullique alteri veluti subiecto innixa, incorruptibilis & inexterminabilis est.

Stoicorum imaginatio.

Quod autem de conflagratione animarum dicitur, quasi per ignem possint dissolui, liquescere, & euanescere in aura sicut corpora, non minus absurdum est. Non enim anima est corpus aut oleosa substantia quæ inflammari & igne dissolui possit, sed spiritus omni aura & igne subtilior & lenior. quod autem igne dissoluitur, corporeum esse debet, ipso igne & ijs rebus in quas dissoluitur, crassius & corpulentius.

Adde, fundamentum Stoicorum, quo nixi existimarunt animas post hanc vitam nihil mali passuras, etsi hic pessimè vixissent, fuisse hanc persuasionem, qua credebant, animas nostras esse particulas quasdam, & ἀποσπάσματα diuinitatis [a]. Diuinitatem enim statuebāt animam mundi [b]: ab anima mundi tamquam omnium communi & vniuersali, decerpi animas particulares animantium, & in primis humanas. Itaque vinculis corporeis solutas, redire ad suū principium vnde desumptæ, nempe ad animam mundi, eique rursus coalescere. Quæ omnia ita absurda sunt, vt vix egeant refutatione. Si enim particulæ Dei, quomodo possunt igne dissolui? quomodo tot mutationibus, miserijs, doloribus & timoribus esse obnoxiæ? quomodo tot flagitijs inquinari? Itaque & ipsa diuinitas ex partibus concreta instar rei corporeæ, & omnibus malis erit obnoxia. Facessat rude commentum, quod etiam Cicero bene confutauit. 63

a *Epictetus dissert. 1. cap. 14. Cic. Tusc. 5. & lib. 1. de Diuinatione. Seneca Ep. 92.*

b *Sen. Epist. 94. & 97. Manlius li. 1. Astronom.*

Ori-

64 Origenes fatebatur quidem animas esse immortales, *Origenis error.* esseq; numquam suam speciem ac naturam propriam amissuras; volebat tamen pœnas earum non esse sempiternas, sed post aliquot sæcula finiendas. Idem statuebat de pœna dæmonum. Verùm & huic Origenis dogmati (quod ipse à Platonicis hauserat) multi errores innexi vel connexi sunt.

1. Omnes animas, dæmones, & Angelos esse eiusdem naturæ: ac proinde non minùs animas quàm Angelos ab omni corporum commercio segregatas.

2. Animas antequam corpori iungerentur, in cælestibus peccasse, & propter peccatum corporibus tamquam carceribus illigatas.

3. Eas ordine quodam in corpora demitti; primùm in subtiliora: deinde, si peccare pergant, in crassiora: vltimò in terrena. Hos gradus descensus animarum in corpora designatos per scalam, quæ in somnis ostensa Giacob, Genesis 28.

4. Omnes animas, & etiam dæmones post aliqua sæcula liberandos, & angelicę luci restituendos; nimirum cùm suas colpas pœnis exhauserint, & suppliciorum perpessione omnino fuerint expiatæ.

5. Hanc vicissitudinem felicitatis & miseriæ in creatura rationali fore sempiternam; ita vt infinities eædem animæ nunc sint beatæ, nunc miseræ. Postquam enim multis sæculis in cælo fuerint beatæ, rursum tædio rerum diuinarum affectas, peccato se contaminaturas; ob quæ rursus detrudantur in corpora: in quibus si iniquè vixerint, demergentur in pœnas tartari: quibus expiatæ, rursus coelo restituentur. Hanc conditionem & sortem statuit omni creaturæ rationali, quocumque nomine vocentur, siue Angeli, siue principatus, siue potestates, siue dominationes, siue dæmones, siue animæ. Vide Hieronymum epistol. ad Pammachium contra errores Ioannis Ierosolymitani, & Augustinum de hæresibus, cap. 43.

65 Sed multa in his delirat Origenes.

1 Quòd omnes spiritales substantias faciat eiusdem naturæ & conditionis.

2. Quòd animas nolit esse formas corporum, sed substantias separatas, quæ corporibus tamquam carceribus illigentur.

3. Quòd omnes animas ponat ab initio mundi simul conditas.

4. Quòd spiritus beatos putet affici interdum tædio diuinæ contemplationis, & peccare.

5. Quòd propter huiusmodi peccata velit eos mitti in corpora veluti in carcerem.

6. Quòd supplicia dæmonum & animarum putet aliquando terminanda.

7. Quòd omnes damnatos velit aliquando saluandos.

8. Quod hunc circulum, quo ex salute itur in peccatum, ex peccato in corpus, ex corpore in damnationem, ex damnatione in salutem, statuat esse perpetuum.

Possent hæc omnia pluribus rationibus refutari, sed id non est huius loci, & nimis abiret in longum. Solùm hoc loco ex diuinis oraculis nobis demonstrandum est, pœnas iniquorum post hanc vitam fore acerbissimas, & nullo vmquam tempore finiendas.

De pœnis vitæ futuræ, ex diuinis oraculis.

66 Etsi rationi naturali sit valdè consentaneum, vt post hanc vitam diuina prouidentia cuique congruã mercedem retribuat, omniaque ad iustum reuocet ordinem; qualis tamen ea merces sit futura, siue in bonum siue in malum, & quàm diuturna, nulla ratio humana, nulla Philosophorum industria certò & indubitanter deprehendere potest. Causa est, partim quòd ea res pendeat à libero Dei decreto; partim quòd meritum peccati non sit iudicio naturali satis exploratum. Itaque vt aliquid quod omnino certum sit habeamus, recurrendum ad oracula diuina: & videndum quid spiritus diuinus per Prophetas & viros sanctos hac de re, & præsertim de pœnis iniquorũ, de quibus modò agimus, pronuntiarit.

67 Primum testimonium sit Deuter. 32. in cantico illo admirabili & prophetico Moysis: *Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima: deuorabitque terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet.*

Quinque hic expendenda. Primò, Ignem, quo peccatores punientur, iam succensum: tum quia ignis inferni ab initio præparatus est; vt insinuat Dominus Matth. 25. & Isaias Propheta cap. 30. tum quia ignis ille, quo mundus exuretur & peccatores inuoluentur, etsi nondum reipsa succensus sit, tamen in certissima Dei præscientia & prædestinatione iam extat. More enim prophetico, quod certissimè futurum est ex vi diuini decreti, iam esse, existere, & factum esse dicitur. De hoc igne propheta Dauid Psalmo 49. *Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida.* & Psal. 96. *Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius.* Sermo est vtrobique de igne extremi iudicij.

Secundò, Ignem illum succensum esse *in furore Domini.* Vbi designatur caussa efficiens & auctor illius ignis. Auctor enim illius est *furor Domini*, id est, voluntas & firmum propositum puniendi impios; puniendi, inquam, non vulgari modo, sed prorsus horribili & inaudito, qualem furor suggerere solet. *Ira* & *furor* in Deo non sunt passiones, quales in nobis, sed voluntas trãquilla & rationabilis, acerrima tamen & efficacissima, & omnipotens infligendi pœnas æternas. Itaque cùm eius affectus omnem furorem æquet, & etiam superet, meritò furor dicitur.

Tertiò, Ignem illum *arsurum vsque ad inferni nouissima*, vel vt habent Hebræa had-scheol tachtith; *vsque ad voraginem inferiorem.* quibus verbis significatur, quòd ille ignis non solùm hic in terra corripiet, & inuoluet impios (cùm Dominus iudicabit orbem) sed etiam in inferno, & in ima terræ voragine in omnem æternitatem ardebit; quia supplicium ignis continuabitur.

Quartò, Ignem hunc *deuoraturum terram* (id est vniuersum terræ solum & superficiem) & quidquid ex terra oritur, nimirum omnes arbores, siluas, segetes, herbas: & omnes substructiones, & opera humana, quæ tunc extabũt, vt sunt domus, ciuitates, superba Regum & Principum palatia, arces, munitiones, turres, propugnacula, & omnis pretiosa suppellex, omnesque opes quæ his continentur. Hæc omnia igne illo absumentur, & in fauillam ac cinerem redigentur: vt etiam apertè testatur B. Petrus, cuius testimonium infrà adducemus. *Epist. 2. ca. vlt.*

Quintò, Illum ignem, diuinæ vindictæ ministrum, exusturum non solùm terræ superiora, & ea quæ ibi reperiet, sed etiam in terræ viscera penetraturum; vt etiam ipsorum montium fundamenta altissimè demersa comburat & in cinerem redigat. Vnde liquet eodem igne omnia metalla, omnes lapides pretiosos, omnes terræ opes quibus superbit mundus, absumptum iri. Hæc enim ferè montium intimis, terræque visceribus addita continentur. Nihil adeò solidum reperietur, quod huic igni valeat resistere: sed omnia corpora ex elementis concreta, quæ generali nomine Mixta vocantur, breui tempore sua vi dissoluet, & in sua primordia, ac simplicia principia rediget. Idem insinuatur Psalm. 96 qui totus est de futuro iudicio, etsi more prophetico quasi de rebus transactis loquatur: *Montes sicut cera fluxerunt à facie Domini, à facie Domini omnis terra.* Et Iudith 16. *Montes à fundamentis mouebuntur cum terra: petræ sicut cera liquescent ante faciem tuam.* Scimus ingenti ardore saxa dissolui, & instar torrentis ignei e montibus per plana decurrere. Quæcumque ignis ille circa res alias operabitur, ea omnia sunt indicia & veluti præambula horrendæ & interminabilis impiorum vindictæ.

Secundum testimonium, Iudith 16. *Dabit ignem & vermes in carnes eorum, vt vrantur & sentiant vsque in sempiternum.* Hic expressè impiorum supplicia statuuntur sempiterna. Similis locus est Ecclesiastici 7. *Memento iræ, quoniam non tardabit. humilia valdè spiritum tuum, quia vindicta carnis impij ignis & vermis.* 68

Dabit ignem in carnes eorum: quia ipsa corpora damnatorum statim post resurrectionem igne corripientur, & instar lignorum ardebunt, vt opus non sit externa materia quæ illis applicetur; quamuis nec ista deerit. Vtrumque infra ex alijs Scripturæ locis declarabitur. *Et vermes.* Non existimo illos vermes fore corporales, vt dentibus carnes impiorum lacerent: non desunt tamen boni auctores qui ita sentiant. Verùm quid opus est nouo miraculo vilissimas bestias in acerrimo igne facere immortales, vt homi-

nes crucient, cum morsus bestiarum ad ignis dolores videatur ludus, vel parui momenti? Omitto quòd damnati præ furore & impatientia satis tum in se ipsos, tum in socios dentibus sæuient. Itaque nomine *vermium* possunt (*Vermis impiorum.*) hic intelligi flammulæ tenues, quæ nullis locis è carne impiorum instar vermiculorum erumpent: vel vermis conscientiæ, cuius acerbissimus morsus etiam corpus affligit. Quod vt intelligatur, sciendum est, duas cogitationes assiduè menti eorum obuersaturas: nimirum, quòd propter peccata sua priuati sunt æterna gloria, quam facili negotio poterant consequi, & addicti æternis supplicijs, quę facile poterant euadere. Hinc geminus nascetur dolor, qui immensa quadam acerbitate cor eorum instar vermis corrodet: nempe quod inæstimabilem illam gloriam, quæ illis erat quasi in manibus, sua stultitia amiserint; & in æterna tormenta se præcipitarint. Hæ cogitationes, & hi dolores sunt vermes acerbissimi, quorum morsus præcipuum est damnatorum tormentum. Plus enim illos affligit apprehensio (*Marci 9. Isaiæ 66.*) æternitatis tanti boni amissi, & tantæ pœnæ contractæ, quam solitarius ignis. Confirmari id potest ex eo, quòd Dominus in Euangelio, & Isaias Propheta tormenta impiorum explicent per *ignem*, & *vermem*, vt infrà ostendemus. Vnde nisi per *vermem* intelligatur illa cogitatio gemina, & geminus ille dolor ex ea nascens, præcipua pœna videretur ab illis prætermissa.

Tertium, Iob 21. *Interrogate quemlibet de viatoribus, & hæc eadem illum intelligere cognoscetis, quia in diem perditionis*
69 *seruatur malus, & ad diem furoris adducetur.* Vbi sanctus Iob insinuat, doctrinam de punitione improborum post hanc vitam fuisse suo tempore, hoc est diu ante Moysem (nam Iob putatur Moyse antiquior) passim notam & vulgarem, etiam extra nationem Iudaicam. cap. Idem cap. 20. v. 18. *Luet quæ fecit omnia, nec tamen consumetur: secundum multitudinem adinuentionum suarum, sic & sustinebit.* Quibus verbis significatur pœnæ æternitas. ita enim luet vt nunquam consumatur, sed semper maneat integer ad sustinenda tormenta. Idem v. 26. *Omnes tenebræ absconditæ sunt in occultis eius; deuorabit eum ignis qui non succenditur* (ope humana) *affligetur relictus in tabernaculo suo.*

Quartum, Psalm. 10. *Dominus interrogat* (id est, exami-
70 nat, & vt Iudex cognoscit) *iustum & impium: qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam. Pluet super peccatores laqueos: ignis & sulphur & spiritus procellarum pars calicis eorum.* Meritò peccator dum amat peccatum dicitur *odisse* animam suam, quia æternum illi malum accersit. Quod odium potest esse maius eo odio quod tantum malum conciliat osori? Itaque omnis peccator dum se videtur maximè amare (omnia enim facit vt suæ libidini & ambitioni seruiat) maxime se ipse odit, summum malum inordinato amore in caput suum accersens.

Pluet, inquit, *super peccatores laqueos*. *Laquei* sunt inextricabiles malorum nexus. Omnia futura supplicia erunt laquei, quia ita firmiter impijs adhærescent, vt nulla vi, nulla arte valeant illa à se excutere, aut seipsos vel ad breuissimum tempus euoluere. Verbo *pluet* duo insinuantur. 1. Hæc mala ventura ex alto, nimirum ex decreto & sententia celestis Iudicis; sicut pluuia ruit e cælo. 2. Ea instar nimbi magno impetu & copia innumerabili in eos præcipitatura. *Ignis & sulphur*, &c. portio eorum hereditaria, qua in æternum fruentur, erit ignis, quo ipsorum corpora ardebunt; & *sulphur* ardens, in quo ipsi versabuntur, & *spiritus procellarum*, quo ignis inferni & sulphur exardescet. Græcè est πνεῦμα καταιγίδος, spiritus turbinis. Videtur hoc verbo insinuari ventus procellosus, diuina virtute excitatus, quo ignis ille & stagna sulphurea horrendo cum fremitu perpetuò exæstuabunt. Talis interdum auditur per multos dies in montibus igniuomis, quando suos ignes & flagrantem materiam sunt effusuri. Quidam intelligunt virtutem diuinam, qua ignis ille accendetur & continuabitur.

71 Quintum, Psalm. 20. *Pones eos vt clibanum ignis in tempore vultus tui: Dominus in ira sua conturbabit eos, & deuorabit eos ignis.* Sensus est: Eo tempore quo Dominus iram suam declarabit, hoc est, cùm iudicabit orbem, omnes inimicos suos igne ingenti inuoluet, ita vt ipsi ardeant instar clibani. Deinde in ira sua deturbabit illos ad inferos, vbi æterno igne cruciabuntur. *Conturbabit eos*, Hieronymus vertit, *præcipitabit eos*: quia cùm ignis eos inuoluerit, terra dehiscente præcipitabuntur in voraginem inferorum, Hebraicè iebaliechem, quod significat, *deglutiet eos*: nimirum quia terra eos deglutiet. *Deuorabit eos ignis*, non quidem sic vt pereant, sed vt ignis vndique eos inuoluat & concludat, vt absorpti ab igne videantur.

Sextum, Psalm. 139. *Cadent super eos carbones, in ignem* 72
deijcies eos in miserijs non subsistent. Quibus verbis significatur, ex alto nempe imperio supremi Iudicis, non momentaneam aliquam flammam, sed ignem solidum & permanentem, qualis est prunarum, seu carbonum ardentium peccatoribus incubiturum. Fiet hoc communiter omnibus in extremo iudicio, quando iussu diuino ignis, quo mundus ardebit, peccatores corripiet. *In ignem deijcies eos.* Primùm igne hic corripientur; & mox in alium ignem, nempe infernum, deijcientur. Illud *in miserijs non subsistent*, Hebraicè est bemahamoroth bal iacumu: hoc est, *in foueas profundas ne resurgant*: & ita quoque vertit Hieronymus. Iuxta Hebraicam lectionem significatur eos hic in igne correptos in terris, deiectos in ignem qui est in profundis foueis, nempe in voragine infernali, ita vt nunquam possint emergere.

Septimum, Psalm. 48. *Laborabit in æternum, & viuet* 73
adhuc in finem. id est, in æternum affligetur, torquebitur peccator, & nunquam extinguetur. Ibidem, *sicut oues in inferno positi sunt, mors depascet eos.* Gregatim peccatores intra specum infernalem tanquam oues imbelles, quæ sibi non possint auxiliari, concludentur: & mors eorum pastor erit, qui omni amaritudine eos pascat. Ita enim illud *depascet* accipiendum esse, ex Hebræo & Græco textu colligitur. Græce enim est θάνατος ποιμανεῖ αὐτούς. *mors reget eos tanquam pastor.* Idem planè significant Hebræa maueth ihhem: *mors pascet eos.* En teterrimum pastorem & principem qui reget damnatos. Nomine *mortis* vel significatur diabolus mortis auctor: vel est prosopopœia. Meritò ibi mortem pastorem habebunt, qui hic vitam pastorem, nempe Christum, sequi recusarunt.

Eodem Psalmo, *Introibit vsque in progenies patrum suo-* 74
rum, & in æternum non videbit lumen. Psalm. 91. *Quam magnificata sunt opera tua Domine: nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ. Vir insipiens non cognoscet, & stultus non intelliget hæc: cùm exorti fuerint peccatores sicut fœnum, & apparuerint omnes qui operantur iniquitatem, vt intereant in sæculum sæculi: tu autem altissimus in æternum Domine. Quoniam ecce inimici tui Domine, quoniam ecce inimici tui peribunt, & dispergentur omnes qui operantur iniquitatem,* &c. Pleni sunt Psalmorum libri comminationibus pœnarum futuræ vitæ, & sententijs grauissimis de futura cuique pro meritis retributione.

Octauum, Ecclesiastici 21. *Stupa collecta synagoga pec-* 75
cantium, & consummatio illorum flamma ignis. Via peccantium complanata lapidibus, & in fine illorum inferi, & tenebræ, & pœnæ. Sensus prioris versiculi est: Tota iniquorum multitudo in vnum fascem colligetur, eritque instar stupę compactæ: quo facto, igne corripietur, & sine fine ardebit. Sicut stupa facillime flammam concipit: ita tota peccatorum multitudo in vnum collecta facili negotio inflammabitur. Fiet hoc in magno illo generalis Iudicij die, quo omnis zizania colligetur in fasciculos ad comburendum, & triticum cógregabitur in horreum Domini, sicut ipse Dominus explicuit. *Consummatio*, Græce συντέλεια id est, (*Matth. 13.*) vltimum complementum, & extremus finis illis congruens, post quem nihil vlteriùs expectãdũ, quia fine sine durabit. Insinuatur hoc verbo, totam multitudinem impiorum ad nihil esse idoneam, nisi vt in æternum ardeat.

Alter versiculus significat viam seu rationem viuendi iniquorum videri facilem, commodam, suauem, inoffensam instar viæ planissimæ lapidibus stratæ; sed eam terminari & desinere in præcipitium immane, vnde quis ex improuiso ruit ad inferos, vbi tenebræ & pœnæ æternæ.

Nonum, Sapientiæ 5. Describitur turbatio & lamen- 76
tatio, qua vsuri sunt impij apud inferos quando videbunt iustos translatos in gloriá, & se præcipitatos in tantas miserias. *Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum. Ergo errauimus à via veritatis, & iustitiæ lumen non luxit nobis, & sol intelligentiæ non est ortus nobis,* &c.

Decimum

77 Decimum, Isaiæ 30. *Præparata est ab heri Topheth, à Rege præparata, profunda, & dilatata. Nutrimenta eius ignis & ligna multa; flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.* Hæc sententia à S. Hieronymo & alijs veteribus intelligitur de loco inferorum, qui a Deo summo Rege & Iudice iam olim præparatus est diabolo, & omnibus ei adhærentibus. Hic locus & *profundus* est, vtpote in imis terræ visceribus; & *dilatatus*, vt sit capax tot corporum: *nutrimenta eius ignis* sulphureus; & *ligna multa*, hoc est, damnatorum corpora, quæ instar lignorum aridorum ardebunt. Peccatores enim in Scriptura vocantur *ligna arida*; iusti *ligna virentia*. Lucæ 23. *Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* Ecclesiastici 11. *Si ceciderit lignum ad Austrum, aut ad Aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit*, &c. Si quæras, qua vi ignis ibi accendetur; respondet Propheta: *Flatus Domini tamquam torrens sulphuris succendens eam*, nempe Topheth, seu gehennam. *Flatus Domini* vel est spiritus procellosus, diuinitus ibi excitatus; vel vis diuina, qua ignis ille perpetuò absque consumptione ardebit. Hic flatus perinde gehennam succendet, ac si torrens sulphuris ardentis in eam infunderetur. Quid magis horrendum animo concipi queat?

78 Vndecimum, Isaiæ 33. *Conterriti sunt in Sion peccatores, possedit tremor hypocritas. Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? Quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* Hic locus a multis exponitur de pœnis inferorum.

79 Duodecimum, Isaiæ 50. *Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis: ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis. De manu mea factum est hoc vobis: in doloribus dormietis.* Hic locus intelligitur non solùm de igne quo vastati sunt Iudæi a Romanis, quem suis peccatis accenderunt; sed etiam de igne æterno, quem omnes peccatores sibi accendunt: vt S. Hieronymus & alij Patres explicant. Ipsa peccata sunt veluti semina ignifera occultam flammam in se continentia, quæ suo tempore erumpet in apertum ignem. Quot ergo quisque habet peccata, tot habet in se ignis fomenta, tot flammarum semina, tot flammis inuisibiliter est succinctus. Rursus peccata in Scripturis comparantur materiæ facilè inflammabili, nimirum ligno arido, fœno, stipulæ, zizanijs, spinis. Itaque qui peccata accumulant, pyram sibi construunt, qua in æternum concrementur. *Ambulate in lumine ignis vestri*, pergite in peccatis vestris, & augete flammas, quas accendere cœpistis. *De manu mea factum est hoc vobis.* Verba sunt Christi, cuius iudicio ac sententia & Iudæi igne vastati sunt, & omnes peccatores igne vastabuntur.

Peccata ignis, fomenta.

Isaiæ 30. & 66. Malach. 4. Matth. 25. &c.

Decimumtertium, Isaiæ 66. *Et egredientur, & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt in me: vermis eorum*
80 *non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt vsque ad satietatem visionis omni carni. Cadauera* vocat corpora reproborum: tum quia instar cadauerum erunt fœda & horrida; tum quia prostrata & affixa terræ; tum quia instar cadauerum in Inferno in cumulum proiecta. Itaque sensus est: Sicut habitatores cælestis Ierusalem pace fruentur, & se videbunt omnibus bonis circumfluentes: ita confideratione egredientur foras, & videbunt peccatores in corpore & anima diris cruciatibus subiectos. *Vermis eorum non morietur*: quia interiùs in anima perpetuò affligentur dolore tanti boni amissi, & tanti mali suis peccatis contracti. *Et ignis eorum non extinguetur*: quia æternum ardebunt; & hæc patientur in conspectu omnium electorum.

81 Decimumquartum, Danielis 12. *Multi de his qui dormiunt in terræ puluere, euigilabunt: alij in vitam æternam, alij in opprobrium, vt videant semper.* Id est, iusti resurgent vt æterna vita fruantur: peccatores, vt æternũ opprobrium sentiant & sustineant. *Vt videant*, id est, vt sentiant, experiantur, sustineant opprobrium & tormentum æternum.

Decimumquintum, Malachiæ 4. *Ecce dies veniet succensa quasi caminus; & erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem stipula, & inflammabit eos dies veniens dicit Dominus exercituum, quæ non relinquet eis radicem & germen*, quia funditus peccatores succidentur è terra, ita vt nullũ ampliùs eorũ supersit vestigium. Loquitur de die Iudicij.

82 Decimumsextum. Veniamus nunc ad loca noui Testamenti. Sanctus Ioannes Baptista Matthæi 3. in breui monitione ter punitionem futuram insinuat. Primò, cùm ad Pharisæos ait: *Genimina viperarum, quis demonstrabit vobis fugere à ventura ira?* id est, ab æterna vltione quæ peccatoribus impendet. Secundò, cùm ait: *Omnis ergo arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.* Tertiò his verbis: *Cuius ventilabrum in manu sua, & permundabit aream suam, & congregabit triticum suum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili.* Sicut agricola vanno agitando separat paleam à tritico; ita Christus potestate iudiciaria separabit bonos à malis, & vtrique congruentem locum & sortem assignabit.

Decimumseptimum, Marci 9. *Si scandalizauerit te manus tua, abscinde eam: bonum est tibi debilem introire in vitam, quàm duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem: vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.* Idem dicit de pede & oculo. Quibus verbis significat, omnia esse deserenda quæ nobis præbent occasionem peccandi, etiamsi instar manus, pedis vel oculi nobis essent commoda & vtilia: quia longe satius est carere commodis & solatijs tẽporalibus, quàm conijci in ignem æternum, &c. Vbi aduertendum, hanc sententiam ter ijsdem verbis à Domino repeti: tum vt insinuet eam esse longè certissimam, tum vt eam mentibus mortalium altissime infigat. Non satis ei erat dicere: *mitti in gehennam, in ignem illum inextinguibilem.* Græcè εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον: sed idem ingeminans addit, *vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur*: bis in eadem sententia nobis ingerens huius ignis æternitatẽ. Addit in fine: *Omnis enim igne salietur, & omnis victima sale salietur.* Vbi insinuat rationem cur peccatores igne cremandi sint. Sicut enim omnis victima quæ Domino secundùm legis præscriptum offerebatur, sale aspergenda erat, & salienda, iuxta illud Leuit. 2. v. 13. *Quidquid obtuleris sacrificij, sale condies*: ita omnes peccatores cùm sint futuri instar victimæ, quæ iustitiæ diuinæ sacrificabitur, igne veluti sale condiendi, & saliendi erunt. Comparat peccatores victimæ, & ignem sali. Multis enim locis S. Scriptura punitionem impiorum vocat *victimam & sacrificium*. Isaiæ 34. *Victima Domini in Bosra, & interfectio magna in terra Edom.* Ierem. 46. *Victima enim Domini exercituum in terra Aquilonis iuxta flumen Euphraten.* Ezech. 39. *Conuenite, properate, concurrite vndique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem super montes Israel.* Sicut enim victimæ occiduntur in honorem Dei ad peccata expianda, & iram diuinam placandam: ita tota iniquorum multitudo æterna nocte mactabitur, & Deo quodammodo sacrificabitur, vt eorum peccata supplicijs, quantum fas est, expientur, & ira diuina conquiescat, hac veluti satisfactione placata. Rectè etiam *ignis* comparatur *sali*. Sicut enim *sal* vrit & conseruat corpora quibus inspersus fuerit: ita ignis vrit corpora damnatorum, sic tamen vt nunquam ea consumat, sed semper integra seruet ad pœnas. 83

Decimumoctauum, Matth. 10. *Nolite timere eos qui occidunt corpus: sed potiùs timete eum qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.* Lucæ 12. *Dico autem vobis amicis meis, ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc non habent ampliùs quid faciant: ostendam autem vobis quem timeatis. Timete eum, qui postquam occiderit habet potestatem mittere in gehennam: ita dico vobis, hunc timete.* Hic ostendit solum Deum timendum, & omnia huius vitæ mala nullius esse momenti, si conferantur cum malis vitæ futuræ, quæ Deus irrogare potest. 84

Decimumnonum, Matthæi 13. duabus parabolis futuras pœnas explicat. Primò, parabola zizaniorum. *Sicut* inquit, *colliguntur zizania, & igne comburuntur: sic erit in consummatione sæculi. Mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus & stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum.* Per *scandala* intelligit omnes eos, qui vel imperio, vel doctrina, vel consilio, vel exemplo alios ad peccandum pertrahunt: vt sunt Tyranni, hæretici, mali consiliarij, publici peccatores. Per *eos qui operantur iniquitatem* intelliguntur ceteri peccatores, qui non alijs, sed sibi tantũ causa peccati fuere. Hi omnes veluti noxiæ herbæ in fasciculos collecti in ignem æternum mittentur. 85

Secundò, parabola sagenæ. *Sic erit*, inquit, *in consummatione sæculi. Exibunt Angeli & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus & stridor dentium.*

86 Vigesimum. Dominus toto cap. 25. Matthæi hoc vnum agit varijs parabolis propositis, vt animis nostris hanc doctrinam de futuris præmijs & supplicijs altissimè infigat. Primò, parabola decem virginum. Secundò, parabola domini peregrè proficiscentis, & seruis suis talenta ad negotiationem dispertientis. Tertiò, similitudine pastoris separantis oues ab hœdis. *Cum venerit*, inquit, *Filius hominis in maiestate sua, & omnes Angeli eius cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ: & congregabuntur ad eum omnes gentes: & separabit eos ab inuicem sicut segregat pastor oues: & statuet oues quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris. Tunc dicet Rex his qui à dextris eius erunt: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Esuriui enim*, &c. Tunc dicet & his qui à sinistris erunt: *Discedite à me maledicti in ignem æternũ, qui paratus est diabolo, & angelis eius*, &c. *Et ibunt hi in supplicium æternum: iusti autem in vitam æternam.* Hic clarissimè ab ipso Iudice & forma istius iudicij, & sentẽtia Iudicis, & æternitas supplicij ac præmij describitur. Denique nihil est quod adeo frequenter & parabolis, & grauissimis sententijs a Domino nobis proponatur & inculcetur, ac futura supplicia, & præmia.

Vigesimumprimum. Apostolus ad Romanos 2. *Secundùm duritiam tuam & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique iuxta opera eius*, &c. Multitudo peccatorum thesaurus est pœnarum, & singula peccata sunt semina suppliciorum & ignis æterni, quæ nisi in hac vita pœnitentiæ lacrymis extinguantur, inextinguibilem certissimè ignem ex se parient.

Vigesimumsecundum, 2. ad Corinth 5. *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis prout gessit, siue bonum, siue malum.* Idem multis alijs locis repetit.

Vigesimumtertium, 2. ad Thessalonic. 1. *Qui pœnas dabunt in interitu æternas à facie Domini, & à gloria virtutis eius, cùm venerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt.* Loquitur de omnibus peccatoribus qui Euangelio non obediunt. Hi funditus euersi bonis omnibus, quibus hic fruebantur, dabunt pœnas æternas à facie Domini: quia Domini iudicio, sententia, & potestate illis hæc pœna infligetur, & in conspectu eius, & omnium Sanctorum eam sustinebũt. Porrò hoc fiet communiter omnibus, cùm Dominus venerit, vt Sanctos suos æterna gloria remuneret, & in regnum suum transferat.

87 Vigesimumquartum, 2. Petri 3. *Cæli qui nunc sunt, & terra eodem verbo repositi sunt, igni reseruati in diem iudicij & perditionis impiorum hominum.* Et infrà: *Adueniet autem dies Domini vt fur: in quo cæli magno impetu transient, elementa verò calore soluentur, terra autem & quæ in ipsa sunt opera exurentur.* Addit B. Petrus: *Cùm igitur hæc omnia dissoluenda sint, quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus & pietatibus, expectantes, & properantes in aduentum diei Domini, per quem cæli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent?*

88 Vigesimumquintum, Apocalyp. 14. *Si quis adorauerit bestiam, &c. si quis Antichristo consenserit, hic bibet de vino iræ Dei, quod mixtum est mero in calice iræ ipsius, & cruciabitur igne & sulphure in conspectu Angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni: & fumus tormentorum eorum ascendet in sæcula sæculorum: & requiem non habebunt die ac nocte.* Et cap. 20. *Qui non est inuentus in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.* Et cap. 21. *Timidis autem & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.* Timidos vocat, qui timore mortis vel amissionis bonorum recedũt à recta fide. Execratos, qui more idololatrarum viuunt. Mendaces, qui perniciosè mentiuntur: vt sunt omnes hæretici, periuri, calumniatores.

Omitto alia plurima sacræ Scripturæ testimonia, quibus & iudicium extremum, & futura remuneratio luculentè astruitur. Nullũ dogma in tota Scriptura frequentius: quia illud omnis virtutis & iustitiæ est fundamentum. Nihil æquè vel ad virtutem impellit, vel à flagitijs deterret, atque hæc cogitatio. Vnde Sapiens Ecclesiastici. 7. *In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis.*

Neque est quòd quis suspicetur hanc doctrinam politiæ 89
causa excogitatam, ad populum faciliùs in obsequio & legum obedientia continendum. Res enim falsa & conficta tantas vires ad probitatem, innocentiam & iustitiam habere non potest: vt suprà ostensum est. Deinde qui hanc doctrinam maximè tradiderunt, nihil minus quàm externam politiam, & dominatum temporalem spectauere: cùm rerum temporalium fuerint contemptores, & omnes honores, dignitates, & principatus huius vitæ contemnere docuerint. Adulatorum est, & eorum qui Principum gratiam captant, fingere ea quæ politiæ seruiant, & dominationem eorum illustriorem ac firmiorem efficiant. Tales hoc æuo sunt permulti. Accedit quòd omnes illi & sanctitate admirabili & sapientia diuinitus infusa, & miraculorum gloria, & prophetiæ spiritu toti mundo fuerint admirabiles, vt nullus sit locus de veritate doctrinæ illorum ambigendi.

RECOLLECTIO.

Q*VO ibo à spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? Si* Psal. 138.
ascendero in cælum, tu illic es; si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris; etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Væ mortalium mentibus sua malitia occæcatis! Væ cordibus insipientium, tenebris peccatorum obsitis. Cælum & terram imples, & tamen à plurimis non agnosceris: omnibus intimè præsens ades, & ignoraris. Omnia creas, formas, nutris, perficis, sustentas, gubernas; & te horum omnium fontem & auctorem negant. Omnibus das esse, & te esse non credunt. Infinitis modis tuam potentiam, sapientiam, bonitatem, misericordiam & iustitiam prodis, omniumque oculis ingeris; & tamquam cæci non percipiunt. Omnis te natura rerum prædicat, & ad prædicationem tam illustrem obsurdescũt.
Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat Psal. 18.
firmamentum. Omnia clamant; *Ipse fecit nos, & non ipsi*
nos: nec fortuitus atomorum concursus. Ipse sua poten- Psal. 99.
tia nos è nihilo in hanc lucem eduxit: ipse sua sapiẽtia formauit, & hanc speciem & pulchritudinem impressit: ipse sua bonitate cõseruat, sua prouidentia gubernat, & in suum finem dirigit singula. Clamor iste totius creaturæ toto orbe personat, vt neminem latere queat, nisi qui dæmonio surdo obsessus tenetur.

Vnde enim nisi ab omnipotentia & sapientia tua rapidissimæ cælorum vertigines? Vnde ratissima illa motuum harmonia, numquam intercisa, numquam vacillans, eodem semper tenore indeclinabiliter perseuerans? Vnde animantium structuræ, & multiplices ac mirabiles formæ? Vnde innumerabiles illæ & aptissimæ partium tum inter se, tum ad totius corporis speciem, proportiones & symmetriæ? Vnde singularum partium infinitè multiplex interna temperies, & externa cõformatio ad proprias cuique functiones congruentissima? Vnde seminum stupenda vis, qua omnium corpora, & corporum particulæ summa arte disponuntur, formantur, & suos in fines aptantur? Nihil horum à se esse potest, quia nec propter se: nihil sibi esse finis, vnde nec principium. Sed neque a fortuna vel casu, in quibus nihil ratum & firmum, nihil ordinatum, & tinis constans mensuris: sed omnia confusa, incerta, ἀταξίας plena.

Necesse est ergo hæc omnia ab aliqua mente procedere, quæ & sapientia sua tam mira & infinita potuit excogitare, & potentia exequi, & prouidentia gubernari. Hanc mentem te esse dicimus Deum ac Dominum nostrum. Tu ergo omnium origo, omnium causa effectrix, omnium forma, omnium finis, omnium sustentaculum, firmamentum, conseruatio. In te ab æterno præexistunt omnia non confusè, sed ordinatissimè, modo tamen simplicissimo, & in esse quodam purissimo: sicut opus artificis priusquam fiat exteriùs, latet interiùs per artem in mente architecti, illique soli est conspicuum. In te, & ex te, & per te, & ad te sunt omnia, & tu supra omnia. Omni enim magnitudine tu diffusior; omni æternitate antiquior; omni potentia fortior; omni luce clarior; omni pulchritudine gratiosior; omni voluptate dulcior; omni honore sublimior; omni secreto interior; omni altitudine celsior; omni profundo inferior. Tu summus simul & optimus,

mus, potentissimus & benignissimus, misericordissimus & iustissimus, secretissimus & præsentissimus, pulcherrimus & fortissimus, stabilis & incomprehensibilis; immutabilis, & omnia mutans: numquam nouus, numquam vetus, innouans omnia, & in vetustatem deducens superbos, & nesciunt. Semper agens, & semper quietus; omnia creans, nutriens & perficiens: omnia portans, implens & protegens: omnibus superior & inferior, interior & exterior. Superior per gubernationem, inferior per sustentationem; interior per penetrationem, exterior per circumdationem. Quàm mirè & benignè nobiscum agis, ò infinita maiestas! Matth. 5. Tu *solem tuum ortri facis super bonos & malos, & pluis super iustos & iniustos*. Tu in perduelles, qui leges tuas proculcant, nomen tuum blasphemant, prouidentiam pernegant, Ecclesiam oppugnant, copiosè thesauros tuæ bonitatis effundis, omnibus huius vitæ copijs eos locupletans, & ad pœnitentiam, vt etiam æternorum participes fiant, inuitans. Quæris nos cùm nihil desit tibi. Amas, nec æstuas; zelas, & securus es; irasceris, & tranquillus es; pœnitet te, non doles, opera mutas, & non mutas consilium. Numquam inops, & gaudes lucris; numquam auarus, & vsuras exigis. Reddis debita, nihil debens; donas debita, nihil perdens. Et quid dicimus Deus meus, vita mea, lumen & dulcedo cordis mei? quid dicimus, cùm de te loquimur, qui supra omne eloquium ineffabilis, supra omnem mentem incomprehensibilis? Sed hoc ipsum de te dicendum & cognoscendum erat, te omni eloquio & cogitatione esse præstantiorem. Væ omnibus qui ignorant te. Væ væ omnibus, qui cùm norint te, non seruiunt tibi, non seruant sanctissimas leges tuas. Væ væ væ omnibus qui oppugnant, vel contemnunt (vt faciunt hæretici & atheistæ) salutarem doctrinam, quam per Filium reuelasti, & per sponsam eius Ecclesiam Catholicam nobis proposuisti. Tu qui fons es omnis boni, lucem miserationum tuarum super miseras istorum omnium mentes effunde, vt aduertant cæcitatem & errores suos; vt videant æternæ salutis discrimen quod certissimè illis impendet: vt amplectantur lucem doctrinæ tuæ, quam per Ecclesiam omnibus proponis, & sic illuminati tuam maiestatem ac prouidentiam agnoscant, timeant, ament, laudent, venerentur, & hic pro tempore huius vitæ, & posteà in omnem æternitatem. Amen.

INDEX

INDEX RERVM MAGIS MEMORABILIVM.

Homo

I N D E X.

F I N I S.